

Uekte barn av nasjonen
En studie av norsk politikk og lovgivning overfor romfolket
(1970 – 2008)

Bilde: Kristoffer Amundsen.

Masteroppgave i historie
Universitetet i Bergen

Veronica Myking
Vår 2009

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
Summary.....	5
1. Innledning.....	7
Bakgrunn for oppgaven.....	8
Forskningsstatus.....	9
Politiske kilder og rapporter.....	19
Om representasjon.....	20
Sentrale problemstillinger.....	22
Oppgavens oppbygging.....	23
2. Historisk bakgrunn (1956 – 1970) Romfolkets tilhørighet til Norge.....	25
Kulturelle trekk innenfor gruppen.....	29
Den lange veien hjem etter andre verdenskrig.....	33
Et sosialt problem?.....	37
Konklusjon.....	42
3. Norsk politikk overfor romfolket 1970 – 1980.....	44
Skole og voksenopplæring.....	48
Ervervsmuligheter eller vernet sysselsetting?.....	55
Bosetting av rom.....	60
Konklusjon.....	68
4. Norsk Politikk overfor romfolket 1980 – 1999.....	70
Innledning.....	70
Politisk status 1980 -1990 - Evaluering av ti års sigøynerpolitikk.....	70
Fra sigøynerpolitikk til minoritetspolitikk - Politikk og tiltak 1980-1990.....	72
Forsøk på konkrete ervervsmessige tiltak.....	74
Særomsorgen oppheves 1990-1999.....	75
Undervisningssituasjonen.....	78
Medias representasjon av romfolket.....	80
Bedragerisaken.....	82
Konklusjon.....	88
5. Nytt blikk på romfolket - Vern av minoriteter.....	90
Norges ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon.....	92
Situasjonen etter ratifikasjonen - De første resultater av en ny politikk.....	95
Politikk for å løse boligproblematikken.....	99
Politikk for bekjempelse av analfabetisme.....	101
Politikk for bekjempelse av arrangerte ekteskap blant mindreårige romer.....	108
Lovlige ervervsmuligheter fremdeles en utfordring.....	110
Medias omtale etter 1999.....	113
Konklusjon.....	117
6. Hovedkonklusjon.....	120
Litteraturliste.....	125

Forord.

Jeg har lenge vist at det var historie jeg kom til studere. Interesse for historie har vært der fra tidlige barndom. Denne interessen for historiefaget har jeg å takke min kjære far som inspirerte meg til å studere historie. Spesielt siden du ikke lenger er iblant oss har denne oppgaven vært viktig for meg å kunne fullføre: Pappa, denne oppgaven er til ære for deg.

Prosessen å skrive en masteroppgave har vært krevende, men likevel utrolig spennende å lærerik. Denne oppgaven hadde aldri kunne blitt til uten den utrolige gode veiledningen som jeg har fått av min veileder Dr. philos Astri Andresen. Som har lest utallige utkast til denne oppgaven. Tusen takk.

En stor takk til masterseminaret *Individ og samfunn i Europa* som hele tiden har delt sine synspunkter og gode råd. Seminarene har vært inspirerende og lærerike.

Likevel er det en liten gruppe meddstudenter som har vært svært viktige for meg i denne prosessen, og det er mine kjære meddstudenter ”på kontoret.” Tusen takk for alle de konstruktive diskusjonene vi har hatt over utallige frokoster. Og for at dere har holdt humøret mitt oppe i vanskelige stunder. En ekstra takk til Vidar Kalsås for alltid å redde meg ut av alle former for data tekniske problemer. Jeg vil også rette en takk til Anne Maren Agasøster, som har hjulpet meg med alt fra barnepass til gjennomlesing av kapitler. Også takk til Kristoffer Amundsen som tok seg tid til å tegne forsidebildet på oppgaven.

Å ta en mastergrad kombinert med å ha ansvar for et lite barn har vært en utfordring, uten den hjelp og støtte jeg i denne prosessen har fått av min kjære mor hadde utfordringene vært enda større: Tusen takk mamma for all mental og økonomisk støtte.

Til slutt vil jeg takke en person som med stor iver og glede har lest alle mine utkast, tusen takk mormor for at du alltid har tro på meg.

Loddefjord 14. mai 2009.

Veronica Myking.

Sammendrag.

Norge har i lang tid hatt reisende grupper i landet. Deres historie og opphav er historikerne og andre forskere noe uenig om. Romgruppen som i dag er anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter, ankom Norge en gang på midten av 1800-tallet. Svært mange hendelser fra begynnelsen av 1900-tallet og fram til 1970 er viktige å ha kjennskap til for å kunne forstå hvordan Norge politisk har arbeidet med den norske romgruppen i perioden 1970-2000.

Som følger av at Norge i 1927 innførte sigøyerparagrafen, som sa at sigøynere og andre omstreifere ikke hadde adgang til rike, ble en større gruppe norske romer nektet innreise i Danmark, etter oppmodning fra justisdepartementet. Først åtte år etter andre verdenskrig tok gjenlevende romer fra den samme gruppen seg inn igjen i landet. Å få godkjent sine statsborgerskap skulle vise seg å bli en langdryg affære. Opphevelsen av Sigøyerparagrafen i 1956 gjorde det lettere for romer å få godkjent statsborgerskap. Fram mot 1970 ble statsborgerbevilgninger gitt i rykk og napp, og selv om paragrafen var vekke, fantes der fremdels indirekte restriksjoner i lovverket som kunne brukes mot romer.

Ettersom romers tradisjonelle erverv falt bort, blant annet på grunn av økende industriproduksjon og bedre utbygd kommunikasjon havnet romgruppen i en økonomisk krise. I 1963 ble romfolkets levekår og levesett ansett et sosialt problem. Det ble nedsatt et Kontaktutvalg for Sigøynerspørsmål. Utvalget leverte Innstillingen – *om arbeidet blant Norske sigøynere*. Dette skulle bli grunnlagsdokument i det omfattende sosiale arbeidet som ble utviklet overfor romfolket. Det ble foreslått tiltak innenfor områder som utdanning, ervervsmuligheter og bolig. Dette arbeidet ble i all hovedsak utarbeidet uten spesiell kontakt med romfolket selv. Mange av tiltakene som ble ansett som mislykket den første perioden kunne muligens vært unngått med mer kjenneskap til romfolkets kultur.

Etter hvert vokste det sosiale arbeidet seg svært uoversiktlig, og det bar tydelig preg av å være en særomsorg. Det kom til å bli brukt mye tid og ressurser på å diskutere hvem som skulle stå for det økonomiske ansvaret. Oslo kommune skulle stå for det økonomiske ansvaret og det ble opprettet et eget Sigøyerkontor som skulle stå for det administrative arbeidet, og ha den daglige kontakten med romer i Oslo.

Utover 1980-tallet økte kritikken overfor arbeidet, og det ble lagt politisk press fra blant annet Fremskrittspartiet, for å få særomsorgen nedlagt. Den ble nedlagt uten noen form for evaluering i 1990. I den samme perioden oppdaget en at romfolket var ganske hyppig omtalt i media. Den første perioden var det for det meste særomsorgen som ble omtalt i media. Etter 1990 kom en rettsbegivenhet i Norge til å endre det synet mange mennesker hadde på romfolket. I denne saken brukte media gamle stereotypier av romer, hvor de spilte på stereotypier av romer som kjeltringer, voldsmenn- og romantiske.

Den 17.mars 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av Nasjonale minoriteter. Det ble dermed nødvendig å se på hvilke konsekvenser ratifikasjon av konvensjonen har hatt for romfolket i Norge? Det viste seg at svært mange av de samme tiltakene som ble foreslått på 1970-tallet, fremdeles var en utfordring i forhold til romfolket livsvilkår og levesett i Norge. Likevel var det et spørsmål som dukket opp etter at konvensjonen var godkjent og det var tendensen til arrangerte ekteskap mellom mindreårige romer. I forhold til hovedproblemstillingen i oppgaven, kan en konstantere at det politiske arbeidet med romfolket har vært preget av oppsplittethet og uenighet. Arbeidet har vært preget av at en i en periode på 30 år har diskutert de samme tiltakene igjen og igjen. Dette gjelder spesielt arbeidet i perioden 1980 og framtil 2008.

Summary.

Various groups of travellers have lived in Norway for a long period of time. Researchers do not agree upon their ancestry and history, but Roma, today recognized among the national minorities in Norway, arrived in the middle of the 19th Century. It is important to know their history in Norway to understand the more recent Norwegian policies towards the group. This thesis is about such policies in the time period 1970 – 2000; in particular addressing the issue of which changes have occurred since the recognition in 1999 as a national minority. In the thesis is also focussed how various media have represented Roma, why, and to which effects.

In 1927 Norway passed what was called “the Gypsy paragraph” (sigøyrerparagrafen), stating that gypsies and other travellers did not have access to the country. With reference to this paragraph, a larger group of Norwegian Roma was denied entrance; thus, in the 1930s the number of Roma in Norway was very small. However, eight years after the ending of The Second World War, survivals from camps in Germany returned to the country. It took many years before Norwegian authorities accepted their citizenship, but when the “the Gypsy paragraph” was suspended in 1956, and in the period between 1956 and the 1970s, citizenship was finally granted.

Due to industrial production taking over the markets and also due to improved communication, former ways of earning a living became increasingly difficult, and Roma entered a period of economic crisis. In 1963, Norwegian authorities declared that the group constituted a social problem. ”Kontaktutvalg for Sigøyrnerspørsmål” was established, and its white paper ‘On work among Norwegian Gypsies’ (*om arbeidet blant norske sigøyrere*) became a central policy document outlining the measures needed to solve this ‘social problem’. These measures included education, work and housing. Important to note is that no Roma members participated in the formulation of policies; and the steps that were taken to improve the situation for the group, were later on regarded as unsuccessful. It might be suggested that knowledge of Roma culture would have benefitted the results.

In the 1970s and 80s the particular social welfare program (særomsorgen) aimed at Roma grew and became increasingly difficult to overview. Resources were spent on debates over who held the economic responsibility: The municipality of Oslo, or the Norwegian state. It was decided that Oslo, where the larger part of Roma

lived, was to bear the responsibility and a "Gypsy office" (sigøynerkontoret) was established.

Political critique of the social welfare program (særomsorgen) intensified in the 1980s, and among others the liberal 'Fremskrittspartiet' voted for a closure of the 'Gypsy office' and of the specific social measures aimed at Roma. Without the work having been evaluated, this happened in 1990.

March 17th 1999 Norway ratified the European Convention for the Protection of National Minorities. What did the ratification mean to Roma in Norway? What is conspicuous is that the same political measures as in the 1970s now have returned to the political agenda: housing, work, and education. A new topic, however, is marriage between young persons. One must conclude, though, that the Convention has not dramatically changed the position of Roma in Norway.

How were Roma represented in media? Before 1990, it was primarily Roma as a social problem that appeared in articles and in the news. Around 1990, a case for the criminal court, however, reproduced stereotypes from the early 20th century about the group as criminal and violent, - but the group was also romanticised. Regarding representations after 1999, it is conspicuous that the term gypsy is still commonly used, but that the focus has shifted from the 'old' group to a 'new'; persons who has arrived from primarily eastern European countries and who is said to constitute a new group of beggars.

1. Innledning.

I store deler av verden finnes det reisende mennesker som refererer til seg selv som rom. På verdensbasis finnes det omtrent 12 millioner romer. Bare i Europa finnes det i overkant av 8 millioner romer.¹ Svært ofte omtales romfolket som den mest diskriminerte folkegruppen i Europa.² Norge har hatt reisende mennesker i landet i flere hundre år. Selv om gruppen refererer til seg selv som *rom*, *roma* og *romani* har de blitt omtalt med andre betegnelser av andre. I Norge er betegnelsene *sigøyner* og *tatere* de benevnelsene som hyppigst har vært brukt. Kunnskapen om romfolkets historie i Norge er lav. Det kan være flere årsaker til dette. De reisende er ikke en homogen gruppe og blant de reisende selv har vært en klar oppfatning om et skille mellom de forskjellige gruppene. Jeg kommer ikke til å gi en bred forklaring på romfolkets opprinnelse og deres forhold til romanifolket. Men jeg har valgt å ta utgangspunkt i at Norge, sammen med svært mange andre land, har anerkjent reisende som en nasjonal minoritet. De er anerkjente med betegnelsene *rom*, *roma* og *romani*. Begrepet *sigøyner* er en stereotypi som dessverre ofte er negative ladet. Å gå ifra bruken av begrepet *sigøyner* og heller omtale gruppen som *rom*, *roma* eller *romani* vil kunne bidra til en dekonstruksjon av den tidlige stigmatiserende effekten benevnelsen *sigøyner* hadde.³ I Norge ble det mer og mer vanlig å bruke betegnelsen *rom* i offentlige dokument ifra 1999, selv om aviser og andre medier har hengt litt etter i denne utviklingen.

Betegnelsen "rom" betyr menneske, ordet stammer fra det indiske ordet *dom*, som betyr en mann av lav kaste som forsørger seg selv ved å underholde ved musikk.⁴ I en internasjonal sammenheng er det vanlig å bruke betegnelsene *roma* og *romani* om alle grupper som er reisende. Det vil si at det dermed ikke skilles mellom de forskjellige grupper av reisende. At en internasjonalt har valgt å bruke begge benevnelsene kan også ha sammenheng med at forskningen tar utgangspunkt i at *rom* og *romani* har samme opphav. Europarådet, som er den internasjonale organisasjonen som har arbeidet mest for å bedre romers levekår, bruker i dag betegnelsene *roma* og *travellers* sammen når det referer til de forskjellige gruppene av reisende mennesker. I

¹ Dette er svært usikre tall. Antallet på antall romer i europeisk sammenheng og internasjonalt variere ofte fra forfatter til forfatter. Dette antallet er ifra Ian Hancock. Hancock, 2007: 18.

² Jenssen, 2005: 13.

³ Hancock, 2007: 18.

⁴ Taikon, 1967: 39.

enkelte sammenhenger supplerer det også med betegnelsen *gypsy* også for å gjøre det helt klart hvilken gruppe det er snakk om. De forskjellige benevnelsene *rom*, *roma* og *romani* kan være svært forvirrende. Bare i Norden er disse gruppene anerkjent ved forskjellige benevnelser. I Sverige er taterne og sigøynere anerkjente som roma. I Finland er gruppen anerkjent som romani. I norsk sammenheng har en valgt å anerkjenne rom og romani som to separate grupper, ettersom de i flere hundre år har sett på seg selv som forskjellige. I denne oppgaven kommer jeg til å bruke benevnelsen rom når jeg snakker om den norske gruppen, foruten om i sitater hvor benevnelsen sigøynere har vært brukt. Jeg har valgt å bruke denne benevnelsen ettersom dette er i tråd med gruppens eget ønske. Likeså vil jeg bruke begrepet romani når jeg refererer til den finske gruppen og roma når jeg henviser til den svenske gruppen. Enkelte steder kan også benevnelsen reisende forekomme. Når jeg refererer til romanifolket i norsk kontekst gjelder det taterene som er anerkjente som romani i Norge. Denne oppgaven diskuterer norsk politikk overfor romfolket etter andre verdenskrig og fram til gruppen ble anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter. Hovedproblemstillingen er hvordan har Norge politisk arbeidet med den norske romgruppen i perioden 1970-2008. Hvilke aktører la premissene for arbeidet? Samtidig har jeg valgt å se på hvordan romfolket blir representert i forskningslitteraturen og i media. Har måten romfolket blir representert på endret seg etter at Norge anerkjente gruppen som nasjonal minoritet. Spørsmål som dette og flere andre vil bli diskutert og besvart i løpet av denne oppgaven.

Bakgrunn for oppgaven.

Da jeg startet arbeidet med masteroppgaven ble jeg overasket over hvor lite norsk litteratur og forskning det fantes om romfolket. Det fantes noe mer litteratur om det norske romanifolket. Ettersom det virket som forskningen på romfolket var svært mangelfull ble det et helt naturlig valg å ta for seg denne gruppen. Samtidig var det en tendens til at den eksisterende litteraturen brukte benevnelsen sigøynere og ikke rom, selv i perioden etter at Norge hadde anerkjent gruppen som rom. Mens jeg arbeidet med denne oppgaven ble det vanlig å bruke begrepet rom når gruppen ble omtalt i norske media. Da kom også debatten i Norge om bruken av gruppens rette etnonym.

På mange måter er arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hansens uttalelse i media våren 2008 om en feilslått "sigøynerepolitikk" selve kjernen i

oppgaven. Et viktig moment er at en politiker faktisk bruker begrepet ”sigøyner” om gruppen, åtte år etter at den ble anerkjent med etnonymet rom. Etersom Hansen også omtalte politikken som mislykket, valgte jeg å ha norsk politikk overfor romfolket i nyere tid som hovedtema for oppgaven. Tidsrammen for oppgaven ble satt fra ca 1970 og fram til i dag. Dette har sammenheng med at romfolket ble definert som et sosialt problem fra ca. 1970. Før dette hadde gruppen blitt ansett som omstreifere på lik linje med romanifolket.

Det politiske arbeidet med romfolket i Norge i denne perioden kan deles opp i tre faser. Den første fasen på 1970-tallet, ble drevet av en enorm optimisme for å hjelpe romfolket. Den andre fasen på 1990-tallet er preget av oppgitthet og glemsel, ettersom arbeidet i den første fasen ikke helt gikk som forventet. Den siste fasen etter 1999 er derimot preget av romfolkets nye status som nasjonal minoritet. Førte denne statusen til noen endringer for romfolket i Norge?

Forskningsstatus.

Forskning på romers historie, liv og kultur kan sies å være marginal, og av svært varierende kvalitet. Den dokumentasjon som eksisterer er ofte basert på et svært spinkelt empirisk grunnlag sett fra romers eget perspektiv, da det meste av kildematerialet er offentlige dokumenter. Det meste av studiene foretatt i Skandinavia er kommet i sammenheng med sosiale studier. Når romfolkets livssituasjon settes på den politiske dagsorden, er det en tendens til at sosialarbeidere og lærere er de som blir framstilt som eksperter på området.⁵ Et sentralt aspekt med litteratur som diskuterer romers situasjon er at det meste av litteraturen har blitt forfattet av mennesker som ikke er endel av kulturen selv. Samtidig slår det en at den eksisterende litteraturen er forfattet innenfor mange ulike fagdisipliner. I forhold til hovedfag og mastergradsoppgaver er det i norsk sammenheng skrevet mest innenfor sosialantropologi. I historie finnes det svært få studier. Samtidig bruker de fleste oppgavene benevnelsen sigøyner fremdels. Denne tendensen her fortsatte etter at gruppen ble anerkjent som rom.

Jeg ønsker først å presentere noen av de forfattere, forskere og litteratur som har betydd mye for denne oppgaven og som jeg hyppigst referer til.

⁵ Montesino, 2002: 11.

Norsk forskningslitteratur om romfolket kan sies å være svært mangelfull. *Norsk innvandringshistorie* har vært til god hjelp som et oversiktsverk. Verket har syv forfattere, og Knut Kjeldstadli er redaktør. Gjennom deres tre bind fikk jeg et bilde på hvordan ”reisende” som tema har blitt behandlet i sammenheng med andre innvandringsgrupper i Norge. For meg har bind to og tre vært de mest relevante, ettersom de diskuterer den perioden jeg har valgt å fokusere på. Bind en strekker seg fra 900 til 1814 og gir et ganske utfyllende bakgrunnkapitel om reisende folk i Norge. Det neste verket i serien tar for seg perioden 1814-1940, her finner vi to kapitler som diskuterer rom og romani. Det er Kjeldstadli som har forfattet disse kapitlene. Han diskuterte hva som skilte romanifolket og romfolket. Under forarbeidene til fremmedloven av 1915 ble det som vi dag omtaler som romfolket, omtalt som utenlandske omstreifere. Det var ingen tvil om at de ble ansett som det samme problemet for samfunnet som taterne, om ikke verre.⁶ I følge Kjeldstadli skjelnet spesialistene mellom rom og romani. For dem ble romfolket ansett som ”taterne i konsentrat.” Altså en mye større ”fare” enn det taterne var.⁷ I dag er det blant annet historiske årsaker som gjør at en i Norge har valgt å skille mellom rom og romanifolket. Gruppen som er anerkjent som romanifolket skal angivelig ha innvandret på 1600-tallet, mens romgruppen innvandret en gang på 1800-tallet. *Norsk innvandringshistorie* diskuterer også romfolkets status som nasjonal minoritet. I *Norsk innvandrings historie* er det Grete Brochmann som i bind tre *I globaliseringens tid 1940-2000* diskuterer grunnene til økt fokus på minoritetsretter i Norge. Et aspekt var at historikere hadde synliggjort mange overgrep overfor minoriteter, fra befolkningens side og fra myndighetene sin side. Brochmann ser nye rettigheter i dag som et naturlig resultat av dette.⁸ Videre stiller Brockmann spørsmål ved begrepet nasjonale minoriteter, og forholdet til andre minoriteter. Hvilke særrettigheter skal noen minoriteter ha framfor andre, og når er en minoritet kvalifisert til disse?⁹ I følge Brochmann utgjorde den kraftige veksten i antall minoriteter i landet til en retorisk endring i måten å omtale minoriteter på. En så forskjell på nye og gamle minoriteter som gjorde at en begynte å diskutere forholdet mellom minoriteter og nasjonale minoriteter. Dette førte til et ”formalisert minoritetsmessig hierarki.”¹⁰ Den

⁶ Kjeldstadli, (red) 2003:453.

⁷ Kjeldstadli, (red) 2003: 453.

⁸ Brockmann, i Kjeldstadli (red) 2003: 382.

⁹ Brochmann, i Kjeldstadli (red)2003: 379f.

¹⁰ Brochmann, i Kjeldstadli (red): 380.

utviklingen førte til at noen av minoritetene ble tildelt grupperettigheter som gav dem mulighet til å bevare, reprodusere og utvikle sin kultur, så lenge de ikke bryter med menneskerettigheter.¹¹

Einar Niemi, som i dag er medlem av den rådgivende komité for rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter, har i artikkelen ”Mot rikare mål å trå” diskutert rammekonvensjonen for nasjonale minoriteter i en norsk kontekst. I artikkelen diskuterer han bakgrunnen og oppkomsten av begrepet, og han ser også på hvordan politikken ovenfor minoriteter har endret seg etter anerkjennelsen av konvensjonen. Niemi skisserer også hvordan de nasjonale minoritetene har vært behandlet minoritetspolitisk?¹² Niemi har i sin artikkel valgt å diskutere romfolket og romani som to forskjellige grupper. Dette legitimerer han ved at de i Norge i mer enn hundre år har blitt sett på som to forskjellige grupper. Niemi henviser likevel til internasjonal forskning, og enkelte andre lands myndigheter som i følge han ikke alltid skiller mellom dem, til tross for at gruppen selv lenge har argumentert for det.¹³ Niemi skriver at en utover på 1990-tallet får en økt etnopolitisk bevissthet om de gruppene som i dag er omtalt som nasjonale minoriteter. Videre har Niemi argumentert for at hele den omfattende prosessen rundt godkjenningen av konvensjonen, bidro til å styrke gruppenes egen gruppebevissthet, som igjen førte til at minoritetene organiserte seg.¹⁴ Generelt sett var det et økende fokus på minoritetsretter på 1990-tallet. Som et resultat av denne etnopolitiske bevisstheten oppsto det flere organisasjoner for minoritetene. Blant annet ble Romanifolkets landsforening stiftet i 1995, og den internasjonale organisasjonen for romfolket, The international Romany Union, fikk fotfeste i Norge på denne tiden. Niemi mener at en med økt fokus på etnopolitiske aspekter, fikk problematisert minoritetshierarkiet som hadde etablert seg. Samtidig mener han at det nettopp var Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter som var den avgjørende faktoren for økt fokus på temaet.¹⁵

I forhold til den norske og skandinaviske forskningslitteraturen har jeg tatt i bruk endel magistergradsoppgaver. I forhold til den første perioden som diskuteres i oppgaven fikk Ted Harnich`s undersøkelse av ”*sigøynerspørsmålet*” – *En undersøkelse av bakgrunn for sosial konfrontasjon*” fra 1976 stor betydning. Hans

¹¹ Brochmann i Kjeldstadli, (red) 2003: 380.

¹² Niemi, 2005: 170.

¹³ Niemi, 2005: 173.

¹⁴ Niemi, 2005: 180.

¹⁵ Niemi, 2005: 180.

rapport inngår i all norsk forskning om romfolket. Harnich var svært delaktig i det arbeidet som ble utført på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet. Denne undersøkelsen er en revidert utgave av hans magisteravhandling fra 1973.

Den perioden som muligens diskuteres minst i norsk sammenheng er tiden etter 1990. For å dekke denne perioden har jeg blant annet brukt Hilde Lidèns magisteroppgave i sosialantropologi ”*Vokse opp som sigøyner i Norge - sosialisering i en etnisk minoritetsgruppe.*” Lidèns hovedfokus i denne oppgaven var å studere rombarnas sosialisering inn innad i gruppen. Lidèn stiller spørsmål ved de verdier og holdninger som ble formidlet til barna var forenelig med storsamfunnets verdier og holdninger. Det empiriske materialet sitt hadde hun hentet ut ifra ”sigøynerbarnehagen” (se.side.50). I 1987 jobbet Lidèn selv i barnehagen for rombarn, først som barnehageassistent i seks måneder, senere som observatør i fem måneder.¹⁶ Selv om oppgaven hennes tar for seg rombarnas måte å bli sosialisert inn i romgruppen, gir Lidèn en svært detaljert framstilling av de norske romenes tilknytting til Norge, og den norske gruppens kulturelle trekk. Lidèn konkluderer med at den norske romgruppens måte å håndtere møtet med storsamfunnet på er basert på strategier for å unngå kontroll eller å bli stilt i en underlegen posisjon.¹⁷ Gjennom sin deltakelse i barnehagen oppdaget Lidèn at denne sosialiseringen starter allerede tidlig i barneårene. Måten de avgrenser seg på er å danne et skarpt skille mellom det å være rom og det å være nordmann. Spørsmålet hun videre stiller er om det da er mulig å bli akseptert både som nordmenn og som rom. Lidèn svarer ikke direkte på sitt eget spørsmål, men indirekte kan en få inntrykk av at hun anser at der er majoritetens holdninger overfor romkulturen som fører til at romfolkets kultur og norsk kultur er ikke er forenelig. Dette fører til i ifølge Lidèn til at de romer som velger å opprettholde sin kultur, havner nederst på den sosiale rangstigen.¹⁸ Jeg har også brukt Lidèn`s rapport *Barn og unge fra nasjonale minoriteter – En nordisk kunnskapsoversikt* fra 2005. Magisteroppgaven hennes og rapporten sammen har gitt meg et utførlig bilde av barn og unge innenfor romgruppen i Norge og Skandinavia i perioden fra 1980 og fram til i dag.

I forhold til andre forskere som stiller seg i samme posisjon som Lidèn, kan en trekke fram den svenske pedagogen Christina Rodell Olgaç. Hennes

¹⁶ Lidèn, 1991: 13.

¹⁷ Lidèn, 1991: 242f.

¹⁸ Lidèn, 1991: 243.

doktorgradsavhandling ved lærerhøyskolen i Stockholm *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola – Från hot till möjlighet* har gitt et godt bilde av hvordan situasjonen er og har vært i Sverige. Olgaç diskuterer også perioden etter at Sverige anerkjente Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter. Disse to oppgavene sammen har bidratt til å gi en god oversikt over norske og svenske romers skolegang. Dette har gjort det lettere for meg å undersøke forskjellene mellom de svenske og norske undervisningsprosjektene. I likhet med Lidèn har også Olgaç basert sitt empiriske materiale på intervjuer, men hun gir også en mye mer utdypende beskrivelse av romenes situasjon generelt i Europa og diskuterer også de svenske romenes situasjon i en internasjonal kontekst. Samtidig trekker hun fram rombefolkningen i de øvrige nordiske landene og sammenligner situasjonen.

Det finnes flere akademiske avhandlinger i Sverige som diskuterer romfolket enn det gjør i Norge. I norsk sammenheng er det forsket mer på romanifolket enn på romfolket. En annen svensk doktorgradsoppgave som har vært hyppig brukt i denne sammenheng er Norma Montesino`s avhandling ”*Zigenarfrågan intervention och romantikk*” som tar for seg perioden fra 1800-tallet til 1970. Montesino er ansatt som lektor ved Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete ved universitetet i Växjö. Hun fokuserer på samme tidsrom som Ted Harnich gjorde i Norge. Spesielt har hun gjort god rede for historiografien rundt romfolket.¹⁹ Noe som har vært til god hjelp, ettersom mye av litteraturen som er gitt ut er av varierende kvalitet.

Den forfatteren i Norge som muligens er mest kjent for å skrive om romfolket er Jahn Otto Johansen. Som forfatter debuterte Johansen i 1960 og har skrevet flere titallsbøker om alt fra jødisk kultur, Øst-Europa, Midtøsten og om romers kultur, historie og situasjon. En kan blant annet nevne *Folket som ingen vil ha. Forfølgelsen av sigøynere i Øst-Europa* som han gav ut i 1995 og *De mest forfulgte av de forfulgte: sigøynere på Balkan* som han gav ut i 2005. Men i denne omgang har hans bok fra 1989 *Sigøynerenes Holocaust* hatt mest og si. Da Jahn Otto Johansen gav ut boken ble den viet liten oppmerksomhet i Norge, samtidig som den fikk bred omtale i svenske og danske media. I Norge ble Johansen faktisk beskyldt for å være antijødisk, nettopp fordi han hadde tatt opp roms krigsskjebner på en slik måte.²⁰

¹⁹ Montesino, 2002: 28f.

²⁰ Johansen, 1991: 121.

I forhold til annen nordisk litteratur har jeg hatt god nytte av er Anders Enevigs bok *Sigøjnere, tatere og danske reisende*.²¹ Anders Enevig som er dansk, har selv hatt god kontakt med den norske romgruppen. Enevig har skrevet om den norske romgruppens opphold i Danmark på 1960-tallet.²² Selv om romfolket ikke er anerkjent som nasjonal minoritet i Danmark, har jeg benyttet meg av dansk forskningslitteratur som diskuterer romer som nasjonal minoritet. Spesielt er Carsten og Malene Fenger- Grøndahls bok ”*Sigøjnere 1000 år på kanten af Europa*” et enormt viktig bidrag i forskningen om romfolket og deres kultur og tradisjoner. Forfatterne diskuterer romers livsvilkår i både Romania, Frankrike, Tyskland, Tsjekkia, Makedonia, Kosovo, Spania og Skandinavia. Samtidig diskuterer forfatterne betydningen av at enkelte land har anerkjent rom som nasjonale minoriteter.

Forfattere som er endel av kulturen selv er det svært få av. I skandinavisk sammenheng er det en dame en ikke kan utelate og nevne. Det er rettighetsaktivisten og forfatteren Katarina Taikon. Taikon var svenskrom, født utenfor Örebro i 1932. Allerede på 1960-tallet organiserte hun en bevegelse som kjempet for romers rettigheter i det svenske samfunnet. Hun gav ut sin første bok i 1963, mest kjent er nok hennes barnebøker om romjenta Katitzi.²³ Formålet med bøkene hennes var å informere majoritetsbefolkningen om romers livsvilkår i Sverige. Barnebøkene bidro til at et svært bredt lag av befolkningen fikk et innblikk i romers eksistens og livsgrunnlag.²⁴ Hun var en av de første som begynte å argumentere for at nomadisk levesett ikke nødvendigvis var avgjørende for at en var rom. Hun kritiserte forskere som hevdet at ønsket om omflakkende tilværelse var iboende i de fleste romer. Taikon hadde nok mye å si for det vendepunktet svenske romer opplevde på slutten av 1960-tallet, da alle svenske romer fikk muligheten til å bli bofaste. Katarina Taikon jobbet aktivt for romers rettigheter fram til hun havnet i koma av hjertestans i 1985. Etter hennes død i 1992 har hennes søster og andre romer fortsatt kampen for romers rettigheter i Sverige.²⁵

I dag er det imidlertid mange romer som hevder at den raske omdanningen fra et nomadisk liv til bofasthet ikke nødvendigvis har vært et gode, da stoffmisbruk og

²¹ Enevig, 2007: 10.

²² Enevig, 2007: 109-121.

²³ Taikon, 1967: 65.

²⁴ Fenger-Grøndal, 2006: 326.

²⁵ Fenger- Grøndal, 2006: 326.

alkolisme er blitt svært utbredt blant mange romer. Argumentet er at den trygge storfamilien som mange romer levde i, nå er vekke og blitt erstattet av velferdstaten.²⁶

Innenfor den internasjonale forskningslitteraturen om romfolket blir Ian Hancock ofte framstilt som en av de viktigste bidragsyterne. Hancock er selv av reisende slekt. Han har skrevet mye om romfolkets kultur og tradisjoner og har gjort et pionerarbeid innenfor å utvikle språket romanes til et skriftspråk. Han underviser i dag ved universitetet i Texas, Austin, hvor han har ansvaret for *Romani Archives and documentation center*. I forhold til denne oppgaven er det hans fokus på staters politikk overfor reisende grupper som har hatt mest og si. Hancock skriver for det meste i et historisk perspektiv og i denne sammenheng har jeg valgt å bruke hans bok *We are the romani people*. Hancock er en av de forfatterne som definerer alle grenene av reisende under betegnelsen roma og romani. Hancock har siden slutten av 1960-tallet jobbet aktivt for å forebygge diskriminering overfor romer, og har gjort det til sitt mål å informere om deres kultur og historie. Hancock var den første romani i Storbritannia som tok en Ph.d grad. Hancock anses som den offisielle representanten for all verdens rom og romanibefolkning i FN og UNICEF og mottok på vegne av all verdens rom og romanifolk Rafto prisen i 1997.²⁷

Når det gjelder annen internasjonal forskning på romfolket er det også noen andre forskere en ikke kommer utenom. Den første jeg vil nevne i denne sammenheng er sosiologen Jean-Pierre Liégeois. Han er professor ved universitetet i Paris, hvor han var med å starte *Center for Gypsy Research* i 1979. Jeg har i denne sammenheng brukt hans oversiktsverk om romfolket i Europa, "*Roma In Europe*." Boken er gitt ut med støtte fra Europarådet. Den første utgaven kom i 1985 og har seinere kommet ut i flere utgaver og er oversatt til mange språk.²⁸ Boken bærer preg av å være et oversiktsverk over romers kultur og historie, samtidig som boken skisserer opp Europarådets arbeid med romfolket.

Et tema som går igjen i nesten all forskning om rom og romanifolket er teorier rundt rom og romanis opphav. I de fleste sammenhenger blir det henvist til at romfolket en gang utvandret fra India, uten noen videre diskusjon, etter det som Angus Fraser kaller det lingvistiske beviset.²⁹ Om romanifolket har samme opphav

²⁶ Fenger- Grøndal, 2006: 326.

²⁷ Raftostiftelsen: <http://www.rafto.no> (9.1.2009)

²⁸ Liégeois, 2007: 7.

²⁹ Fraser, 1992: 10.

blir fremdeles diskutert blant teoretikerne.³⁰ Romfolkets tilknytning til India har likevel vært debattert av flere forskere. Antropologen Judith Okely gjorde blant annet dette i boken *"The traveller-gypsies"* fra 1983.³¹ Okely fokuserte på britiske reisendes historie og kultur, men bruker mye tid på å diskutere de forskjellige politiske tiltakene overfor romer i Storbritannia på 1960-tallet.³² Selv om også Okely stiller spørsmål ved teorier om de engelske reisendes opphav, er hennes kritikk rettet mot deler av teorien.³³ Okely bruker mye plass og tid på å diskutere trekk ved kulturen som skilte dem ifra majoritetsbefolkningen. Okely diskuterer forholdet mellom engelske travellers, irske tinkers og gypsies. Denne diskusjonen omhandler på mange måter samme debatten som har vært i Norge om forholdet mellom romfolket og romanifolket. En kan få inntrykk av at Okely oppfatter romfolkets nomadiske livsform som noe iboende i romfolket. Her skiller Okely seg fra Leo Lucassen som i sine undersøkelser setter spørsmålstegn ved den nomadiske livsformen. Han har valgt å studere romfolkets forflytninger som et migrasjonsfenomen på lik linje med andre migrasjonsbølger vi har sett opp igjennom historien. Historikeren Leo Lucassen, er professor i sosialhistorie ved Universitetet i Leiden. Han har valgt å studere romfolkets forflytninger som et migrasjonsfenomen på lik linje med andre migrasjonsbølger vi har sett opp igjennom historien. På mange måter konkluderer han med at det var den statlige politikken som skapte gruppen, og henviser til at den samme politikken i lang tid ble rettet mot alle former for "omstreifere."³⁴

Jeg kommer ikke til å gi noen utførlig presentasjon av opphavsteorier rundt romfolket. Det er heller ikke oppgavens mål å presentere folkegruppen rom, men å gjøre rede for statlig politikk overfor romfolket i Norge. Lucassen var medforfatter i boken *Gypsies and other itinerant groups-A socio-Historical approach*. Hans hovedfokus var den statlige politikken overfor romer og andre reisende grupper i Nederland. Norma Montesino er tilknyttet samme forskningstradisjon som Leo Lucassen. Men i motsetning til Lucassen fokuserer Montesino mye mindre på opphavsteoriene. I følge Montesino er det et svakt trekk ved Lucassen sin framstilling av romer og mange andre forskere at de prøver å besvare flere komplekse spørsmål på

³⁰ Niemi, 2005: 172f.

³¹ Okely, 1983: 8.

³² Okely, 1983: 118.

³³ Okely, 1983: 18.

³⁴ Lucassen, 1998: 71.

engang, som for eksempel statens politikk, samtidig som en diskuterer gamle opphavsteorier.³⁵

Det er ingen tvil om at forskning på romfolket har endret seg siden 1970-tallet. Mens en tidligere studerte romers kultur og opphav fokuserer en i dag mer og mer på den politikken som har vært ført overfor rom. I forhold til min oppgave følger den på mange måter i samme fotspor som Norske Brochmann, Montesino og Lucassen. Dette er de eneste forskerne jeg har brukt i denne omgang som tar for seg problemstillinger tilknyttet romfolket på samme måte som jeg har gjort.

Det er et forskningstema som Hancock vurderer som avgjørende for at romfolkets historie skal bli anerkjente. Dette er romfolket historie tilknyttet Holocaust. Romfolket har i lang tid vært ekskludert ifra holocaustlitteraturen, og det er først i de senere år at det har framkommet mer forskning på dette emnet. Romfolkets skjebner under andre verdenskrig er lite fokusert på innenfor historieskrivningen, og har på mange måter blitt redusert til det enkelte har omtalt som fotnotehistorie.³⁶ På grunnlag av dette hevder Hancock at en introduksjon eller beskrivelse av romers skjebne under andre verdenskrig bør inngå i enhver forskningsrapport om romfolket.³⁷ Dette vil på sikt bidra til at romfolkets skjebner under andre verdenskrig blir anerkjent på lik linje med folkemordet på blant annet den jødiske befolkningen under andre verdenskrig.

Å gi et anslag over hvor mange romer som ble drept på etnisk grunnlag under andre verdenskrig er så godt som umulig. Vanligvis blir det tatt utgangspunkt i at ca. en halv million romer ble myrdet i tyske konsentrasjonsleire, men noen forskere mener at tallet nok var mye høyere ettersom mange leire ikke registrerte dødsfall av romer samtidig som svært mange rom ble henrettet uten å bli internert i konsentrasjonsleire.³⁸ Nyere forskning har kommet fram til at en må anta at antallet oversteg en halv million mennesker. I 1995 argumenterte historiker Sybil Milton ved *US Holocaust Memorial Research Institute in Washington* for at ca. en halv million til en og en halv million sinti og rom ble drept under andre verdenskrig. Det samme antallet dukket opp igjen i 2001 da *International organization for migration* estimerte at 1.5 millioner romer forsvant fra jordens overflate mellom 1939 – 1945.³⁹ På lik

³⁵ Montesino, 2002: 29.

³⁶ Hancock, 2007: 49.

³⁷ Hancock, 2007: 49.

³⁸ Hancock, 2007: 46.

³⁹ Hancock, 2007: 48.

linje med nazistenes endelige løsning på jødespørsmålet, hadde Himmler den 8. desember 1938 gitt ordre om alle romer i Vest-Europa også skulle utryddes.⁴⁰ Tilstandene forverret seg betraktelig utover 1940-tallet. I januar 1940 testet for første gang nazistene ut Zyklon B gass, forsøket ble gjort på 250 rombarn i leiren konsentrasjonsleiren Buchenwald.

Svært mange romer var utsatt for medisinske forsøk under andre verdens krig. Dette gjaldt spesielt barna.⁴¹ Det forekom eksperimenter på romer i mange konsentrasjonsleire, men de mest ekstreme tilfellene forekom i Auschwitz under Dr. Mengele. Dr. Mengele var fascinert av alt som var ”unormalt” i hans øyne, og romtvillinger var det som fascinerte han mest. Svært mange barn og voksne kom til å lide i lang tid før de døde på grunn av eksperimentene. Den 4. august 1944 tok nazistene affære med det som var omtalt som Sigøynerleiren i Auschwitz - Birkenau. I løpet av en dag ble 2.900 romer gasset og kremert. Hendelsen har seinere blitt husket som *Zigeunernacht*.⁴² Selv om endel romer klarte å holde seg i skjul gjennom krigen, fantes det nesten ikke en romfamilie etter andre verdenskrig som ikke var blitt berørt av nazistenes utryddelses forsøk. Utryddelsen av romfolket under andre verdenskrig har vært svært lite forsket på og skrevet om. Det gjelder både internasjonalt og i Norge. En årsak til at det har vært svært lite skrevet i ettertid kan være at svært mange romer ikke ville snakke om hva som skjedde under andre verdenskrig, blant annet fordi mange av hendelsene brøt med deres marime regler.⁴³ Samtidig var det ingen romer som ble innkaldt som vitne under Nürnbergprosessen og ingen nazister ble verken anklaget eller dømt for folkemordet på romfolket. Romfolket måtte vente fram til 1982 før den tyske regjering offisielt erkjente at folkemordet hadde funnet sted.⁴⁴ Først i 1987 fikk romfolket etter lang kamp sin første representant ved US Holocaust memorial council. I 2002 valgte Bushadministrasjonen å ikke utnevne noen romer til dette vervet uten noe videre argument. Ian Hancock har ved flere anledninger kritisert dette, med det argument at romer nok en gang har blitt fratatt anerkjennelse av deres Holocaust historie.⁴⁵ Også innenfor norsk forskningslitteratur har romer ofte blitt utelatt. Endel norske romer hevdet at det var vanskelig å få noen til å interessere seg

⁴⁰ Hancock, 2007: 51.

⁴¹ Johansen, 1989: 18.

⁴² Hancock, 2007: 46.

⁴³ Fenger-Grøndahl, 2006: 154.

⁴⁴ Fenger-Grøndahl, 2006: 139.

⁴⁵ Hancock, 2007: 50.

for hva de hadde vært igjennom etter andre verdenskrig.⁴⁶ Jahn Otto Johansen kan sees som unntaket her da an som tidligere nevnt har skrevet om romfolkets Holocaust. I 2006 gav utdanningsdirektoratet ut boken *Reisen til Holocaust*, denne boken ble sendt ut til alle ungdomsskoler. Denne boken skulle være til hjelp for norske lærere som trenger faktakunnskaper om Holocaust. På denne måten er det ganske vanskelig å forstå at boken kun i en bisetning nevner andre grupper som også ble rammet som romer, funksjonshemmede, homofile, politiske fanger, krigsfanger og jehovas vitne. Under utgivelsen av boken var det kritiske røster ute som argumenterte med at boken burde trekkes tilbake på dette grunnlag.⁴⁷

Politiske kilder og rapporter.

De fleste kvalitative kildene av politisk karakter i Norge som diskuterer romfolket bærer preg av tiltaks- meldinger overfor en gruppe som står helt på siden av samfunnet. Bare benevnelsen på den første stortingsmeldingen *St.meld.nr.37(1972-1973) om tiltak for de norske sigøynere* sier oss at her er det noe som blir oppfattet som et problem i samfunnet. Gjennom denne meldingen defineres romfolket som et sosialt problem.⁴⁸ Ettersom meldingen definerer romfolket som et sosialt problem, ble ansvaret for dem lagt til sosialdepartementet. I 1982 gav departementet sin evaluering av arbeidet. Denne evalueringen har vært viktig for denne oppgaven, da det skulle vise seg vanskeligere enn først antatt å få innblikk i det tidligere sigøynerkontorets papirer.

For å kunne si noe om den politikken myndighetene har ført etter godkjenningen av rammekonvensjonen, har jeg brukt *St.prp.nr.80(1997-1998) om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon*. Den forteller oss nøyaktig hva som inngår i den norske forståelsen av begrepet nasjonal minoritet. *Inst.s.nr145(2000-2001) Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner* kan videre være til hjelp for å se hvordan myndighetenes selv ser på oppfølgingen av konvensjonen. Denne kilden sammen med Den rådgivende komité for rammekonvensjonen for nasjonale minoriteters uttalelser om Norge vil gi et mer utfyllende bilde av situasjonen. Den rådgivende komités uttalelser er vurderinger av

⁴⁶ Johansen, 1989: 121.

⁴⁷ Dagbladet, 27. januar, 2006: 47.

⁴⁸ *St.meld.nr.37(1972-1973)*: 5.

de forpliktelsene som Norge har påtatt seg. Gjennom deres uttalelser ser en tydelig på hvilke punkter Norge har oppfylt konvensjonens lovnader og hvor de ikke har det.

Selv om en ser en økning i forskning om roms livssituasjon i Norge etter 1999, er det fremdeles lite som finnes. Det finnes kun et prosjekt som kun fokuserer på romfolket. Dette er Selvhjelp for innvandreres (SEIF) sitt prosjekt ”En plass i samfunnet – også for meg.” SEIF ble opprettet i 1986 og er en frivillig, uavhengig organisasjon. Organisasjonen mottar noe statlig og kommunal støtte for å kunne drive kontorer i Oslo, Bergen, Stavanger, Kristiansand, Ålesund og Trondheim.

Prosjektet overfor romfolket ble startet i 2003 og gav ut årlige rapporter om arbeidet. I forhold til situasjonen etter 2003 er det klart at disse rapportene er av stor verdi, og jeg kommer til å referere en god del til SEIF’s arbeid. Prosjektet deres er fremdeles i drift.⁴⁹ En annen svært sentral rapport som støtter opp under SEIF’s publikasjoner er en rapport fra Institutt for samfunnsforskning (ISF) som har fokusert på barn og unge fra nasjonale minoriteter. ISF fikk oppdrag i oppdrag av Barne-og familiedepartementet i 2005 å utarbeide en nordisk kunnskapsoversikt for å kartlegge hvilken forskning, utredninger, rapporter og artikler som fokuserer på barn og unge av nasjonale minoriteters livsvilkår, og samtidig belyse aktuelle problemstillinger og utfordringer knyttet til nasjonale minoriteter.

Om representasjon.

Denne oppgaven er i hovedsak en deskriptiv historisk studie av norsk politikk overfor romfolket mellom 1970 og 2008. Det empiriske materialet er for det meste offentlige dokumenter, hvor hovedfokuset har vært å prøve å kartlegge tekstenes mening i en historisk kontekst.

I forhold til problemstillingen om romfolkets representasjon i media har jeg tatt i bruk representasjonsanalyse.⁵⁰ Det finnes flere innfallsvinkler til representasjonsanalyse. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i en konstruktivistisk tilnærming til medias representasjon av romfolket. Dette synes rimelig ettersom begrepet ”sigøyner” er konstruert av mennesker som ikke er endel av kulturen selv, og begrepet skaper assosiasjoner hos folk flest. Disse assosiasjonene og stereotypiene som følger med er med på å tegne et bilde av hvordan alle romer er. Det beste

⁴⁹ SEIF: <http://www.seif.no/> (1.5.2009)

⁵⁰ Hall, 1997: 261.

eksempelet på hvordan stereotypier blir konstruert, er igjennom Edvard Saids studier av vestens konstruksjon av orienten. Det er vesten selv som har skapt et bilde av orienten både politiske og kulturelt. Begrepet orienten i seg selv er med på å skape assosiasjoner, men begrepet er skapt av vesten og ikke av orienten selv.⁵¹ På samme måte som stereotypier og begrepet sigøyner er skapt av ikke sigøynere.

Et viktig spørsmål en må stille seg i denne sammenheng er om det bildet som er skapt av majoritetssamfunnet av romer har påvirket romer selv i måten de velger å representere seg selv overfor majoritetssamfunnet. I seg selv kan medias overgang fra å bruke benevnelsen sigøyner til bruke begrepet rom, føre til en dekonstruksjon av det tidligere stigmatiserte benevnelsen "sigøyner." Bjørn Hvinden påpekte i sitt innledende kapittel i boken *Romanifolket og det norske samfunn*, at en slik dekonstruksjon av stigmatiserende benevnelser har funnet sted i Norge i forhold til romanifolket. I følge Hvinden har forskjellige grupper av omreisende og omvandrende grupper i landet blitt omtalt med forskjellige benevnelser ifra det offentlige og ifra majoritetssamfunnet. Dette har bidratt til at det lenge var uklart om gruppenes tilhørighet til hverandre.⁵² Samtidig anser Hvinden at endringene i måten romanifolket ble representert i media på 1990-tallet har vært en medvirkende faktor i den revitaliseringsprosessen som har funnet sted blant romanifolket.⁵³ Denne prosessen tok en ny vending da Romanifolkets landsforening, fra og med 2005 valgte å ta i bruk benevnelsen Taternes landsforening til fordel for romanifolkets landsforening. Foreningen valgte å bruke betegnelsen tatere nettopp for å kunne revitalisere benevnelsen tater.⁵⁴

Nå viste det seg at romfolket i Norge hadde ganske bred dekning i media i forhold til antall, og en måtte tilføye spørsmålet i hvilke omstendigheter er det romfolket blir representert i norsk media. Det viste seg ganske tidlig at en interessant problemstilling var medias omtale av rettssaker hvor romer var tiltalte. I denne sammenheng valgte jeg å se på en rettssak som gikk over et halvt år og var svært hyppig omtalt i media.

⁵¹ Said, 2001: 58.

⁵² Hvinden, (red), 2000: 12.

⁵³ Hvinden, (red), 2000: 12.

⁵⁴ Norges andre rapport om gjennomgangen av Europarådets rammekonvensjon ombeskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11

Majoritetskulturens representasjon av det som blir omtalte som ”fremmede” i samfunnet har en tendens til å ende opp i stereotypier.⁵⁵ Jeg har i mine undersøkelser av representasjon av romfolket fokusert på medias retorikk, som i mange tilfeller bygger på stereotypiske oppfattelser av romfolket og deres kultur. Når det gjelder medias representasjon av romer har det vært interessant å se bruken og valg av bilder i sammenheng med språket. Det er ingen tvil om at mange av valgene er bevisste og spiller på myter om romer som voldsomme, kriminelle, romantiske og uærlige. Media er med på klassifisere verden rundt oss. For å klare dette brukes stereotypier som virkemiddel.⁵⁶ Når media bruker retoriske virkemidler som for eksempel sirkus i sammenheng med et familienavn, når representanter fra en familie sitter på tiltalebenken for svindel. Er det klart at media spiller på folks forutttatte mening om romer som bedragere og svindlere. Bilde av romer i media er formet av forutttatte meninger om hva det vil si og være rom. Slike forutinntatte meninger kan også videreføres til andre innvandrergupper i landet. Det beste eksempelet er nok menneskers forutttatte mening om at alle muslimske kvinner som bærer hijab er undertrykte.

I min undersøkelse om representasjon av romer i media har jeg valgt å legge vekt på tre avisers representasjon av samme sak. Jeg har valgt å se på retoriske virkemidler som media bruker i sammenheng med blant annet fotografier. For å se hvordan stereotypier av romer blir videreført. Jeg har så valgt å se på om dette synet og måten rom blir representert på ble endret etter at gruppen ble anerkjent som nasjonal minoritet.

Sentrale problemstillinger.

Det reiser seg mange problemstillinger i forhold til det politiske arbeidet som har blitt gjort overfor romfolket i Norge. Mange av problemstillingene dukket opp underveis med arbeidet. Dette var helt naturlig ettersom det fantes ganske lite omfang av forskningslitteratur fra før. I forhold til at det ble utviklet en egen særomsorg for romer på 1970-tallet er det helt nødvendig å undersøke hvem som definerte problemene overfor gruppen og hvem la premissene for det videre arbeidet. Ble romer

⁵⁵ Hall, 1997: 257.

⁵⁶ Lindstad, Fjeldstad, 1999: 19.

på noen måte involvert i utarbeidelsen av de tiltakene som var ment for å forbedre deres livsvilkår? Dette er spørsmål som vil bli besvart i denne oppgaven.

- Hvordan har Norge politisk arbeidet med den norske romgruppen i perioden 1970-2008? Hvilke aktører la premissene for det politiske arbeidet?
- Hvilke konsekvenser har ratifikasjonen av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter i Norge hatt? Er norsk lovgivning av den karakter at den legger hindringer i veien for en gjennomføring av konvensjonens lovnader?
- Kan de aktuelle grupperettighetene som en får igjennom konvensjon igjen føre til brudd på menneskerettigheter?
- Hvordan ble rom diskutert under forhandlingene? Var det konsensus om å godkjenne konvensjonen?
- Hvordan blir romfolket representert i media?

Oppgavens oppbygging.

Jeg har valgt å legge denne oppgaven opp i seks kapitler. Kapitlene er bygget opp kronologisk slik at en kan følge utviklingen av politikken overfor romfolket. Kapittel en inngår i innledningen som er en redegjørelse av tema og en avklaring av bruken av begrepet rom i norsk sammenheng. I kapittel en, inngår også en presentasjon av kildemateriale og forskningsstatus på området. Innunder presentasjon av forskningsstatus diskuteres også forskning på romfolkets Holocaust. Romfolkets skjebne under andre verdenskrig har lenge hatt en tendens til bli minimalisert. Dette har en sammenheng med romfolkets beskjedne plass i historieskrivningen.

I kapittel to har jeg valgt å ta utgangspunkt i romfolkets historiske tilknytning til Norge. Endel hendelser mellom tidlig 1900-tall og fram til 1960 er viktige for å forstå hendelser og situasjoner i ettertid. Dermed vil det også i kapittel to inngå en introduksjon til det sosiale hjelpeapparatet. Mange forskere henviser ofte til at romer i dag ikke føler noen form for lojalitet til det norske samfunn på grunnlag av tidligere tiders politikk.⁵⁷ Videre i kapittelet vil jeg gjøre rede for det hvordan det sosiale

⁵⁷ VG 29.januar, 2008: <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=503323> (7.5.2009)

hjelpeapparatet utviklet seg til en særomsorg, som vokste fram etter at romfolket igjen kom tilbake til Norge etter andre verdenskrig. Kapittel tre er bygget opp slik at det tar for seg norsk politikk overfor romfolket mellom 1970 og 1980. Kapitlet diskuterer de tiltakene som myndighetene på dette tidspunkt vurderte som avgjørende for gruppens fremtid. Kapittel fire og fem diskuterer også politikken overfor romfolket. Kapittel fire tar for seg politikken fra 1980 til myndighetene valgte å nedlegge det sosiale hjelpeapparatet som var bygget opp rundt gruppen på 1990-tallet. Ettersom det offentlige kildemateriale er ganske svakt i denne perioden har jeg lagt endel avisartikler til grunn for kapitlet. Dette har også en sammenheng med at medias fokus på rom endret seg betraktelig i denne perioden. Sammen med avisartiklene har Torbjørg Bays hovedfagsoppgave i sosialt arbeid, *"Før det er for sent, sigøynerenes livsbetingelser Norge,"* hatt mye og si for dette kapitlet. Bay hadde selv vært engasjert i det tidligere bistandsarbeidet, og skrevet om nedleggelsen av alle tiltakene i sin hovedfagsoppgave.

Kapittel fem tar utgangspunkt i romfolkets situasjon etter at gruppen ble anerkjente som en av Norges nasjonale minoriteter. Kapitlet gir en introduksjon til Norges delaktighet i minoritetsarbeid og hvilke forpliktelser Norge har påtatt seg som resultat av konvensjonen. Kapitlet diskuterer også de tiltakene som har blitt utmeislet for å bedre roms situasjon i nyere tid. Kapittel seks er en oppsummering av alle kapitlene, etterfulgt av hovedkonklusjonen hvor jeg diskuterer mine viktigste funn og trekker linjer fra de problemstillinger som ble definert i innledningen.

Årsaken til at jeg har valgt en slik kronologisk framstilling av det politiske arbeidet med romfolket i Norge, er at det på denne måten vil bli lettere å vurdere det tidligere arbeidet med romfolket. Ved en slik framstilling av arbeidet ti år for ti år, vil det komme klarere fram hva som egentlig ble gjort politisk i perioden. Dermed blir det også lettere å sammenligne tiår for tiår. På denne måten får oppgaven også en naturlig historisk oppbygging som starter med romfolkets innvandring til Norge, hvor kapittel to kan anses som et bakgrunnskapitel som gir de nødvendige opplysninger om arbeidets oppbygging og om romfolkets situasjon før de kom tilbake til Norge. Dette er tema som er viktig å ha i tankene når en skal vurdere situasjonen. Årsaken til at jeg har viet et helt kapittel til perioden før det som er satt som tidsavgrænsing på min oppgave, har sammenheng med at svært mange hendelser i denne perioden er viktige for å forstå hendelser og avgjørelser fattet seinere.

2. Historisk bakgrunn (1956 – 1970) Romfolkets tilhørighet til Norge.

Dette kapitlet er et historisk bakgrunnskapittel for oppgaven. Ettersom romfolket i Norge er et tema som det har vært lite forsket på har jeg valgt å gi et svært utfyllende bakgrunnskapittel. Jeg kommer i dette kapitlet til å gjøre rede for innvandringen til den romgruppen som i dag defineres som nasjonal minoritet i Norge. Ettersom de følgende kapitlene diskuterer det sosiale arbeidet overfor romfolket, vurderte jeg det som nødvendig å gjøre rede for særomsorgens oppbygging. De første ti årene av det sosiale arbeidet overfor romfolket, ble det hevdet at mange av prosjektene strandet på grunn av at enkelte tiltak var uforenelig med romfolkets kultur. På grunn av dette har jeg valgt å gjøre rede for enkelte kulturelle trekk ved den norske romgruppen. Det er viktig å huske på at disse kulturelle trekkene ikke er representativt for alle romer, og heller ikke nødvendigvis er så fremtredende i dag.

Innenfor forskning som tar for seg romers innvandring til Norge, har det i hovedsak vært enighet om at romene i nyere tid ankom en gang på midten av 1800-tallet. Innvandringen var ikke helt tilfeldig. Norske myndigheter hadde opphevet passtvangen i 1860 og det fantes da ingen formelle regler for å holde romer ute av landet i denne perioden.⁵⁸ Ettersom ervervene deres var ganske like de andre reisende i landet skilte de seg ikke så veldig fra dem, foruten at rom i motsetning til romani var katolske.⁵⁹

”Helt siden jeg ble født i Salhus i 1919, har jeg reist. Far var hestehandler og dro rundt til de forskjellige hestemarkeder, selv om det egentlig var ulovlig for sigøynere også den gangen. (...) Som regel var hele familien med. Mens far handlet med hester og klokker, drev mor på med spåing. Folk likte å høre at det skulle gå gått for dem. Både mor og far var født i Norge. I kirkeboken hos katolikken i Drammen står det at far ble født der i byen i 1884 mens mor var født i Hammerfest.”⁶⁰

Foreningen for *motarbeidelsen av omstreifervesenet* seinere *Norsk misjon blant hjemløse* (misjonen), med Eilert Sundt i spissen kom til å få en skjebnesvanger innflytelse på de omreisende i det norske samfunn, de spilte en helt sentral rolle i den assimilasjons politikken som ble ført. Ettersom de fikk tilført statlige midler og flere vide fullmakter, drev de en målbevisst assimilasjon av rom og romani fram til

⁵⁸ Myhre, i Kjeldstadli (red) 2003: 198.

⁵⁹ Lidèn, 1990: 25.

⁶⁰ Skogaas, Lilleholt, 1978: 24.

misjonen ble nedlagt i 1986.⁶¹ Misjonens virke svært kort fortalt, var å assimilere tater og andre omstreifere i Norge. Dette ble gjort ved å blant annet å sende tater familier til Svanviken arbeidsleir på Eide i Nordmøre, som ble tatt i bruk fra 1908.⁶² Som endel av assimilasjonspolitikken mot taterne tok de barna fra foreldrene og plasserte noen i barnehjem for omstreiferbarn og svært mange ble satt i fosterhjem. Misjonens holdning til de reisende kultur kan best eksemplifisere med leder for Svanviken, pastor Knut Myhres uttalelse i Aktuell 19.januar 1963:

”Det vi gjør er bevisst å utrydde et folks egenart, vi prøver å løsrive dem fra forbindelsen med slekten som de har følt seg knyttet til med så sterke bånd. Vi prøver å gi dem eiendom og forpliktelser, vaner og behov som ikke lar seg forene med den omstreifertilværelsen de har vært vant med og som deres forfedre har levd i gjennom århundrer.”⁶³

Misjonen kom til å argumenterte etter første verdenskrig for at innvandring av romer ødela for misjonens arbeid, ved at det fristet ”vore hjemlige omstreiferes reiselyst.”⁶⁴ Et forsøk på innvandring i 1922 av statsløse romer fra Sverige førte også til reaksjoner. Misjonen argumenterte for at en ny innvandring av romer ville føre til at 400 års erfaring med omstreiferarbeid i landet ville vært bortkastet. Samtidig som en nyinnvandring ville føre til enorme økonomiske utgifter for staten, ”da disse menneskene ødela, røvet, tigget og fylte opp fengslene.”⁶⁵ Misjonens frykt ble tatt på alvor av justisdepartementet da den samme gruppen statsløse rom fra Sverige klarte å komme seg over grensen ved Halden. En svikt ved grensekontrollen førte til at justisdepartementet sendte ut et rundskriv i desember 1922, hvor det påla alle politimestere å utvise alle omstreifere som hadde hjemstavn, innfødsrett eller statsborgerskap i et annet land.⁶⁶

Et fåtall romer i landet kunne kreve norsk statsborgerskap, ettersom Norge fulgte domisilprinsippet fram til 1888. Ut ifra domisilprinsippet var to års opphold i riket nok til å få anerkjent statsborgerskap. I 1888 ble den første statsborgerloven vedtatt, og kom til å følge prinsippet om *Jus Sanguinis*, som fulgte prinsippet om avstamning.⁶⁷ I 1920 hadde 30 – 40 romer krav på godkjent statsborgerskap og pass ut i fra begge prinsipp. En god del var kommet før 1860, og enkelte var født her av

⁶¹ Hvinden (red) 2000: 39.

⁶² Schlüter, 1993: 83.

⁶³ Aktuell, 19. januar, 1959: 24.

⁶⁴ Kjeldstadli, (red) 2003: 453.

⁶⁵ Kjeldstadli, (red) 2003: 453.

⁶⁶ Liden, 1990: 25.

⁶⁷ Niemi, i Kjeldstadli (red) 2003: 17.

foreldre som var kommet før 1885. De fleste av dem romene fikk godkjent sine pass i 1924. For de fleste av disse var det dåpsattester fra den katolske kirke som hadde fungert som dokumentasjon for å få godkjente norsk statsborgerskap.⁶⁸ Norske romers tilhørighet til den katolske kirke fikk stor betydning da myndighetene igjen begynte å rette et kritisk blikk mot romers tilstedeværelse og virksomhet.⁶⁹ I følge Ted Harnich førte passstedelsen til reaksjoner i justisdepartementet som skal ha sendt et brev til den katolske kirke, hvor det anklaget kirken for å ha utstedt falske dåpsattester. I følge Harnich sine undersøkelser svarte aldri den katolske kirke på dette brevet. Men Justisdepartementet begynte å føre en mer restriktiv politikk overfor reisende. I følge et rundskriv fra Justisdepartementet til politimestrene var ikke fødselsattestene deres gyldige.⁷⁰

”Selv om attester herom forevises, må politiet være forsiktig med å feste lit til disse, da det har vist seg zigøinere har vært i besiddelse av falske attester som i virkeligheten tilhører andre personer, likesom attester som inneholder opplysninger om zigøinernes fødested m.v. har vist sig å være uriktige eller utstedt uten at betryggende undersøkelser om forholdet har vært anstillet.”⁷¹

Slik det kommer fram i rundskrivet var det grunn nok til å vekke mistanke om papirenes gyldighet, at innehaveren var rom. Men det viser også en skepsis til den katolske kirke, ettersom romer hadde fått anerkjent statsborgerskap på grunnlag av dåpsattester derfra. I bunn og grunn fantes det ingen formelle kriterier som tilsa at katolikker ikke skulle kunne ta seg inn i landet eller å få godkjent statsborgerskap. Etter at Konventikkelplakaten ble opphevet i 1842, var det formelt sett religionsfrihet i landet. Likevel fantes der en skepsis overfor den katolske kirke. De fleste katolikker var fortsatt innvandrere og norske konvertitter fikk ganske mye negativ oppmerksomhet.⁷² Det fantes mennesker i samtiden som var svært redde for det som ble sett på som en katolsk konspirasjon rettet mot den lutherske tro.⁷³ Dermed var det trolig få i samtiden som ville reagere på en uttalelse om at den katolske kirkes dåpsattester var falske.

Det første rundskrivet fra Justisdepartementet fikk ikke den effekten som det hadde håpet på og det kom flere skriv i tiden fram mot den nye fremmedlovgivningen

⁶⁸ Harnich, 1976: 57.

⁶⁹ Lidèn, 1990: 25.

⁷⁰ Kjeldstadli, (red) 2003: 453.

⁷¹ Rundskriv fra justisdepartementet, 17. Juni 1924. Referert ifra Harnich, 1976: 58.

⁷² Myhre, i Kjeldstadli (red) 2003: 307ff.

⁷³ Myhre, i Kjeldstadli (red) 2003: 307ff.

av 1927. I 1925 sendte departementet ut enda et skriv til politimyndighetene hvor det ble presisert norske pass skulle vurderes som falske og inndras om innehaveren var rom. Dette skrivet, sammen med den nye fremmedlovgivningen av 1927, kom til å få fatale konsekvenser for rom som regnet seg selv som norske. Gjennom den nye fremmedlovgivningens § 3. 3 ledd ble nemlig det tidligere lovforbudet mot utenlandske rom gjeninnført. Da alle norske pass båret av rom skulle regnes som falske, fantes det i bunn og grunn kun utenlandske rom. ”Sigøynere og andre omstreifere som ikke kan godtgjøre å ha norsk statsborgerskap, skal nektes adgang til riket.”⁷⁴

De norske romene hadde oppholdt seg i perioder på slutten av 1920-tallet i Sverige, Frankrike, Tyskland, Spania og Belgia. De prøvde ved flere anledninger å komme tilbake til Norge på slutten av 1920-tallet, uten hell.

Mellom 1934 og 1956 fantes der nesten ikke romer i Norge. Hovedårsaken til dette var at norske myndigheter i 1934 ikke ga innreisetillatelse til en større gruppe norske romer, som var på vei til Norge fra Tyskland. Det var en reportasje om gruppen i Aftenposten med overskriften ”En sigøynerbande som elsker Norge. Den vil bosette sig her fordi reiselivet ikke lønner sig lenger.”

”Det er for eksempel en representant for den beryktede Karolyer, en av de mest ondartede familier som har optrådt her. Joseph Karoly medfører kone og 11 barn. Så er det Joseph Peko med kone og en rekke barn, Joseph Kari Modis med åtte barn, av hvilke det ene en 19 år gammel pike har fire barn, enken Zigali med en ugift datter som har et barn og Joseph Bella som er stammens eneste ungar og en stor kvinnebedårer”⁷⁵

Det kommer også fram i artikkelen at mange av romene selv hevdet å være født i Norge, men i artikkelen blir avvisningen av gruppen ved den danske grensen legitimert ved at norske myndigheter med hjemmel i sigøynerparagrafen hadde telegrafert danske passmyndigheter om at sigøynere og andre omstreifere var uønsket i landet.⁷⁶ Resultatet var at hele gruppen ble sendt tilbake til Tyskland, der den ble internert i en leir for romer, og senere i andre konsentrasjonsleire.⁷⁷ Mange av de romer som lever i Norge i dag er etterkommere av denne gruppen. Et interessant aspekt er at denne artikkelen bruker en lignende retorikk i behandling av

⁷⁴ Fremmedloven av 1927 § 3. 3 ledd: http://websir.lovdato.no/cgi-lex/wiftsok?button=%A0+S%D8K+%A0&emne1=fremmedlov*&emne2=&emne3=&depa=&kort=&dato=¶=&ikra=&endret=&endrer=&publ=&kunn=&trunker=on (11.5.2009)

⁷⁵ Aftenposten, 29. januar 1934: 5.

⁷⁶ Aftenposten, 29. januar 1934: 5.

⁷⁷ Kjeldstadli, (red) 2003: 454.

familienavnet Karoli i 1930 som 1980: Det henvises fremdeles ofte til Karoli som en uærlig familie. Samtidig bidrar henvisningen til at en av følgets ungarer presenteres som er en stor kvinnebedårer, til at det også spilles på romantiske stereotypier om romer. Det er et interessant aspekt at en familie skal omtales så mye i media at navnet blir synonymt med det å være rom.

Bortvisningen i 1934 fikk fatale konsekvenser for gruppen som prøvde å komme seg inn igjen i Norge. Gruppen ble fra Danmark sendt direkte tilbake til Tyskland, hvor flere senere omkom i tyske konsentrasjonsleire. De norske romenes skjebne under andre verdenskrig er så godt som utelatt i norsk krigshistorie. Den lange kampen de overlevende norske romene måtte føre etter krigen for å få godkjent sine statsborgerskap og deretter få krigsskadeerstatning, taler for at det heller ikke hadde funnet sted noen betydelig holdningsendring overfor gruppen. Til tross for at romfolket på lik linje med den jødiske befolkningen ble utsatt for folkemord ble som vist romfolket ekskludert ifra Holocaustlitteraturen. Dette er med på å aktualisere rom- problematikken på nytt. De norske romenes problemer med å få godkjent sine statsborgerskap etter andre verdenskrig hang sammen med norsk fremmedlovgivning, som tidligere hadde blitt brukt for å holde dem ute av landet.

Da norske myndigheter skulle legge til rette tiltak for dem, ble det hevdet at endel tiltak strandet grunn av kulturelle trekk som representantene for myndighetene ikke var klar over. Ettersom endel boligprosjekter strandet på grunnlag av kulturelle tabuer innad i kulturen, er det nødvendig å gi en introduksjon av enkelte kulturelle trekk.

Kulturelle trekk innenfor gruppen.

For å forstå romers reaksjon på enkelte av de tiltak som forvaltningen satte i gang overfor gruppen, trenger en kunnskap om gruppens kultur. På begynnelsen av 1970-tallet og seinere har det blitt hevdet i mange sammenhenger at det nettopp var kulturelle aspekter som førte til konflikt og at dette var grunnen til at mange av tiltakene som ble utprøvd var mislykket. Muligens kunne mye uenighet og mange mislykkede prosjekter ha vært avverget, hvis det fantes mer kunnskap om aspekter rundt romfolkets kultur.

Det er imidlertid svært viktig å huske på at romfolket aldri har vært en homogen gruppe. Blant de reisende selv har det alltid vært en klar oppfatning om et

skille mellom de forskjellige grupper og subkulturer av romer. Dermed er det svært viktig å huske på at den beskrivelsen som jeg kommer med i forhold til kulturelle trekk ikke er dekkende for hele gruppen.

De romer som ankom de nordiske landene på 1800-tallet var for det meste det som ble og blir omtalt som vlax-romer. Språket deres var påvirket av ungarsk og rumensk, det antas dermed at de hadde oppholdt seg over tid i forskjellige fyrstedømmer i dagens Romania.⁷⁸ For vlax-romene var det språket romanès som skilte dem fra andre reisende som blant annet sinti, gitanos og tatere. Resultatet av at gruppen holdt så sterkt på språk og tradisjoner gjør at de i dag definerer seg selv som de "egentlige" rom. Internasjonale organisasjoner bruker som oftest benevnelsen rom eller roma for å omtale alle som regner seg som reisende. Men for noen romer, er altså ikke alle gruppene fullverdige rom. Dette gjelder også endel norske rom. For dem vil det være graden av fastboenhet som avgjør om du er rom. De omtaler ofte sinti i Tyskland som ikke fullverdige romer ettersom de i stor grad er fastboende og ikke har opprettholdt språket romanès.⁷⁹ "Rangordning" blant romer i dag er dermed basert på graden av fastboenhet og opprettholdelsen av språket romanès.⁸⁰

En kan også skille romgrupper fra hverandre etter andre kriterier enn om de fortsatt reiser. Rom skiller selv mellom fire forskjellige grener, eller "rasa" som det kalles innad i romkulturen. Enkelte forskere mener at dette er et fenomen som har sammenheng med romenes tilknytting til det indiske kastesystemet. Disse gruppene er *lowara*, *tshurara*, *kalderasha* og *matshvaya*. De forskjellige navnene henviser til tradisjoner og yrker som de har tilegnet seg, og ofte har navn og yrker en sammenheng med reiseruter. Ettersom de fleste romer i dag ikke lever av sine tidligere erverv, har ikke disse betegnelsene vanligvis noen direkte betydning. Men de har fremdeles symbolsk betydning innad i romkulturen.⁸¹

Den første innvandringen av romer i nyere tid i Norge var av romer som identifiserte seg som lowara. Disse var kjent for å handle med hester. De svenske rom identifiserer seg som kalderasha, som opprinnelig var kobbersmeder. De ulike "rasa" har ofte ulike dialekter. Norske romer snakker for det meste romanes, mens svenske romer snakker en annen variant omtalt som romani chip. Ulike slekter har igjen ofte navn etter en av lederskikkelsene. Dette er spesielt for Vlax. På denne måten viser

⁷⁸ Lidèn, 1990: 21.

⁷⁹ Feningsen, Bergman, 1994: 81.

⁸⁰ Lidèn, 1990: 23.

⁸¹ Liègois, 2007: 52fff.

rom at slektskap fremdeles er viktig for dem, selv om de tradisjonelle ervervene har falt bort.⁸² Den norske romgruppen er tilknyttet et nettverk som er spredt over et ganske stort geografisk område. En slik sterk tilknytting til familie over større geografiske områder, har vært med på å vedlikeholde fellesstrekk ved kulturen. Den utbredte kontakten internasjonalt er muligens en av faktorene som har forsterket skillet mellom rom og romani i Norge. Hyppige utenlandsopphold var nok muligens den avgjørende faktor for hvorfor den norske romgruppen ikke ble like hardt rammet av ”*Norsk misjon blant hjemløse*” som romanifolket.⁸³

Romfolket har alltid avgrenset seg i forhold til storsamfunnet. Å være rom var det motsatte av å være gadze (ikke rom).⁸⁴ Men selv om de alltid har avgrenset seg fra storsamfunnet, har romer alltid vært i et økonomisk forhold til samfunnet. Deres handelsvirksomhet, var drevet mot gadze og ikke minst var spåing en virksomhet som kun var beregnet på ikke romer.⁸⁵

Et av de kulturelle trekkene som ofte har gjort at romer har kommet i konflikt med opinionen og myndigheter har vært enkelte av marimereglene. Marime betyr det samme som å være uren. Det finnes mange regler som griper inn i en roms hverdag for å unngå å bli marime. Etersom alt under magen for rom er marime, skaper dette en god del regler for hverdagens daglige gjøremål. Kvinner og menns tøy skal blant annet ikke vaskes sammen. Man kan heller ikke vaske seg selv og tøy i samme rom som en har et tolett.⁸⁶ Det finnes også mange skikker og tabuer knyttet til fødsel og død. De fleste rom frykter døden. De døde omtales med den ytterste respekt. Når en rom faller bort blir ofte gjenstander som har tilhørt denne personen gitt vekk eller brent, ettersom disse gjenstandene har vært i kontakt med døden er de urene.⁸⁷ Hilde Lidèn intervjuet endel norske romer i sammenheng med sin magistergradsoppgave i sosialantropologi, hvor hun fokuserte på temaet ”*å vokse opp som sigøyner i Norge.*” I forhold til *marime* utalte en kvinne:

”En gang da jeg var nygift glemte jeg meg og satte meg oppå et bord.
Det er ikke bra for en kvinne å sitte oppå et bord.
Jeg følte så skam at jeg måtte løpe vekk til min egen campingvogn og være alene.
Jeg følte så skam overfor mannen min”⁸⁸

⁸² Lidèn, 1990: 63ff.

⁸³ Lidèn, 1990: 25.

⁸⁴ Lidèn, 1990: 37.

⁸⁵ Lidèn, 1990: 50.

⁸⁶ Feningsen, Bergman, 1994: 67.

⁸⁷ Feningsen, Bergman, 1994: 62fff.

⁸⁸ Lidèn, 1990: 96.

Sosialantropologen Judith Okely har skrevet en god del om de britiske *travellers* og *tinkers*. Hun mente at *marime* reglene innad i kulturen burde forstås som et beskyttelseselement i forhold til de bofaste.

”The outer body symbolise the public self or role as presented to the gorgio.(gaze) The outer body or public self is a protective covering of the ininside which must be kept pure and inviolate. The inner body symbolises the secret ethnic self, sustained individually and reaffirmed by the solidarity of the gypsy group.”⁸⁹

Selv om de reisende i Storbritannia og Irland ikke inngår i den norske romgruppen, synes jeg at Okelys undersøkelser og teorier er et godt redskap i undersøkelser av den norske gruppen ettersom mange av *marimereglene* er like. De fleste ritualer og tabuer er fokusert på dikotomien mellom rent og urent. Reglene fungerer styrende på gruppen innad, men de fungerer også overfor omverden ettersom det meste av gadzes verden oppfattes som urent. *Marimereglene* fungerer også kontrollerende på menn og kvinners seksualitet. Ettersom alt fra underlivet og ned er urent, er alt som har vært i kontakt med bakken ofte urent. En kvinne gjør en mann uren om hun berører noe som er hans med skjørtet sitt. Enhver gjenstand en kvinne har gått over, blir ansett som *marime*. Ofte kan en kvinnes trussel om å gjøre en mann *marime*, være nok til å sette seg selv i respekt, dette gjelder for det meste for eldre kvinner i gruppen.⁹⁰ De fleste tabuene er tilknyttet kvinners oppførsel overfor menn og ikke motsatt, noe som igjen kan fortelle oss noe om forholdene mellom kjønnene innenfor kulturen.

I mange tilfeller blir ikke alltid tabuene overholdt like strengt. Svært mange romer viser en pragmatisk holdning til endel av tabuene, ved blant annet i enkelte situasjoner ikke å følge reglene like strengt i relasjon til andre utenfor gruppen. Dette gjelder spesielt for yngre romer.⁹¹

Om disse *marime* reglene ikke lenger eksisterer blant norske romer, er det ofte at dette er aktuelle problemstillinger for nyinnvandrede romer. Det virker som om beskyldinger om *marime*, er det som virker mest styrende sosialt sett på endel romer. Er anklagene om *marime* sterke nok, kan en bli meldt til kris. Kris fungerer som en domstol innenfor gruppen, hvor de kan avklare konflikter mellom romer utenfor det øvrige samfunnets lovverk eller domstoler. Når et kris samles er det viktig at det finnes uavhengige parter representert. Alle voksne romer kan delta i kris, men vanligvis er det den eldste i hver familie som er representert. Kvinner er å tilstede ved

⁸⁹ Okley, 1983: 80.

⁹⁰ Feningsen, Bergmann, 1994: 70.

⁹¹ Lidèn, 1990: 108

kris, men har svært lite å si for avgjørelsene som blir tatt. Ofte er bøter sett på som en løsning på konflikten. Hvis en ikke godtar dommen, kan en bli erklært marime og utstengt fra fellesskapet. Er det snakk om et svært alvorlig marimebrudd kan i verste tilfelle hele familien til den anklagde bli marime.⁹² Nå har de fleste regler som ble ansett som svært lite funksjonelle blitt erstattet. Et eksempel på regler som ikke lenger var funksjonelle etter andre verdenskrig var enkelte roms fobi mot å drikke vann fra tappekraner, da det var fare for at en kvinne hadde gått over vannledningen

Den lange veien hjem etter andre verdenskrig.

I den barnrike Karolifamilien som prøvde å komme seg inn til Norge før krigsutbruddet overlevde bare tre brødre. Sommeren 1945 kom den 16 år gamle Milos Karoli til Belgia. Han var da en av få fanger som hadde overlevd Auschwitz og Buchenwald. Han hadde vært blant de 7000 Buchenwald -fangene som ble sendt ut på den 350 kilometer lange dødsmarsjen, hvor kun 1000 overlevde. Da Milos kom til Belgia var han på leting etter resten av sin familie. Han hadde sett åtte familiemedlemmer miste livet i leirene. Familien hadde alltid hatt et fast møtested på en bestemt kafé i Belgia. Her fikk Milos den telefonen han hadde håpet på. Det var broren Polykarp Karoli som ringte og fortalte at broren Tjugurka også hadde overlevd. Milos fikk beskjed av Polykarp om å ”bli hvor du er, vi kommer i morgen.”⁹³

I likhet med svært mange romer var også de norske romene statsløse etter andre verdenskrig. En god del av de norske romene reiste til Belgia etter krigen, hvor de hadde midlertidig oppholdstillatelse gjennom legitimasjonskort for nomader. De prøvde ved flere anledninger å komme seg tilbake til Norge, men uten hell. Først åtte år etter andre verdenskrig kom de første romene tilbake til Norge. Da kom de fleste på falske pass som var blitt kjøpt av en korrupt politifunksjonær i Reims.⁹⁴

Czardes Josef og konen var de første som klarte å komme inn i landet, og litt etter litt klarte flere familiemedlemmer å ta seg inn. Noen kom via Sverige, andre med båt fra Antwerpen. Etter at store deler av Josef-familien var samlet i Sandefjord, reiste de til Stavanger, hvor de hadde leid en hytte. Her gikk Frans Josef til politiet og

⁹² Lidèn, 1990: 95

⁹³ Skogaas, Lilleholt: 78fff.

⁹⁴ Harnich, 1976: 63.

forklarte at han var kommet til landet på falske pass, men at han selv og hans foreldre var født i Norge og dermed hadde krav på statsborgerskap. Deler av Josef-familien fikk deretter midlertidig oppholdstillatelse, mens de ventet på svar på søknaden om stasborgerskap. Resten ble sendt tilbake til Belgia. En av de avviste var datter av en rom med midlertidig oppholdstillatelse i landet. Kvinnen anla sak for Oslo byrett, og argumenterte med at hun var norsk statsborger og at derfor en utvisning av henne og hennes barn ville være ulovlig. Den 12. juli 1955 ble kvinnens krav avvist og hun ble sendt tilbake med båt til Antwerpen. Allerede tre dager etter opphevet Eidsivating Lagmannsrett byrettens kjennelse, og den norske stat ble pålagt å føre kvinnen og hennes fire barn tilbake til Norge.⁹⁵ Det er ikke helt klart hva som lå bak avgjørelsen om å føre kvinnen og hennes barn tilbake til Norge. At lagmannsretten gikk forbi byrettens avgjørelse innebar en utvidelse av domstolens myndighet til å forbigå forvaltningsvedtak, innenfor et juridisk fagfelt som tidligere hadde vært endelig.⁹⁶ En avgjørende faktor for at kvinnen fikk medhold var mangel på bevismateriale som kunne tilsi om hun var norsk statsborger eller ikke. Samtidig kan medias aktive rolle også i denne sammenheng hatt noe å si for kvinnen ble ført tilbake. I følge media hadde justisdepartementet feilet da de sendte kvinnen og hennes barn tilbake, ettersom både foreldrene og broren hadde fått norske statsborgerskap.⁹⁷ Da det ble klart at hennes far ved stor sannsynlighet var norsk statsborger, ble det utsendt statsborgerbevilgninger til kvinnen og hennes barn i april og august 1956.⁹⁸ Denne avgjørelsen, sammen med den nye fremmedloven av 1956, gjorde det lettere for romer å ta seg inn i landet igjen. Men for mange ble det likevel en lang kamp for å få godskjent statsborgerskap. Selv om kvinnen i den aktuelle saken fikk anerkjent statsborgerskap, gjaldt ikke dette for hennes mann. På grunnlag av dette oppholdt ekteparet seg for det meste i Belgia og Danmark. Ekteparet fikk også etter hvert åtte barn, hvor kun fire av dem var norske statsborgere. De andre fire ble sett på som statsløse på lik linje med faren. I 1972 ble det sendt en klage til statens utlendingskontor, hvor avgjørelsen om å nekte ektemannen innreise ble sett på som brudd på den europeiske menneskerettighetserklæringens § 8 (forsvar av familiens enhet.) Resultatet var at han i oktober 1972 fikk to års midlertidig oppholdstillatelse.

⁹⁵ Harnich, 1976: 64.

⁹⁶ Harnich, 1976: 64f.

⁹⁷ VG, 14. juli 1955: 1f.

⁹⁸ Harnich, 1976: 65.

Før 1956 benyttet myndighetene seg av sigøynerparagrafen som grunnlag for at ingen rom skulle få statsborgerskap. I den nye fremmedloven av 12. juli 1956, fantes der fremdeles restriksjoner som kunne brukes mot romer, i kapitlet ”avisning, bortvisning og utvisning ” under § 11, d het det at vedkommende skal utvises ”når det må antas at han helt eller delvis vil søke å ernære seg på ulovlig eller uhederlig måte eller som omstreifer o.l.”⁹⁹ Det er ingen tvil om at betegnelsen omstreifer eller lignende blant annet betegnet romer. Selv om Justisdepartementet i tiden før 1956 hadde benyttet seg av sigøynerparagrafen for å holde romfolket ute, benyttet de i tiden etter 1956 seg av § 11 og § 13. Paragraf 13 c kunne også brukes mot romer, ”når han under sitt opphold her i riket gir seg til å gå ledig eller drive omkring uten å kunne påvise lovlig erverv eller når det er grunn til å tro at han helt eller delvis skaffer seg midlene til sin livsførsel ved ulovlig virksomhet eller på uhederlig måte.”¹⁰⁰ I desember 1957 ble blant annet to brødre av en rom med stasborgerskap sendt ut av landet med hjemmel i § 11 og 13. Begrunnelsen var at de var franske, tross tilknyttingen til Norge, og kom til å ernære seg på en ulovlig og uhederlig måte.¹⁰¹ Brødreparet prøvde flere ganger å ta seg inn i igjen i landet. Da politiet igjen arresterte dem i juni 1958, fikk ikke politiet rettens kjennelse til fengsling. Retten hadde konkludert med at de to hadde gjort det ganske klart at de var norske. I juli 1958 fikk Justisdepartementet melding fra den franske ambassaden i Oslo, som kunne bekrefte at de ikke var franske og at franske pass dermed var uaktuelt. Heller ikke Sverige ville gi dem innreisetillatelse. Dermed så ikke Justisdepartementet noen annen utvei enn å gi dem statsborgerskap den 18. desember 1959.¹⁰²

Romfolkets kamp for å få godkjent sine statsborgerskap var en langdryg affære. Medias dekning av sakene kan muligens i noen tilfeller ha ført til forgang i prosessen. Dette gjaldt spesielt ved den siste saken i 1972. Denne saken har blitt sett på som selve sluttstreken for den lange kampen. I 1972 var det da 111 rom med statsborgerskap i Norge.

⁹⁹ Fremmedloven av 1956 §, 11: http://websir.lovdata.no/cgi-lex/wiftsok?button=%A0+S%D8K+%A0&emne1=fremmedlov*&emne2=&emne3=&depa=&kort=&dato=¶=&ikra=&endret=&endr=&publ=&kunn=&trunker=on (11.5.2009)

¹⁰⁰ Fremmedloven av 1956, § 13c: http://websir.lovdata.no/cgi-lex/wiftsok?button=%A0+S%D8K+%A0&emne1=fremmedlov*&emne2=&emne3=&depa=&kort=&dato=¶=&ikra=&endret=&endr=&publ=&kunn=&trunker=on (11.5.2009)

¹⁰¹ Harnich, 1976: 67.

¹⁰² Harnich, 1976: 67.

Det var ikke bare statsborgerskap som kom til å bli en kamp for mange romer. At samtlige av de voksne romene hadde sittet i konsentrasjonsleire gjorde at de fleste av dem hadde rett på krigsskadeerstatning. Men dette skulle også vise seg å bli en kamp for mange. At norske romer ble møtt med skepsis i forhold til deres holocausthistorie kan muligens best forklares med den lange kampen enkelte romer hadde for å få krigsskadeerstatning etter konsentrasjonsopphold. Dette gjaldt spesielt for kvinnene. For å få krigspensjon etter fangeopphold under andre verdenskrig var kravet at en minst hadde sittet i fangeskap i 6 måneder og at det ”har medført usedvanlig hard påkjenning.” Rikstrygdeverkets første argument for ikke å utbetale erstatning til romer, var at de ikke hadde vært norske statsborgere under oppholdet i leirene.¹⁰³ Dette blir historisk feil i forhold til at de ble anerkjent norsk statsborgerskap i 1956 på grunnlag av at de hadde tilknytning til landet.¹⁰⁴ Mennene var de første som fikk erstatning. Under behandlingene av mennenes søknader kom det fram at også endel kvinner som satt i de samme leirene ville ha krav på erstatning. Under mennenes saksbehandling ble det aldri stilt spørsmålet om de var blitt utsatt for usedvanlig hard påkjenning. Denne problemstillingen ble tatt opp under behandling av kvinnenes søknader. Jussbuss, som fra og med høsten 1971 jobbet for å hjelpe romer med juridiske spørsmål fikk tilsendt et brev ifra Rikstrygdeverket hvor det ble ytret:

”Etter at det en har forstått av tidligere korrespondanse mellom UD og franske myndigheter, var disse leire nærmest å regne som interneringsleire, og kan ikke uten videre sammenlignes med vanlige konsentrasjonsleire”¹⁰⁵

De som jobbet i jussbuss fant det helt utrolig at det ble skilt mellom menn og kvinners krav på krigsskadeerstatning, ettersom de hadde hatt tilhold i de samme leirene. Gjentatte ganger i sin rapport henviste Kristian Andenæs til at det å skulle utryddes i seg selv burde være godt nok for å vurdere tilstanden som ”usedvanlig hard påkjenning” som loven krevde.¹⁰⁶ Det andre argumentet for ikke å gi romkvinner krigsskadeerstatning var at romkvinner ikke hadde noen form for tapt erverv ettersom de måtte anses som husmødre. I en slik avgjørelse er ikke familiestrukturen til romfolket tatt med i betraktning: på lik linje med menn deltok kvinnene i det daglige arbeidet med å skaffe familien inntekt. Etter en stund ble alle kvinnenes søknader

¹⁰³ Andenæs, 1974: 17

¹⁰⁴ Andenæs, 1974: 17.

¹⁰⁵ Andenæs, 1974: 18.

¹⁰⁶ Andenæs, 1974:19.

også innvilget, foruten om en. Fylkesnemda begrunnet hennes avslag med at hennes ervervsevne ikke var varig nedsatt.¹⁰⁷ Kvinnen hadde sammen med sin familie havnet i konsentrasjonsleir som barn, hennes foreldre ble drept i gasskamrene. I ettertid har hun som resultat at tortur, mishandling og de dårlige forholdene vært plaget av nevrosene hun har fått etter oppholdet. Videre ble hun også etter krigen innlagt på sanatorium for tuberkulose og operert flere ganger for gallestenslidelser. I følge kvinnens legeerklæring var kvinnen 100 % arbeidsufør.¹⁰⁸ Andenæs konkluderer med at det virket som om myndighetene jobbet effektivt for å finne informasjon som gjorde at romene ikke skulle kunne oppnå kravene om ytelse. Den siste kvinnen som ikke fikk erstatning måtte anke saken til Trygderetten.¹⁰⁹

Et sosialt problem?

De første romene hadde ikke vært i Norge lenge før offentligheten vendte blikket mot dem. Da en romfamilie slo opp teltene sine ved kommunens arealer ved nordre Åsen i Oslo førte dette til en rekke avisoppslag. Helserådet hadde vedtatt på et møte at boligsituasjonen ikke var tilfredstillende og at familien måtte flytte i løpet av tre dager.¹¹⁰ Representanter fra kommunen hadde ingen direkte innvendinger mot at familien oppholdt seg på plassen midlertidig mens de ventet på at søknadene om oppholdstillatelse ble behandlet. Ingen visste riktig enda hva en skulle bruke området til, men det lokale borettslaget ville ikke ha romer som nærmeste nabo og kontaktet politiet ved flere anledninger.¹¹¹ Familien på sin side prøvde å legge forholdene til rette slik at den kunne få bli, blant annet ved å sette opp toalett og sette opp plater langs veggene i teltet for å holde bedre på varmen.¹¹² Barnevernet besøkte familien første gang på plassen i desember måned 1955, og det aller første forsøket på flytting som ble gjort, skjedde lille julaften 1955. Da trådte barnevernet opp ved teltet til et romektepar, hans foreldre og deres seks barn. Barnevernet kom sammen med 12 uniformerte politi. Foreldrene ble fratatt barna og de ble plassert i forskjellige barnehjem uten at vedtak om dette var fattet på noen lovbestemt måte.¹¹³

¹⁰⁷ Andenæs, 1974: 19.

¹⁰⁸ Andenæs, 1974: 19.

¹⁰⁹ Andenæs, 1974: 20.

¹¹⁰ Dagbladet, 16. November 1955: 10.

¹¹¹ Tjelmeland, i Kjeldstadli (red) 2003: 74.

¹¹² Dagbladet 16. november 1955: 10.

¹¹³ Harnich, 1975: 94.

Barnevernets grunnlag for å gripe inn, var at familien ikke ville flytte til Svanviken arbeidskoloni.

Å frata de reisende barna hadde vanligvis vært misjonen og barnevernets sterkeste virkemiddel overfor mange familier av romanislekt som også hadde prøvd å nekte å flytte og la seg bli assimilere ved Svanviken. Nå var det nok media som hadde gjort det slik at barnevernet fikk rede på familien. Familiens opphold på tomten hadde gjennom hele høsten vært hyppig omtalt i media.¹¹⁴ Media var å tilstede da barnevernet dukket opp. Saken fikk ganske stor dekning i media og skapte reaksjoner blant øvrigheten. Dagbladet omtalte hendelsen som en ”rå tvangsflytting.” Resultatet var at det allerede på julaften ble det holdt et møte i barnevernsnemnda i Oslo, hvor det ble vedtatt at beslutningen var ugyldig og at barna måtte bringes tilbake til sine foreldre.¹¹⁵ I følge Ted Harnich var det blant annet pressens reaksjon som bidro til at forsøket mislyktes.¹¹⁶

At pressen hadde valgt en slik innfallsvinkel på saken kom muligens overraskende på mange, misjonen hadde da lenge aktivt drevet og fratatt romaniforeldre deres barn, og antok nok at det dermed ikke ville bli reaksjoner når en brukte samme praksis overfor romfolket. Samtidig hadde de fleste avisartiklene nettopp diskutert barnas situasjon før dette. Resultatet av medias fokus på at barnevernet hentet barna med hjelp av politiet var at det ikke ble rettet flere direkte tiltak den nærmeste tiden overfor romer. I januar 1961 uttrykte Generalsekretæren i norsk misjon blant hjemløse i en kronikk til Vårt land at:

”Selv om det i og for seg ville være hjemmel for det etter lov om barnevern, tror jeg ikke det vil gå å ta barna fra foreldrene (...) det er nok her å vise til det forsøk som ble gjort av Oslo Barnevernsnemnd i desember 1955. Som kjent engasjerte endel av Oslopressen seg så sterkt på foreldrenes side at barnevernsnemnda måtte omgjøre sitt vedtak og utlevere barna igjen. Etter dette tror en det skal bli uhyre vanskelig å få noen barnevernsnemnd i dette land til å ta opp saker vedrørende sigøynerbarn.”¹¹⁷

Det skulle ta seks år til før en så nye tiltak overfor gruppen, men da holdt barnevernet seg fremdeles i bakgrunnen. Kontakten mellom romfolket og myndighetene i denne perioden var svært sporadisk. Det fantes ingen fast ansvarsfordeling mellom stat og kommune, vanligvis ble det til at kommunen hadde tatt ansvar og opprettholdt kontakten med rom som oppholdt seg i innenfor kommunen. I all hovedsak gjaldt dette Oslo kommune. Vinteren 1960 begynte offentligheten igjen å interessere seg for

¹¹⁴ Dagbladet, 16.november 1955. 10.

¹¹⁵ Harnich, 1976: 75.

¹¹⁶ Harnich, 1976: 73.

¹¹⁷ Referert i fra Harnich, 1975: 95.

romfolkets livsvilkår. Det ble tatt opp spørsmål som skole for barn, og romenes leveforhold generelt. Et spørsmål som kom opp nå som ikke var blitt diskutert før, var hvem som skulle stå for det økonomiske ansvaret i saker som angikk rom. Allerede 27. januar 1962 ble det holdt et møte i Sosialdepartementet hvor det ble diskutert løsninger på ”problemet.” Svanviken arbeidsleir ble ansett som den beste løsning. I et brev til Sosialdepartementet fra misjonen viste generalsekretæren til den støtten de hadde fra barnevern og politiet, og at flytting av romer til kolonien kunne gjøres med hjemmel i løsgjengerlovens § 7. Denne paragrafen gjaldt politiets rolle overfor omstreifere.

Nå ble ikke forsøket med å sende romer til Svanviken satt ut i livet. Prosjektet strandet på grunn av økonomiske problemer, ettersom Finansdepartementet ikke ville gi misjonen ekstra bevilgninger til prosjektet.¹¹⁸ Forslaget ble fremmet ved flere anledninger, det siste forsøket ble lagt på is ettersom Sosialdepartementet hadde argumentert for at motsetninger mellom rom og romanifolket som allerede var plassert ved Svanviken var så store at romer ikke kunne plasseres der.¹¹⁹

I januar 1962 ble romfolkets levesett og livsvilkår avgrenset som et eget problemfelt gjennom nedsettelsen av kontaktutvalget for sigøynerspørsmål. Utvalget ble omtalt som sigøynerutvalget.¹²⁰ Det var nedsatt etter initiativ fra Sosialdepartementet og besto av representanter fra Oslo kommunes Skolekontor og Sosialavdeling, Oslo politikammer, Norsk misjon blant hjemløse, Den katolske kirke og Sosialdepartementet. Dr. philos Odd Nordland var med som uavhengig representant, ettersom han tidligere hadde vist initiativ for saken og samtidig hadde god kunnskap om romfolket og deres kultur. Som formann for utvalget ble ekspedisjonssjef for Sosialdepartementet, K.J Øksnes, utnevnt. Det bør presiseres at i det ikke ble ansett som en nødvendighet å ha medlemmer i utvalget som var romer.

I 1969 ble det av utvalget ytret ønske om et større utvalg, det ble argumentert med at en trengte en mer helhetlig politikk. Det ble dermed nedsatt et arbeidsutvalg som startet arbeidet sitt den 6. november 1969. Arbeidsutvalget var underlagt det tidligere oppnevnte sigøynerutvalget. Det nye utvalgets mål var å lage en langsiktig plan for det videre arbeidet med gruppen. I tiden før hadde arbeidet i all hovedsak vært konsentrert om romfolkets daglige behov, etter 1968 ville en få til en generell

¹¹⁸ Harnich, 1976: 73.

¹¹⁹ Hjemdal, 1982: 65.

¹²⁰ Lidèn, 1990: 29.

forbedring av romfolkets inntekstmuligheter og boform. Etter 1970 gikk en ifra en assimilierende politikk overfor gruppen til det Harnich omtalte som en humanistisk holdning.¹²¹ I følge Harnich er hovedtanken bak humanistens tankegang like rettigheter og dermed også like plikter. Dette er noe som blir gjentatt flere ganger i både innstillingen og st.meld.nr37(1972-1973). Problemet med en slik holdning overfor gruppen i følge Harnich er at "humanisten" anerkjenner i prinsippet romfolket som menneske med rettigheter, men ikke som rom.¹²² Harnich har nok rett. De fleste tiltakene som foreslåes i perioden krever alle at romer på et eller annet vis må oppgi store deler av sin kultur. Harnich trekker fram det svenske prosjektet som humanistisk ettersom det ikke tok utgangspunkt i det sigøynerske.¹²³ Også Andenæs diskuterte dette i forhold til den særomsorgen som oppsto på 1970-tallet. I følge Andenæs hadde sosialforvaltningen en forestilling om romfolkets evne og ønske om å endre seg.¹²⁴ Den nye fremmedloven spilte også på de samme oppfattelsene. Etter 1956 ble mulig for romer å ta seg inn i landet. Men i bunn og grunn gjaldt dette i all hovedsak romer som ikke levde som romer. Den nye lovteksten kom bare til å ramme romer som samtidig var omstreifere.¹²⁵

Utvalget leverte sin innstilling om arbeidet blant norske sigøynere 26. mai 1970. Denne innstillingen kan sees på som grunnlagsdokumentet for det videre arbeidet med romfolket i Norge på 1970-tallet. Det ble av utvalget presisert at det var umulig å gi en totalløsning på de problemstillingene gruppen var stilt ovenfor, men at utvalget skulle kunne etablere rettigheter til en gruppe i samfunnet som hadde stått utenfor samfunnet i lang tid.¹²⁶ Etersom gruppen ble definert som et sosialt problem av Sigøyrerutvalget, ble hovedansvaret lagt til Sosialdepartementet. Utvalget vurderte gruppens problemer som mer komplekse enn først antatt, det ble dermed nødvendig å se oppgavene i sammenheng. Dermed ble det også ansett som nødvendig at flere departement enn Sosialdepartementet ble trukket inn i arbeidet.¹²⁷ I 1971 ble "Rådet for sigøynerspørsmål" opprettet. Det hadde som formål å komme med forslag for en bedre bistandspolitikk overfor gruppen.¹²⁸ Det ble opprettet en konsulentstilling som

¹²¹ Harnich, 1974: 8.

¹²² Harnich, 1974: 8.

¹²³ Harnich, 1974: 9.

¹²⁴ Andenæs, 1974: 8.

¹²⁵ Tjelmeland, i Kjelstadli, (red) 2003: 73.

¹²⁶ Innstilling, *Om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 5.

¹²⁷ Innstilling, *Om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 10.

¹²⁸ Lidèn, 1990: 33.

skulle holde kontakten mellom de forskjellige statlige og kommunale organer. Stillingen som ”sigøynerkonsulent” ble finansiert av Sosialdepartementet. Våren 1972 diskuterte rådet hvordan en skulle organisere bistand overfor romfolket. Løsningen ble et sigøynerkontor underlagt Oslo kommunes sosialavdeling. I mars 1973 ble kontoret åpnet, og det fikk navnet ”Avdeling for sigøynersaker.” Den spesielle oppbyggingen av bistandsapparatet førte til at romfolket ble underlagt en særomsorg. I følge Sosialdepartementets evaluering av dette arbeidet, viste endel romer seg generelt skeptisk til at det ble dannet en egen omsorg for dem, ettersom dette kunne virke stigmatiserende. De som jobbet innenfor særomsorgen argumenterte imidlertid med at den spesialisering, erfaring og kunnskap en særomsorg kunne tilby, var positivt.¹²⁹

Gjennom årenes løp fra det første rådet for sigøynersaker ble opprettet vokste bistandsapparatet voldsomt kvantitativt. Det ble ved flere anledninger ytre kritikk av samordningen av arbeidet og ressursfordelingen mellom de ulike sektorene.¹³⁰ Problemstillingen hadde også blitt diskutert innenfor sektoren. I følge evalueringen fra Sosialdepartementet i 1983 var det mangel på generelle minoritetspolitiske retningslinjer i sammenheng med en definisjon av romfolket som et sosialt problem og et fattigdomsproblem som førte til et svært oppstykket arbeid, hvor ønsket fra både statlige og kommunale organ var å fraskrive seg eller begrense ansvaret for det som ble omtalt som sigøynerarbeidet.¹³¹

¹²⁹ Hjemdal, 1983: 101.

¹³⁰ Hjemdal, 1983: 187.

¹³¹ Hjemdal, 1983: 220.

Bilde fra lillejulaften 1955 da barnevernet fratok en romfamilie barna. Foto: Aage Storløkken/aktuell/scanpix.

Konklusjon.

At de norske myndigheter hadde nektet romer innreise i 1934, fikk som vist katastrofale konsekvenser for de fleste norske rom. Det skulle gå åtte år etter andre verdenskrig før de første romene kom tilbake til Norge. Fremdels jobbet norske myndigheter aktivt for å holde romer utenfor landet. Vanligvis ble det henvist til at de ikke var norske statsborgere. Høyesteretts avgjørelse om å føre en romkvinne og hennes barn tilbake til Norge, førte til en mer forsiktig holdning overfor romer fra myndighetenes side, men selv om enkelte familiemedlemmer hadde fått innvilget statsborgerskap var det ikke gitt at resten av familien fikk opphold.

Fra og med det øyeblikket det igjen fantes romer i Norge, ble gruppen gjenstand for relativt mye oppmerksomhet fra naboer, media og ifra myndighetenes side. Norsk misjon blant hjemløse hadde hatt som tradisjon å frata de reisende barna for å få dem assimilert inn i det bofaste samfunnet. Da barnevervet i 1955 fratok et romeektepar barna på lillejulaften, førte dette til sterke reaksjoner. Media var å tilstede og oppslag i avisene skapte reaksjoner fra myndighetene. Resultatet var at det på julaften ble holdt et møte i barnevernsnemnda som konkluderte med at vedtaket var

ugyldig. I ettertid har flere spurt seg om de sterke reaksjonene som barnevernet fikk etter denne saken førte til at barnevernet har vegret seg for å gripe inn i overfor romer, i frykt for den reaksjon de muligens ville bli møtt med. Dette skal diskuteres mer i et senere kapittel.

Utover på 1960-tallet ble romfolket for alvor sett på som et sosialt problem. Det ble det opprettet flere utvalg som skulle ha ansvar for gruppen. Det første utvalget kom sammen i 1962, men i 1969 ble det ytre ønske om en mer helhetlig politikk og det ble nedsatt et nytt utvalg. Dette utvalget leverte sin innstilling om arbeidet blant norske sigøynere 26. mai 1970. Dette dokumentet må sees som grunnlagsdokumentet for det arbeidet som ble påbegynt på 1970-tallet og avsluttet 1990. I innstillingen framkommer det ambisiøse forslag til tiltak overfor romfolket, som bosetting, skolegang og yrkesopplæring. Men det framkommer på ingen måte noen konkrete forslag. Innstillingen bærer preg av å være en skisse for hvordan en muligens kan gjennomføre arbeidet. I den påfølgende stortingsmelding nr. 37(1972-1973) *Om tiltak for de norske sigøynere* framkommer også tiltakene mer som skisser, uten direkte tiltak. De tiltakene som ble satt ut i virke har senere blitt ansett som mislykkede. I svært mange tilfeller var det liten forståelse for romfolkets kultur som førte til konflikt. Den dårlige rettstilstanden og rettsikkerheten til romer på 1950- og 1960-tallet kan ha ført til at endel romer var svært skeptisk til myndighetenes tiltak overfor dem på 1970-tallet. Samtidig har den labre interessen for romers kultur og historie generelt ført til at hele romproblematikken på nytt er aktualisert, for eksempel i forbindelse med at romer fremdeles blir ekskludert ifra minneseremonier i sammenheng med Holocaust, eller deres mangelfulle representasjon i forskningslitteraturne på dette området.

3. Norsk politikk overfor romfolket 1970 – 1980.

”Norsk Sigøynerpolitikk har vært totalt feilslått. Hele det politiske Norge har vært igjennom kollektiv resignasjon innenfor dette området, Det er bare å erkjenne at vi har gått fra vondt til verre.”¹³²

(Arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hansen til Aftenposten, 2008)

Dette uttalte Arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen til Aftenposten våren 2008. Uttalelsen var en reaksjon på VGs artikkel dagen i forveien, hvor det hadde vært en stor sak om trygdesvindler innenfor den norske romgruppen.¹³³ Hanssen mente at svindelsaken var nok et bevis på at Norge hadde feilet når det gjaldt å integrere romfolket i samfunnet. På bakgrunn av blant annet denne uttalelsen og denne saken har jeg i dette kapitlet valgt å se på hva Norge har gjort politisk for å integrere romfolket i samfunnet. Fra slutten av 1960-tallet og på 1970-tallet fantes det jo, som vi har nevnt, en egen sosialomsorg for romfolket, selv om det ikke fantes noen egen lovgivning for den. Jeg skal i denne omgang diskutere om politikken overfor romfolket i Norge har vært mislykket. Jeg vil blant annet diskutere meningen med, og effekten av, at en hel gruppe blir underlagt en spesialomsorg, noe som jo ellers bryter med prinsippet om lik behandling i saksbehandlingen. Lik behandling innenfor sosialtjenesten kan forstås som likhet mellom klienter, ved at alle klienter har rett på like tiltak og ytelser. Men det kan også oppfattes som resultatlikhet: At en ønsker å oppnå samme resultat, selv om en er nødt til å bruke andre virkemidler. Det kan virke som om de som arbeidet med spørsmålet i perioden i stadig større grad anvendte den siste forståelsen av begrepet. Dette kan passe med endringer i politikken som ble ført overfor andre minoritetsgrupper, særlig den samiske befolkningen.¹³⁴ Samtidig som en finner likhetstrekk mellom den stortingemeldingen som tok for seg romfolket, St.meld.nr.37(1972-1973) *om tiltak for de Norske sigøynere*, og St.meld.nr.37 (1973-1974) *om innvandring*. Som diskuterte den overordnede innvandringspolitikken. På mange måter kan en si at myndighetene forlot den assimilerende holdningen overfor minoritetsgrupper. Assimilasjons begrepet ble erstattet med integrasjon. Og

¹³² Aftenposten, 11.april 2008: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article2361548.ece> (7.5.2008)

¹³³ VG. 28. januar 2008: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=515739> (7.5.2009)

¹³⁴ Tjelmeland, i Kjeldstadli, (red) 2003: 124f.

hovedtanken bak den nye politikken var at minoriteter skulle kunne opprettholde sin kultur, språk og religion.¹³⁵

Dette kapitelet vil også diskutere de tiltakene som ble foreslått på begynnelsen av 1970-tallet for å integrere romer. Ble tiltakene satt ut i praksis, eller ble det med forslagene? I forhold til de tiltakene som ble satt i verk er det klart at det er nødvendig å se hvordan de utviklet seg. Et annet svært sentralt spørsmål når det gjaldt tiltak overfor romfolket, er om det var enighet mellom stat og kommune i hvordan arbeidet skulle administreres.

De kildene jeg har valgt å bruke her er kvalitative kilder av politisk karakter. Dette henger delvis sammen med at det er i dokument som dette at en finner romfolket diskutert, samtidig som der er i slike dokumenter at politikken utmeisles. Spesielt er innstilling *om arbeidet blant norske sigøynere*, og den påfølgende stortingsmeldingen *om tiltak for de norske sigøynere*, svært viktige kilder. St.meld.nr.37(1972-1973) *Om tiltak for de norske sigøynere* tar for seg de tiltakene som sosialdepartementet mente var avgjørende for en vellykket integrering av gruppen i det norske samfunnet.

Allerede i innstilling *om arbeidet blant norske sigøynere* (1970) hadde et utvalg konkludert med at romgruppen i Norge var i rask vekst, og at det var avgjørende for gruppens framtid at det ble tatt affære nå:

”Dersom sigøyerne i Norge ikke snart får erfare at samfunnet føler ansvar også for dem, kan en frykte at gruppen føres inn i kriminalitet. (..) Blir det ikke satt i gang arbeid blant sigøyerne er det fare for at en om få år vil stå overfor en ytterst vanskeligstilt gruppe.”¹³⁶

Utvalget konkluderte dermed med at faren for økt kriminalitet blant gruppens medlemmer og faren for forslumming var stor. Utvalgets konklusjon på problemstillingen var å først ta sikte på å løse boligproblemene.¹³⁷ Dette hadde også vært sosialdepartementets hovedfokus etter at romfolket kom tilbake til Norge etter andre verdenskrig. Boligspørsmålet var det som hyppigst ble diskutert som løsning på de sosiale problemene som romfolket sto overfor. Sosialdepartementet så dessuten på undervisning av barn og etablering av reelle ervervsmuligheter for de voksne som de områdene hvor det trengtes tiltak raskt. For endel romer var ervervsmuligheter vurdert som det viktigste tiltaket. De kunne selv ikke forstå hva de skulle med bolig før de hadde et lovlig erverv. Endel hadde drevet med teppealg, men ettersom denne

¹³⁵ Tjelmeland, i Kjeldstadli, (red) 2003: 124.

¹³⁶ Innstilling *om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 4.

¹³⁷ Innstilling *om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 21.

handelen var ulovlig, opererte de med teppehandelen i det skjulte. Ved flere anledninger ytret romer overfor sigøynerutvalget ønsker om å legalisere denne handelen.¹³⁸ Ettersom arbeidsutvalget hadde konkludert med at en måtte satse på et erverv hvor romer kunne bruke sine spesielle ferdigheter, ble handel ansett som det ervervet hvor mange romer allerede hadde god kjenneskap til og lang oppptrening i.¹³⁹

Etter flere mislykkede forsøk med å bosette romfolket på 1960-tallet, var perioden mellom 1964-1968 preget av stagnasjon i arbeidet med å forbedre romfolkets situasjon. Dette hadde også sammenheng med at romfolket ofte reiste ut av landet i denne perioden.¹⁴⁰ Dette kan muligens ha virket demotiverende på dem som jobbet iherdig med å få i gang tiltak for romfolket. Oslo kommunes sosialavdeling og sigøynerutvalget karakteriserte tilstanden som et sosialt tilpasningsproblem som måtte løses, men som kom til å kreve mye både arbeidsmessig og økonomisk.¹⁴¹ Et annet problem en sto overfor var den generelle motstanden mot at romfolket oppholdt seg i Oslo. Ted Harnich opplevde ved enkelte anledninger at enkelte tjenestemenn på høyt nivå i Oslo kommune fryktet at opinionens negative holdning også var tilstede blant medlemmer av formannskap, bystyre og i forskjellige sosiale nemnder.¹⁴²

I 1972 var det som i samtiden ble omtalt som ”sigøynerspørsmålet” midt i et forvaltningsmessig kaos mellom Oslo kommune og sosialdepartementet. Det hadde lenge hersket stor uenighet om flere tema. Et av dem var hvor romfolket skulle bosettes, og hvem som skulle ha det økonomiske ansvaret for gruppen. Konflikten var for det meste preget av at Oslo kommune argumenterte for at den alene ikke kunne ha det økonomiske ansvaret som en eventuell bosetning av hele gruppen ville kreve. I motsetning til det som ble ytret fra den norske romgruppens ledere i perioden, var bolig fremdeles ansett som det avgjørende tiltaket for en vellykket integrering. Det politiske arbeidet med romgruppen manglet kontinuitet. Allerede våren 1969 var det blitt diskutert om en skulle nedsette et arbeidsutvalg underlagt sigøynerutvalget. Arbeidsutvalget, eller *Råd for Sigøynerspørsmål*, som det ble kalt skulle vurdere tidligere tiders politikk og problemstillinger knyttet til romfolket.¹⁴³ Men vedtaket om å nedsette et arbeidsutvalg lot vente på seg inntil lederne for den norske romgruppen åpnet opp for dialog mellom myndighetene og rom. De eldste familieoverhodene

¹³⁸ Harnich, 1976: 95.

¹³⁹ Harnich, 1976: 97.

¹⁴⁰ Harnich, 1976: 82.

¹⁴¹ Harnich, 1976: 83.

¹⁴² Harnich, 1976:83.

¹⁴³ St.meld.nr.37 (1972-1973): 3.

Polykarp Karoli og Frans Josef sendte et brev til norske myndigheter den 7. august 1969. (se.side.51) De bekreftet i brevet at de var klare over at statsborgerskapet medførte både retter og plikter. Men de ønsket å beholde sine tradisjoner og skikker som hadde ført til at de så på seg selv som en egen samfunnsgruppe. Selv om det aldri kommer helt tydelig fram i innstillingen eller i brevet fra Polykarp Karoli og Frans Josef, er det grunn til å anta at for noen av romene var ervervsmuligheter i sammenheng med reising ansett som eneste utvei om den skulle kunne beholde sin kulturelle særegenhet. Det var nettopp den mobile tilværelsen som gjorde dem til rom. Kontakt over landegrensene var og er viktig for gruppens samhörighet, dermed var reising fremdels viktig for gruppen.

For sosialdepartementet var arbeidsutvalget et nyttig uavhengig organ når det skulle i forhandling med Oslo kommune ved årsskifte 1971- 1972.¹⁴⁴ I 1972 var kommunen og sosialdepartementets ansvarsområder fastsatt, i hvert fall på papiret. I følge St.meld.nr.37 (1972-1973) skulle det være kommunen sitt ansvar å skaffe bolig til de romer som ønsket å bosette seg i Oslo. Den skulle bistå med å hjelpe dem til rette i den nye boformen, og samtidig gi råd og veiledning med utgangspunkt i lov om sosial omsorg. Kommunen skulle også ha ansvaret for søknader om sosialhjelp. Sosialdepartementet sitt ansvar var av mer overordnet karakter. Det skulle ha ansvar for dialog mellom de forskjellige etater og holde kontakt med andre kommuners sosialkontorer. Departementet skulle også ha ansvar for utenlandske romer som kom til landet.¹⁴⁵

Under forarbeidene til innstillingen *om arbeidet blant norske sigøynere* i 1970 besto gruppen av romer på ca 80 personer. Men tross for det lave antallet, ble problemet ansett som stort nok til å tilrettelegge en egen sosialomsorg. I tillegg til disse var myndighetene bevisst på at det fremdeles fantes familiemedlemmer blant disse som ikke hadde fått anerkjent sine statsborgerskap. Hvis disse hadde blitt regnet med i 1970 ville antallet norske romer være oppe i 200.¹⁴⁶ I 1972 hadde antallet romer med norsk statsborgerskap økt til 133 og i 1977 183 mennesker. Statsborgerbevilgningene ble gitt i rykk og napp, og dermed kan en få inntrykk av at det konstant var en voldsom vekst i gruppens antall. Det kan virke som disse tallene ikke er helt sikre, ettersom det opereres med forskjellige kriterier. Fremdeles er det vanskelig å gi et

¹⁴⁴ Harnich, 1976: 113.

¹⁴⁵ St.meld.nr.37 (1972-1973):18.

¹⁴⁶ Innstilling, *Om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 4.

konkret antall på hvor mange romer det finnes i Norge som regner seg selv som en nasjonal minoritet.

Arbeidet blant romfolket ble ansett som mer krevende enn arbeid med andre sosialt vanskeligstilte grupper. Dermed var det nødvendig at noen av tiltakene i enkelte tilfeller måtte avvike fra det som var vanlig innenfor sosialomsorgen for å kunne oppnå de samme resultatene som innenfor sosialomsorgen.¹⁴⁷ I st.meld.nr37(1972-1973) var det snakk om en gruppe på vel 100 personer som ble omtalt som en selvstendig kulturell minoritet med egne skikker, normer og moralbegreper.¹⁴⁸

St.meld.nr.37 (1972-1973) gir en grundig beskrivelse av arbeidsutvalgets innstilling fra 1970. Allerede i 1970 hadde sosialdepartementet gjort det klart at romfolket måtte inngå i en egen sosialomsorg. Det tidligere arbeidet med romfolket hadde vist seg å være svært komplisert:

”Arbeidet med å etablere sigøynerne som vanlige norske borgere viste seg å være mer komplisert enn en til å begynne med hadde forestilt seg. Dels har sigøynernes særlige livsform gjort vanlige sosiale tiltak lite hensiktsmessig, dels har også allmennhetens holdning til gruppen skapt vansker.”¹⁴⁹

Dermed argumenterte departementet også for at det var gruppens levesett, som var den avgjørende faktor for at vanlig sosial tjeneste ikke ble ansett som gunstig for gruppen. Samtidig som det kommer ganske så tydelig fram at ønsket fremdeles er å forme romfolket som ”vanlige norske borgere” Det var for det meste stor enighet om utvalgets forslag til tiltak i innstillingen, *om arbeidet blant norske sigøynere*. St.meld.nr.37(1972-1973) bygget videre på dette og tok for seg endel av de tiltakene som allerede hadde blitt prøvd. Ettersom flere av bosettingsprosjektene hadde vært mislykket i tiden før 1970, var dette et av de temaene som fremdeles ble ansett som svært avgjørende når det gjaldt gruppens framtid. De andre tiltakene var ervervsmuligheter og utannelese av barn, unge og voksne.

Skole og voksenopplæring.

Undervisning av barn og unge var et av de tiltakene som ble, og fortsatt blir sett på, som et svært effektivt tiltak for integrering. Arbeidsutvalget hadde i innstillingen fra 1970 vurdert undervisningen av rombarna som utilstrekkelig.¹⁵⁰ Det første forsøket

¹⁴⁷ Innstilling, *Om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 10.

¹⁴⁸ St.meld.nr.37(1972-1973):10, 19f.

¹⁴⁹ St.meld.nr.37(1972-1973): 2.

¹⁵⁰ Innstilling, *Om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 10f.

med undervisning av barna startet høsten 1961. Noen hadde litt erfaring fra undervisning, men skolegangen deres hadde vært ganske oppstykket, og foregått på flere ulike språk. Noen av barna hadde gått på skole i Sverige, under det svenske rehabiliteringsprosjektet.¹⁵¹ (se.side.57) Høsten 1971 kom undervisning av rombarn i Oslo i gang på Tøyen skole. Det første prosjektet ble ansett som mindre vellykket ettersom en hadde problemer med barnas oppmøte, da familiene var på reise. Dermed forsøkt en i perioden 1972 -1973 et noe annerledes undervisningstilbud for barna. Sommeren 1972 fulgte to lærere med familiene når de brøt opp fra leiren i Oslo for å undervise barna. Dette prosjektet ble støttet av Forsøksrådet, og de to lærerne drev en oppsøkende lærervirksomhet.¹⁵² Selv om denne ambulerende skolen ble ansett som et mer vellykket prosjekt i St.meld.nr.37 (1972-1973) enn de tidligere forsøkene på å undervise rombarn, ble ikke dette synet delt av lærerne selv.¹⁵³ I følge en av lærerne følte han at det muligens var han som lærte mest av forsøket. Han hadde tilegnet seg gode kunnskaper om kulturen og blitt svært flink til å fortinne.¹⁵⁴ På den annen side var nok kanskje heller ikke erfaringen helt bortkastet i forhold til skolegang. I følge de som jobbet tettest med gruppen i Norge, var det nettopp den nære kontakten med gruppen som gjorde at de tilegnet seg et tillitsforhold til dem. Dette personlig forholdet skulle i mange tilfeller vise seg å lette arbeidet med gruppen. Statistikk over antallet oppmøtte barn i *sigøynerbarnehagen*, viser at flere barn kom mer regelmessig til barnehagen etter hvert som foreldrene fikk utviklet et tillitsforhold til de ansatte. I følge sosialdepartementets evaluering i 1983 av arbeidet med romfolket i Norge, stagnerte arbeidet med undervisningen etter forsøket med den ambulerende skolen, det tok flere år før det igjen ble gjort forsøk med å undervise romer, men da med en lærer som selv var rom.¹⁵⁵ Å ha en lærer eller støttelærer som selv er av romfolket, eller har svært god kunnskap om kulturen og språket, kan virke som den beste løsningen når det gjelder å få i gang en effektiv skolegang for rombarn. Finland kan for eksempel vise gode resultater med morsmålsundervisning, og morsmålsassistenter for romanibarn i vanlige skoleklasser.¹⁵⁶

Å få til undervisning på romfolkets eget morsmål, *romanes* hadde vært et ønske fra det offentliges side fra en begynte å diskutere undervisning av romer.

¹⁵¹ Harnich, 1976: 95.

¹⁵² St.meld.nr.37(1972-1973): 13.

¹⁵³ Hjemdal, 1983: 77.

¹⁵⁴ Hjemdal, 1983: 77.

¹⁵⁵ Hjemdal, 1983: 77.

¹⁵⁶ Fenger-Grøndahl, 2006: 328f.

Likevel vurderte departementet muligheten for dette som svært dårlig og dermed fortsatte undervisningen videre på norsk. På en konferanse mellom de nordiske landene i juni 1972, ble muligheten for et utdanningssamarbeid mellom de nordiske landene diskutert. Sosialdepartementet mente at en trengte mer tid på å planlegge dette, hvis det skulle settes ut i livet burde det inngå i den nordiske kulturavtalen og dens organer.¹⁵⁷ Den nordiske kulturavtalen kom i gang i 1971 og hadde som formål å videreutvikle det nordiske kulturfellesskapet og øke effekten av landenes satsing på utdanning, forskning og andre kulturelle satsingsområder.¹⁵⁸ I følge departementet fantes det to muligheter i forhold til barn og utdanning. Det ene var at barna deltok i vanlig undervisning, eller at det ble opprettet egne skoler. Nå er dette en problemstilling som fremdeles blir diskutert i Norge.¹⁵⁹ Noe som igjen vil si at en ikke kom noen vei med enkelte av de tiltakene som ble foreslått i 1973. Hvor mange romer som har fullført grunnskolen eller videregående utdanning finnes det ingen tall på. Vanligvis i dag blir det hevdet at de fleste romer i Norge er analfabeter.

Men hvordan stilte romfolket seg generelt til undervisning? Allerede i 1969 uttrykte en av lederne, Polykarp Karoli i det tidligere nevnte brevet til norske myndigheter:

”Vi er nå enige om at for å kunne bli godtatt som fullverdige norske borgere med de rettigheter og plikter dette medfører, er det nødvendig å søke nærmere kontakt med de norske myndigheter. Vi ønsker et samarbeid for å prøve å legge forholdene til rette slik at barna kan få skoleundervisning og at de voksne kan bli i stand til å tjene til livets underhold uten å måtte oppgi for meget av den kultur som er særegen for sigøyerne.”

Da brevet kom fantes det mistenksomme røster som hevdet at brevet fra Karoli var ren manipulasjon eller en ”pådyttet meningsytring.”¹⁶⁰ Det lyktes aldri helt å fastslå hvem som hadde bidratt i utformingen av brevet. Sosialdepartementet antok at brevet var blitt skrevet i Oslo kommunes sosialavdeling, og ble ved senere anledninger omtalt som ”den avtale i tre punkter som representanter for Oslo kommune og lederen for de norske sigøynere var blitt enige om.”¹⁶¹ Uansett hvem som hadde skrevet brevet, fungerte det som en utløsende faktor ved at det satte i gang arbeidet med å utforme nye tiltak for gruppen.

¹⁵⁷ St.meld.nr.37(1972-1973): 15.

¹⁵⁸ St.meld.nr.35(2007-2008): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-35-2007-2008-11/1.html?id=520195> (23.9.2008.)

¹⁵⁹ Aftenposten: 24. August 2007: <http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/article1954195.ece> (5.1.2008)

¹⁶⁰ Harnich, 1974: 91.

¹⁶¹ Harnich, 1974: 91.

I forhold til undervisning i grunnskolen, ble de fleste prinsippene i st.meld.nr.37(1972-1973) forsøkt gjennomført både i forhold til undervisning på romanès, romers deltakelse i undervisningsarbeidet og i forhold til klassenes størrelse. Det ble i meldingen lagt fram to alternativer i forhold til hvordan en burde utforme undervisningstilbudet. Den ene muligheten var at barna skulle undervises i vanlige barne -og ungdomskoler, den andre at en startet egne skoler for rombarn. Det fantes både positive og negative sider ved begge alternativene. Hvis barna deltok i vanlig undervisning ville de få større kontakt med andre norske barn, noe som igjen ville føre til sterkere tilknytting til det norske samfunn. Gjennom både St.meld.nr.37(1972-1973) og Harnichs uttalelser om det svenske prosjektet, får en inntrykk av at undervisning av rombarn i vanlige klasser ikke var tilfredstillende. Fraværet var oppe i så mye som 50 prosent.¹⁶²

Jeg har ikke klart å finne disse tallene igjen i svensk litteratur. I deler av den svenske litteraturen får jeg et helt annet bilde av svenske roma, enn det som har blitt tegnet av Ted Harnich og av enkelte av de norske romene. Det kommer ikke på noen som helst måte fram verken i innstillingen fra 1970 eller st.meld.nr37(1972-1973) at svenske roma lenge hadde kjempet for å få undervisning. I sin helhet nevnes svært sjeldent Taikon og andre romers kamp for dette. Allerede i 1937 hadde røster innenfor det svenske rommiljøet sendt forespørsler til regjeringen om å sette opp egne skoler for rombarn i Sverige. Da hadde allerede svært mange rombarn fått sporadisk undervisning ved flere skoler i Sverige. Selv om denne undervisningen var oppstykket, så de fleste romer på dette som bedre enn ingen undervisning. Det ble ytret ønske om egne skoler for rombarn også i Sverige.¹⁶³ Men det ble til at en i Norge i første omgang satset på egne skoler for rombarna. Det ble presisert i meldingen at det ikke måtte legges hindringer i veien for barn som ønsker å følge det vanlige undervisningstilbudet.¹⁶⁴

Ved at en startet egne klasser for rombarna ville det bli lettere å undervise. Vanligvis var klassene organisert i små grupper med ca 6-8 elever. Enkelte av lærerne anbefalte at klassene faktisk burde være enda mindre, og ikke overstige fire elever.¹⁶⁵ Elevene ble undervist i matematikk, forming, gymnastikk, norsk og etter hvert også på sitt eget morsmål romanès. Undervisning på romanès kom i gang på slutten av 1970-

¹⁶² St.meld.nr.37 (1972-1973): 14.

¹⁶³ Taikon, 1969: 66.

¹⁶⁴ St.meld.nr.37(1972-1973): 14.

¹⁶⁵ Hjemdal, 1983: 108.

tallet. Ettersom det ikke finnes noen form for undervisning på romanès i dag, kan prosjektet karektiseres som mislykket.

I følge den evaluering som ble gjort av sosialdepartementet i 1983, var det for det meste skolen selv som utviklet læremidler på romfolkets eget språk. Materialet ble utviklet i samarbeid med norske lærere og morsmålslærere i romanés. I forhold til hvor viktig undervisning på barnas eget morsmål ble vurdert av myndighetene, ble ikke dette gjenspeilet i den økonomiske støtten skolen fikk til dette arbeidet fra skolemyndighetenes side. I forhold til evalueringen av arbeidet, har lærerne måtte utføre dette arbeidet på fritiden.¹⁶⁶ Det er bemerkelsesverdig at det ikke ble gitt støtte til dette arbeidet, ettersom et av målene i St.meld.nr.37(1972-1973) var å bygge undervisningen nettopp på romfolkets egne premisser og kultur.

Men hvordan stilte romer seg generelt til undervisning av romaneès i skolen? Ted Harnich hadde gjennom sin kontakt med rommiljøet i Oslo fått inntrykk av at interessen for morsmålsundervisning var liten.¹⁶⁷ Dette synet deles også i Hjemdals evaluering av arbeidet i 1983. Hjemdal presiserer at foreldres motstand mot undervisning på romanès førte til usikkerhet hos lærerestaben. Dette kan muligens gjenspeiles i den store gjennomstrømming av lærere og morsmålslærere.¹⁶⁸ Men samtidig må en i følge evalueringen av arbeidet ta ansettelsesforholdene i betraktning, når en skal vurdere hvorfor det var en så stor gjennomstrømming av lærere. I følge evalueringen var svært få av dem fast ansatt og ingen ble ansatt for mer en et år om gangen.¹⁶⁹ Foreldrenes motvilje til å la barna bli undervist i romanès på skolen kan muligens også forklares ut ifra kulturelle aspekter. I forhold til roms kultur, er det foreldre og andre familiemedlemmer som skal stå for barnas kulturelle oppdragelse. Men foreldrene ytret også skepsis mot at barna på denne måten fikk dårligere undervisning enn andre elever.¹⁷⁰

Tross uenighet rundt morsmålsundervisning, virket det i følge lærerne likevel som om barnas interesse for undervisning økte med morsmålsundervisning. Noen lærere følte at morsmålsundervisningen bidro til et bedre læringsmiljø og disiplin i klassene. Et bedre læremiljø ville nok ført til mer stabilitet i lærerestaben, om dette hadde blitt satt i sammenheng med ansettelsesforholdene. Men i følge evalueringen av

¹⁶⁶ Hjemdal, 1983: 108.

¹⁶⁷ Harnich, 1976: 94.

¹⁶⁸ Hjemdal, 1983: 109.

¹⁶⁹ Hjemdal, 1983: 109.

¹⁷⁰ Hjemdal, 1983: 109.

arbeidet i 1983, valgte skolemyndighetene å kutte i skolens midler til å ansette morsmåslærere det påfølgende året, noe som ble ansett som svært uheldig for det videre arbeidet.¹⁷¹

Undervisning av voksne romer ble diskutert i st.meld.nr.37(1972-1973), men allerede i innstillingen *om arbeidet blant de norske sigøynere* fra 1970 hadde en diskutert romfolkets ervervmessige situasjon. En vurderte ervervmulighetene deres som svært små da de fleste tradisjonelle ervervene de nå var utdatert. De folkloristiske trekk ved romkulturen som spådom, musikkopptredener og lignende hadde heller ikke den samme økonomiske verdien som før, ettersom konkurranse fra underholdningsindustrien var hard.¹⁷² I følge meldingen burde en eventuell voksenopplæring være basert på en kombinert allmenn og yrkesrettet utdanning.

Det ble også lagt vekt på romfolkets delaktighet i utformingen av undervisningsprosjektet. 1. oktober 1973 startet det første forsøket med en voksskole for romer i Norge. Mennene ble undervist ved Manglerud skole i Oslo, mens kvinnen ble undervist hjemme. Det er litt vanskelig å si hvorfor en valgte en slik kjønnsdelt undervisning. Muligens kan det ha vært et forsøk på å imøtekomme deler av romkulturen, ettersom kvinner og menn vanligvis jobbet avskilt innad i familien. Sammenheng mellom deltakelse og en direkte kobling til sysselsetting ble sett på som svært avgjørende i forhold til den enkeltes motivasjon for å delta i undervisningen.¹⁷³ Dette synet viser seg også i evaluering av arbeidet i 1983. I forhold til antall oppmøtte til voksenundervisning er det svært sprikende tall. Det varierende antallet oppmøte må ikke kun sees på som motvilje fra romer sin side. I følge Hjemdals evaluering av arbeidet hadde romer et annet forhold til skolesystemet enn det som er vanlig. For en god del av de voksne romene på 1970-tallet ble skolen ansett som et sosialt forum hvor en kunne hente informasjon etter behov. I de tilfeller hvor undervisningen var rettet mot noe konkret som for eksempel trafikkteori i sammenheng med førerprøven, økte både oppmøte og interesse.¹⁷⁴

Å dele opp gruppen etter alder, var ukjent for mange romer. Samtidig som det førte til at en gruppe falt utenfor de tiltak som ble i gang satt. Dette gjaldt spesielt unge gutter og jenter fra og med 13 års alderen. Mange av jentene sluttet å komme på skolen i 12-13 års alder, og den samme tendensen gjaldt for guttene, selv om de ofte fortsatte

¹⁷¹ Hjemdal, 1983: 109.

¹⁷² St.meld.nr.37(1972-1973): 15.

¹⁷³ St.meld.nr.37(1972-1973): 16.

¹⁷⁴ Hjemdal, 1983: 110, 114.

noe lengre enn jentene. Interessen for å ta høyere utdanning var svært lav, og da de var for unge til å delta i voksenundervisningen, ble det til at mange i denne aldersgruppen drev med ulovlig omførselssalg istedenfor.¹⁷⁵

Et tema som ikke ble diskutert i innstillingen, men som ble tatt opp i høringsuttalelsene, var førskolebarnas situasjon. Blant annet hadde Misjonen blant de hjemløse kritisert innstillingen fra 1970 for ikke å foreslå tiltak overfor denne aldersgruppen. Misjonen foreslo barnehager og eventuelt daghjem. Da stortingsmeldingen kom i 1972 var dette et av de tiltakene som det kom til å satses på. Sosialdepartementet argumenterte for at det først og fremst var viktig for barna, men også for at det ville gi foreldrene mer tid til å kunne delta i blant annet voksenopplæring.¹⁷⁶ På begynnelsen av 1970-tallet hadde det blitt drevet en provisorisk barnehage i en brakke i nærheten av de lokalene hvor voksenopplæringen fant sted.¹⁷⁷ I perioden 1976 -1977 ble det utviklet planer for en egen barnehage for rombarn. Vedtaket om å sette i gang prosjektet kom våren 1978, etter forhandlinger mellom Oslo kommune og *Forbruker og administrasjonsdepartementet* (FAD). Da vedtaket kom, hadde en lenge diskutert spørsmålet om utgiftsfordeling.¹⁷⁸ Diskusjon om hvem som skulle stå for det økonomiske ansvaret var ofte det som gjorde at det tok svært lang tid før en kom i gang med arbeidet. Det hadde blant annet tatt åtte år fra misjonen la fram forslag om tiltak for førskolebarna til det kom et vedtak.

Det er i det hele tatt ingen tvil om at når det gjaldt saker som tok for seg romfolket, gikk det svært lang tid fra forslag til vedtak. Jeg tror at dette har en sammenheng med at det i svært mange av sakene ble brukt svært lang tid på å avgjøre hvem det var som skulle stå for det økonomiske ansvaret overfor gruppen: Oslo kommune eller staten.

Det fantes både positive og negative sider ved barnehagen. En av de negative sidene var at personalet her, i likhet med i skolen, ofte ble skiftet. I 1982 var det innskrevet 46 barn i barnehagen, men ikke alle brukte tilbudet like mye.¹⁷⁹ I følge Hjemdals rapport var det 14 barn i aldersgruppen 1-3 år, 15 barn i alderen 3-5 år og 7 barn i alderen 5-7 år.¹⁸⁰ Barnehagen hadde mulighet til å ansette 16 fast ansatte, hvorav seks av disse burde være morsmålsassistenter. Det viste seg vanskeligere enn

¹⁷⁵ Lidèn, 1991: 236.

¹⁷⁶ St.meld.nr.37(1972-1973): 15.

¹⁷⁷ Hjemdal, 1983: 121.

¹⁷⁸ Hjemdal, 1983: 124.

¹⁷⁹ Hjemdal, 1983: 124.

¹⁸⁰ Hjemdal, 1983: 121.

først antatt å få fylt disse stillingene. I løpet av en fireårsperiode hadde åtte faste stillinger blitt besatt av 17 forskjellige ansatte. På det meste var det 1-2 morsmålsassistenter ansatt. De eneste som hadde vært med fra starten i 1978 var styrer og vaktmester.¹⁸¹ Men en av målsetningene i St.meld.nr.37 (1972 – 1973) var oppnådd, ettersom romfolket var delaktig i arbeidet:

”For å unngå at sigøynerne oppfatter den hjelp som tilbys på en annen måte enn tilsiktet, må en allerede på et tidlig stadium trekke sigøynerne inn i et aktivt samarbeid. Et slikt samarbeid er trolig også en forutsetning for å unngå den apatiske og passive holdning som en ofte kan finne hos vanskeligstilte klienter.¹⁸²”

Deltakelse i arbeidet ble altså tidlig sett på som noe positivt i forhold til det videre arbeidet med gruppen.¹⁸³ Det var kommunen og Forbruker- og administrasjonsdepartementet som skulle ha det økonomiske ansvaret for det. Men det viste seg vanskeligere å finne personer som var interessert i stillingene enn først antatt. For det meste var det i gjennomsnitt to kvinner fra romfolket ansatt i disse stillingene. Heller ikke disse stillingene var besatt lenge av gangen.¹⁸⁴ Det at dette ble en arbeidsplass både for representanter fra romfolket og den øvrige befolkningen, kan imidlertid sees på som et av de mer positive sidene ved arbeidet. Antallet av oppmøtte barn var ganske varierende. Men det er ingen tvil om at antallet økte etter hvert som foreldrene kom i et tillitsforhold til barnehagen, og ikke følte at de måtte kontrollere personalet i barnehagen. Personalet på sin side så på foreldrenes oppmøte som positivt, ettersom de fungerte som kulturformidlere overfor barna.¹⁸⁵

Ervervsmuligheter eller vernet sysselsetting?

Muligheten for en vernet sysselsetting for gruppen var muligens det tiltaket som romfolket selv så på som det mest gunstige i forhold til gruppens tilpasning i Norge på 1970-tallet. Allerede på slutten av sekstitallet var de fleste tradisjonelle ervervene deres blitt utdatert. Noen hadde som nevnt gått over til teppesalg, og enkelte drev som skraphandlere. Ettersom romfolket ikke hadde handelsbrev var dette forbudt for dem. I den eneste boken som er skrevet i Norge om den norske romgruppen og deres livshistorier, forteller Frans Josef at de følte at folk så ned på dem siden de ikke hadde noe arbeid. Han forstod at mange hadde inntrykk av at de bare ville hente penger på

¹⁸¹ Hjemdal, 1983: 124.

¹⁸² St.meld.nr.37.(1972-1973): 11.

¹⁸³ St.meld.nr.37.(1972-1973): 11.

¹⁸⁴ Hjemdal, 1983: 124.

¹⁸⁵ Hjemdal, 1983: 123.

sosialen. For ham og mange eldre romer, var det en stor skam å ta imot sosialhjelp.¹⁸⁶ En kan få inntrykk av at romene selv følte at de ikke fikk lov til å utføre de yrkene de tjente penger på. En av de eldre romene hadde fått bevilgning til å drive som skraphandler sommeren 1972. Da familien kom tilbake om høsten gikk han til politiet for å få hjelp med regnskapet sitt før han skulle betale skatt. Men da han kom fikk han beskjed om at han ikke skulle betale skatt, ettersom bevilgningen var gitt han ved en feiltakelse. Videre ble dette begrunnet med at staten ikke kunne beskatte noe som var ulovlig.¹⁸⁷

Diskusjonen om romfolket og muligheten for et lovlig erverv vedvarte gjennom hele 1970-tallet og adgang til arbeid ble sett på som et av de mest avgjørende tiltakene. Dette synet delte de nok med mange romer, som ikke kunne forstå hva en skulle med hus hvis en ikke hadde noen inntekt.¹⁸⁸ Myndighetene begynte i den perioden å bekymre seg over det stigende antallet romer på trygd. Det var blitt advart mot at gruppen skulle bli avhengig av sosialstønader. Nå er dette en av problemstillingene som blir hyppigst diskutert i dag, og som blir sett på som en av de avgjørende faktorene for at en i dag vurderer tidligere tiders politikk i som mislykket.

Sosialrådmannen i Oslo hadde i sin uttalelse til innstilling om arbeidet blant norske sigøynere henvist til Sveriges rehabiliteringsprosjekt for roma. Sekretæren i arbeidsutvalget Ted Harnich besøkte en av voksenskolene i Sverige i 1969 og hadde allerede en god del kunnskaper om rehabiliteringsprosjektet og den forskning som ble utført ved Pedagogiska Institutionen ved Stockholms Universitet.¹⁸⁹ Disse prosjektene ble av norske romer sett på som lite gunstig. Enkelte av dem hadde også deltatt i slike prosjekter under opphold i Sverige.¹⁹⁰ I følge Harnich koblet den norske romgruppen sitt syn på ervervsmuligheter med en kritikk av Sverige og svenske roma, som bare satt på voksenskoler og fikk penger av staten.¹⁹¹ Dette synet på det svenske rehabiliteringsprosjektet ble etter hvert også støttet av Ted Harnich. Etter å ha besøkt en av voksenskolene i Stockholm skrev han en rapport til arbeidsutvalget. Der skrev han at ”tilbudet synes i stor utstrekning å ha vært en ferdig pakke sigøynerne har fått i fanget og som de har tatt imot fordi de er betalt for det.”¹⁹² I det svenske

¹⁸⁶ Skogaas, Lilleholt, 1978: 139.

¹⁸⁷ Skogaas, Lilleholt, 1978: 133.

¹⁸⁸ Skogaas, Lilleholt, 1978: 137.

¹⁸⁹ Harnich, 1973: 95.

¹⁹⁰ Harnich, 1973: 95.

¹⁹¹ Harnich, 1976: 95.

¹⁹² Harnich, 1976: 95.

rehabiliteringsprosjektet var det nemlig vanlig praksis at en fikk inntekten drastisk redusert om en valgte å ikke delta i voksenundervisningen.¹⁹³ Dette fant også Harnich kritikkverdig. Men han fant også undervisningstilbudet som lite tilfredstillende, kanskje til og med respektløst:

”Ensidig bruk av økonomiske lokkemidler i seg selv er betenkelig, men enda verre blir det når det sigøynere er lokket opp i står for dem som noe totalt fremmed, som de forstår seg lite på og derfor ikke interesserer dem. Dette gjelder ikke minst undervisningssituasjonen hvor man har forsøkt å tilføre voksne sigøynere deler av en kultur (kunnskaper) som er dem totalt fremmed, ja likefrem nedverdige. Da det stoff de blir tilført dertil er beregnet for barn.”¹⁹⁴

Svenske myndigheter hadde valgt å satse på et langsiktig prosjekt for å bedre romer og andre reisendes livsvilkår. I forhold til det undervisningstilbudet som ble gitt, ble det ikke ble rettet mot et spesifikt erverv. I følge Harnich burde en eventuell skolering av voksne romer være rettet mot det; et spesielt arbeid. Det svenske prosjektet var rettet mot en mer langsiktig skolering av romer hvor en startet fra begynnelsen med å lære å lese og skrive, for så å fullføre det Harnich kaller en ”normal utdanning.”

Den norske kritikken av det svenske rehabiliteringsprosjektet var muligens noe overdreven. I forhold til svensk litteratur om emnet får en inntrykk av at svenske romaer lenge hadde jobbet for å forbedre sine vilkår. Allerede i 1965 kom tidsskriftet ”Zigenaren” ut og i 1963 gav den første roma i Sverige ut sin egen bok. I 1965 demonstrerte også et stort antall roma ved 1. mai toget, under parolene ”*Satsa på vuxen undervisning*” og *Vi vil gå i skola gjør det möjligt.*”¹⁹⁵

Deler av den norske kritikken overfor det svenske rehabiliteringsprosjektet hadde vært fokusert på at undervisningsmateriale ikke på noen som helst måte var tilpasset en voksen person, og verken undervisningsopplegget eller materiale hadde tatt høyde for romfolkets kultur. Dette synet kommer delvis også fram i noe av den svenske litteraturen, som også har presisert at undervisningsmaterialet ikke egnet seg for voksne analfabeter.¹⁹⁶ At undervisningen ikke tok høyde for roms kulturelle verdier, var også enkelte roms begrunnelse for at de trakk barna ut av et av de første norske undervisningsprosjektene.¹⁹⁷

Ifølge Bjarne Håkon Hansen viste trygdesvindelsaken i 2008 at Norges forsøk på å integrere rom hadde mislyktes. I st.meld.nr.37(1972-1973) var en bevisst om

¹⁹³ Innstilling, *om arbeidet blant norske sigøynere*, 1970: 9.

¹⁹⁴ Harnich, 1976: 95.

¹⁹⁵ Taikon, 1969: 80.

¹⁹⁶ Taikon, 1969: 88.

¹⁹⁷ Skogaas, Lilleholt, 1978: 121.

faren av å gjøre en gruppe avhengig av sosiale stønader. Flere rapporter fra begynnelsen av 1980-tallet viste at store deler av gruppen var blitt avhengige av stønader. Et av argumentene for å legge ned hele det apparatet som var blitt bygget opp rundt gruppen var at det bidro til å gjøre dem mer avhengige av trygd og sosialhjelp. Likevel er det fremdeles dette spørsmålet som står på dagsorden når en diskuterer gruppens levetilstand i dag. En kan stille spørsmål ved om den politikk som ble utarbeidet med en egen særomsorg for gruppen, førte til konsekvenser for hele gruppen som har vedvart fram til i dag. At en så stor gruppe blir satt på trygd, og dermed også umyndiggjort kan ha ført til en passiv holdning til det samfunnet og slik sett ført til at enkelte romer følte seg enda mer på siden av samfunnet.¹⁹⁸

Om romer fikk mer sosialstønad enn det som var vanlig på 1970- og 1980-tallet, er imidlertid vanskelig å si uten innblikk i Sigøynerkontorets dokumenter. Enkelte representanter for forvaltningen gav ofte uttrykk for at romer ikke var så ”langt nok nede på knærne” som en ellers ville krevd av andre for at de skulle få sosialhjelp.¹⁹⁹ Sosialdepartementets evaluering av ”sigøynerarbeidet” viser også at en i starten så noe friere på romers formue, enn det en vanligvis ville gjort. At romer ikke ville stilles i samme bås som andre sosialklienter er det heller ingen tvil om. At romer måtte søke om bistand fra et annet kontor kan i følge Hjemdal ha ført til at enkelte oppfattet dette som ”en form for inntekt” ettersom de ”solgte” sine lidelser til saksbehandlerne. For enkelte ble det som en handel, der en fikk økonomisk belønning etter å ha ”solgt” sin eller eventuelt gruppens lidelse til saksbehandler.²⁰⁰

Betydningen av en egen økonomisk autonomi var og er viktig for en gruppes selvrespekt, og ikke minst i forhold til hvordan gruppen blir oppfattet utenfra. Justisdepartementet hadde ved flere anledninger pekt på mangel på erverv som en av hovedårsakene til at problemene ofte oppsto.²⁰¹ Erverv var også diskutert i innstillingen, hvor utvalget hadde presisert at en ikke måtte innføre tiltak som kunne føre til at en svekket gruppens mulighet til å skaffe seg økonomisk uavhengighet. En måtte unngå ethvert tiltak som førte til at gruppen kom i et avhengighetsforhold til myndighetene.²⁰² Å sette en gruppe innunder en egen sosialomsorg på siden av den eksisterende sosialomsorgen, kan likevel ha ført til at gruppen følte seg ekstra

¹⁹⁸ Andenæs, 1974: 33.

¹⁹⁹ Andenæs, 1974: 14.

²⁰⁰ Hjemdal, 1983: 138.

²⁰¹ St.meld.nr.37(1972-1973): 7.

²⁰² Innstilling om arbeidet blant norske sigøynere, 1970: 9.

maktesløse overfor myndigheter, og ikke som delaktig i det norske samfunnet. Det var allerede i innstillingen blitt advart mot at romer skulle komme i et avhengighetsforhold i forhold til sosialhjelp og andre trygdeytelser. Dette var et aspekt som kom til å bli mer og mer kritisert. At arbeidet etter hvert også bar preg av en særomsorg, førte til enda flere reaksjoner. Sigøynerkontorets ønske om videre fullmakter for å kunne gi stønader i forhold til romfolkets egne ønsker og prioriteteringer av goder, ble ikke ansett som en gunstig løsning på problemet av kommunens sosialpolitikere og sosialadministrasjonen.²⁰³ Særomsorg overfor en gruppe på etnisk grunnlag genererer som oftest mer misnøye blant den øvrige befolkningen og slik sett setter en stopper for integrering, samtidig som det bidrar til å spre fremmedfrykt.²⁰⁴ På en annen side var deler av romfolket selv negativ til den spesialbehandlingen som de fikk:

” Vi ønsker ikke spesialbehandling. Gi oss en sjanse til å være nordmenn på samme måte som alle andre. (...) Vi har ingenting imot at særordningen for sigøynere fjernes. Det viktigste er at diskrimineringen opphører. At vi blir godkjent og behandlet som andre nordmenn.”²⁰⁵

I mange tilfeller var det nettopp diskriminering, særomsorgen førte til. Sigøynerkontoret mottok jevnlig telefoner og brev med klager fra utenforstående, men i følge en av representantene i arbeidet mottok han aldri en eneste positiv reaksjon fra publikum. Men klager og protester derimot, var det ikke mangel på. For mange innenfor romgruppen selv og publikum var sigøynerkontoret ensbetydende med sosialhjelp. En gang opplevde representanter ved kontoret å mota et hatsk brev fra en kvinne som var svært opprørt over å ha vært tilstede i en sko butikk hvor hun opplevde at en romkvinne kjøpte seg et par dyre sko, ettersom ”sigøynere” tross alt mottok sosialstønad.²⁰⁶ Slik sett kan en få inntrykk av at synet av den lidende sigøyner, som levde på sosialhjelp, var så innarbeidet i samfunnet, at tanken på at romer faktisk kunne ha råd til å kjøpe seg kostbare sko nærmest virket som en provokasjon. Dette kan sammenlignes med det synet mange nordmenn hadde på innvandrere som kom på samme tid.²⁰⁷

²⁰³ Hjemdal, 1983: 140.

²⁰⁴ Hjemdal, 1983: 217ff.

²⁰⁵ Aftenposten, 28. februar 1990: 12.

²⁰⁶ Hjemdal, 1983: 149fff.

²⁰⁷ Brochmann i Kjeldstadli (red) 2003: 246f.

Bosetting av rom.

Da romfolket kom tilbake til Norge fra midten av 1950-tallet, var imidlertid deres økonomiske situasjon svært dårlig. De fleste hadde mistet alt de eide under krigen, og det lille de hadde igjen var blitt solgt for å dekke reisen til Norge. De første familiene hadde tilhold i telt de første årene, og dette førte til reaksjoner fra flere hold.

Endel av hendelser rundt de første bosettingsprosjektene av romfolket har mye og si for hvordan bosetningsprosjekter ble utformet i ettertid. Derfor har jeg i denne omgang valgt å gi en introduksjon til de første bosetningsprosjektene. Erfaringene ifra de tidligere forsøkene førte til at en blant annet valgt å bygge helt nye boliger for mange romer. Konkrete forsøk med å bosette romfolket i Norge tidligere ble i 1972 sett på som totalt mislykket. Et problem var at mange romer fremdeles ofte brøt opp fra Norge og satte kursen mot Danmark og Sverige, spesielt i vinterhalvåret. Dette hadde nok en sammenheng med at klima i Norge om vinteren ikke egnet seg for en tilværelse i telt. De første campingvognene de norske romene skaffet seg, var heller ikke av en slik standard at en kunne oppholde seg der over lengre tid i vintermånedene.²⁰⁸

Etter et radioprogram desember 1960, ble det rettet nytt lys mot romfolkets situasjon i Oslo. Den 27. januar 1961 ble det holdt et møte i Sosialdepartementet, hvor Norsk Misjon blant Hjemløse var representert. Misjonens anbefaling når det gjaldt å ”løse saken” var å sende romfamiliene til Svanviken Arbeidskoloni.²⁰⁹ Nå strandet som sagt dette prosjektet. Men høsten 1961 var det nok et bosetningsprosjekt i gang. Da var Sosialdepartementet i forhandlinger med Oslo kommune. En kom fram til at staten skulle stå for det økonomiske, hvis kommunen forpliktet seg til å skaffe boliger for de romfamilier som måtte trenge det.²¹⁰ På dette tidspunktet var ikke noen av de norske romene blitt spurt om de ønsket bolig. Verken permanent eller midlertidig. Men en kan få inntrykk av at bolig var svært ønskelig blant de fleste romer. Men hvis de måtte gi opp sin ambulerende tilværelse for å få bolig, ble det på dette tidspunkt ansett som helt utenkelig, ettersom de var avhengig av å dra til Sverige og Danmark for å kunne drive med handel.²¹¹

Den første boligen lå i Grønnegata 19. Da familiene fikk vite at de var blitt tildelt bolig, kom dette helt uventet på dem. Den ene familien hadde vinteren 1961 reist til Danmark. Der fikk den vite gjennom dansk presse at den måtte reise tilbake til

²⁰⁸ Harnich, 1976:

²⁰⁹ Harnich, 1976: 78.

²¹⁰ Harnich, 1976: 79.

²¹¹ Skogass, Lilleholt. 1976: 124f.

Oslo. Etter å ha snakket med norske myndigheter fikk den vite at det var skaffet et stort hus til disposisjon for to familier. Det ble presisert at barna ikke skulle bli tatt ifra dem.²¹² Da de kom til Oslo ble de henvist til sitt nye hjem av politiet. Naboene hadde allerede før familiene flyttet inn protestert mot at det skulle flytte romer inn i huset. Da det viste seg at flere deler av huset brøt med enkelte av roms kulturelle forestillinger, tilspisset stemningen seg.²¹³ Det største problemet var at sengene var gamle sykehussenger. Romkulturen har mange tabuforestillinger tilknyttet døden. Ettersom huset var svært gammelt og sengene var fra et sykehus, var det stor sannsynlighet for at noen hadde dødt i dem, i verste tilfelle ville da sengene, eventuelt hele huset, vært *marime*.²¹⁴ Resultatet var at mange av romene holdt seg i vognene og de visste ikke helt hva de skulle svare journalister og andre som forventet å finne takknemlighet. Huset kom for det meste til å stå tomt. I august 1963 bestemte så Oslo kommune at Grønnegata 19. ikke lengre skulle stilles til disposisjon for boligtrengende romer. På grunn av uoverensstemmelse innad i gruppen, ble en familie på 12 henvist til et av sosialavdelingens husvilleherberge i Klingenberggaten vinteren 1962-1963. To år seinere ble den samme familien tildelt et gammelt hus ved Furuset. Familien flyttet inn desember 1964, men forholdene var så dårlig at familien brøt opp med en gang våren kom. De sanitære forholdene i huset var under enhver kritikk, der fantes ikke varme og det var rotter under gulvet.²¹⁵ Hele bosetningsprosjektet ble ansett som mislykket av formannskapet. Romfolkets boligproblemer ble dermed satt på vent for en stund. Samtidig bekreftet representanter for romfolket at de hadde oppholdt seg svært lite i Norge i perioden 1964-1968.

I perioden 1962 -1968 holdt de norske romene seg store deler av tiden i Danmark. Anders Enevig, som jobbet som politibetjent i København på denne tiden, fikk et ganske nært forhold til de tre Karolibrødrene som hadde overlevd andre verdenskrig. Han har i sin bok *Sigøjnere, Tatere og danske rejsende* omtalt den norske romgruppens reiser i Danmark. I følge Enevig reiste endel norske romer rundt i Danmark og solgte tepper.²¹⁶ Teppesalg var gjennomgående det ervervet som de norske rom ville ha som vernet sysselsetting. Men selv om norske romer i perioder tydeligvis foretrakk Danmark framfor Norge, var ikke oppholdet i Danmark bare en

²¹² Harnich, 1976: 80.

²¹³ Skogaas, Lilleholt, 1978: 121.

²¹⁴ Marime, forklart i kp2.

²¹⁵ Harnich, 1974: 84.

²¹⁶ Enevig, 2007: 118.

dans på roser. I følge Enevig reiste familiene stort sett samlet fra sted til sted, men stemningen mellom dem og den øvrige danske befolkning var ikke alltid like bra. Også her var det romfolkets marimeregler som var en av grunnene til konfrontasjon. I følge roms kultur og tradisjon er det svært viktig å prøve å unngå all form for smitte. Offentlige toaletter ble oppfattet i denne sammenheng som svært uappetittlig og ble sett på som en stor smittekilde. Tabuforestillinger tilknyttet bruk av offentlige toaletter istedenfor "naturens store toalett" har ofte vært roten til konflikt mellom romer og den øvrige befolkningen.

Under roms opphold i Danmark, prøvde norske myndigheter å komme i kontakt med familiene. Dette viste seg ganske vanskelig, ettersom gruppen var i konstant bevegelse. Enevig tok dermed den norske representanten med til Blushøjlejren.²¹⁷ Dette var Københavns eneste vognplass for reisende mennesker.²¹⁸ På begynnelsen av 1960-tallet fantes det ca. 70 vogner plassert på 5200 kvadratmeter stort areal. Den norske representanten var svært overrasket over forholdene i leiren. Inntrykket var preget av uhygge og vantrivsel. De bebodde vognene var ikke egnet som vinterboliger. Det var mangel på elektrisitet og gass og de sanitære forholdene i leiren var under enhver kritikk.²¹⁹ En kan stille seg spørsmål om hvorfor de norske romer reiste til Danmark, når forholdene var av en slik karakter. I følge Enevig reiste de norske rom for det meste rundt i Danmark og Sverige for å kunne drive med handel.²²⁰ I Danmark hadde også en norsk romfamilie tilhold på en kommunal søppelplass på Amager i København, sammen med 2-300 andre hjemløse romer. De fleste av disse hadde formelt sett ikke oppholdstillatelse i Danmark. Søppeltømmingen fortsatte her fram til 1970. På en annen side var nok også frykten for å miste barna så pass stor at en stor andel valgte å holde seg utenfor Norge. Da Ted Harnich reiste til både Sverige og Danmark i 1970 måtte han forsikre dem flere ganger med at barna ikke ville bli tatt ifra dem vist de kom tilbake til Norge.²²¹ I Sverige skulle det flere kriterier til for å bli fratatt barna. Flere romer den gang og i ettertid har bemerket at Sverige har en annen holdning overfor romer.

"En sigøyner i Norge føler seg verdiløs - som et dyr. I Sverige, hvor jeg er oppvokst, blir sigøynerne akseptert på en helt annen måte, sier Kristina. Hennes svigermor, den kjente Sobrinka Karoli (44), er enig."²²²

²¹⁷ Enevig, 2007: 120f.

²¹⁸ Enevig, 2007: 123.

²¹⁹ Enevig, 2007: 120f.

²²⁰ Enevig, 2007: 117f.

²²¹ Harnich, 1976: 93.

²²² VG, 28. februar 1990: 12.

Samtidig var det en norsk romfamilie som ikke hadde noe annet valg enn å holde seg utenfor landets grenser fordi ektemannen til en tidligere nevnt norsk romkvinne var statsløs.(se.side.35) Denne familien oppholdt seg også til tider i Tyskland og Danmark. En skal ikke se bort ifra at Danmark av slike grunner ble et møtepunkt for de norske romfamiliene. I følge Ted Harnich, oppholdt det seg nettopp endel romer i denne leiren med navn som en kunne finne igjen i det norske justisdepartementets dokumenter angående romer som hadde hatt tilhold i Norge på 1920 og 1930-tallet. Disse skal ha hevdet å være i slekt med de norske rom, og flere hevdet å ha hatt norske pass.²²³

Da romfolket igjen kom tilbake til Norge i 1968, oppholdt de seg først på Hengsenga på Bygdøy. Etter en god del protester fra naboer vedtok formannskapet den 20. mai 1968 at alle romer med campingvogner skulle ha tilhold på det nedlagte Gassverket i Oslo sentrum. De fleste ville nok omtalt denne plassen som en svært grå og trist plass. Uttalelser i avisen om at politiet allerede hadde nok å gjøre i dette området, sier også ganske mye om strøket og om folks holdninger til plassen.²²⁴ Sammenlignet med Bluhøjlejren var dette sikkert et bedre tilholdsted, men neppe akseptabel for flere store familier over en lengre periode. Bare deler av området var asfaltert, noe som gjorde det vanskelig å plassere campingvognene skikkelig.²²⁵ Svært mange av de eldre romene slet også med bronkitt i vintermånedene. Videre førte de generelt dårlige hygieniske forholdene i leiren til dysenteriepidemier.²²⁶

Oppholdet på Gassverktomta fikk ganske mye oppmerksomhet fra både media, naboer og opinionen. Dagen etter at de første familiene meldte sin ankomst, valgte kommunen å sette opp et to meter høyt gjerde rundt hele leiren. For enkelte av de eldre romene minte gjerdene mer om andre gjerdene de hadde vært bak under andre verdenskrig.²²⁷ Det er ingen tvil om at området i seg selv den gangen var et ganske utsatt område. Det hadde ikke bare med romfolket å gjøre. Lenge hadde plassen vært oppholdssted for uteliggere, og nærmeste nabo var en avrusningsstasjon.²²⁸ I en henvendelse fra de forretningsdrivende i området til formannskapet, ble det argumentert mot bosettelse av romer, med det argument at området allerede var utsatt

²²³ Harnich, 1976: 69.

²²⁴ Harnich, 1976: 87.

²²⁵ Harnich, 1976: 86f.

²²⁶ Hjemdal, 1983: 50f.

²²⁷ Skogaas, Lilleholt, 1978: 135.

²²⁸ Skogaas, Lilleholt, 1978: 135.

både ifra sosiale institusjoners side og fra politiets side. Gatene omkring gassverktomta og Ankertorget var blitt tilholdsted for det de omtalte som ”byens sletteste elementer”.²²⁹ En kan stille seg spørsmål om hvilket forhold og inntrykk rom fikk av nordmenn hvis de fleste nordmenn de møte var uteliggere og det de forretningsdrivende omtalte som byens sletteste elementer.

Men det ble aldri noe mer enn et brev til formannskapet, ettersom protestene ikke fikk medhold i de politiske organer.²³⁰ *Sigøynerleiren* på gassverktomta, som den ble kalt, besto fram til 1974, selv om dens nærvær ved flere anledninger ble møtt med kraftig protester fra naboer og forretningsdrivende i området.²³¹ Hva romer selv synes om leiren er vanskelig å si, men inntrykket av at svært mange fant omstendighetene verre ved den neste leiren er det ingen tvil om:

”Hva som var verst vet jeg ikke, Gassverktomta eller Gaustadbekkdalen. På Gassverktomta så vi da i det minste folk, Selv om de sto utenfor gjerdet og kikket på oss som vi var i en dyrehage. Jeg vil ikke en gang gjenta det som ble sagt om oss. De trodde vel ikke vi forsto Norsk.”²³²

Det er interessant at den første organiserte ”sigøynerleiren” i Norge oppstår når sigøynerleirene i Sverige ble nedlagt. Dette kan sies å være et steg bakover i forhold til de målene som blir lagt fram i St.meld.nr37(1972-1973.) På samme tid i Sverige var i overkant av 7000 romer blitt bofaste.²³³ Det kan virke som Norge og Sverige i dette tidspunkt hadde to forskjellige oppfattelser romfolkets kultur. Mens Norske myndigheter fokuserte på romfolkets ambulerende tilværelse som avgjørende for opprettholdelse av kulturen. Hadde en et annet utgangspunkt i Sverige, hvor en fokuserte på romfolkets kulturidentitet som forandrelig. I Norge derimot tok en utgangspunkt i det Harnich omtalte som konserveringstanken, hvor hovedtanken var å bevare ”sigøynerkulturen” som den var. Selv om det Innstillingen - ”om arbeidet med norske sigøynere” at ”sigøynerkulturens framtidige utvikling kan bare bestemmes av sigøynerene selv.”²³⁴

²²⁹ Harnich, 1976: 88.

²³⁰ Harnich, 1976: 89.

²³¹ Harnich, 1976: 87.

²³² Skogaas, Lilleholt, 1978: 137.

²³³ Hanich, 1976: 85.

²³⁴ Harnich, 1976: 101.

Bilde fra Gassverktomta i Oslo. I bakgrunnen ser en gjerdet som gikk rundt hele leiren.

Foto: Torgny Skogsrud.

Da St.meld.nr.37(1972-1973) kom, var ingen av de norske romene blitt bofaste. Noen var fast bosatt vinterstid, men fremdeles bodde en stor andel i campingvogner på Gassverktomta. Da leiren ved gassverktomta ble nedlagt, ble den erstattet av en annen leir. Først ble romene bedt om å flytte til Grønnlands torg i Oslo, for så å bli flyttet igjen samme år til en ny leir på Gaustadbekkdalen. Leiren ved Gaustadbekkdalen kan omtales som Norges siste sigøynerleir og den kom til å bestå fram til 1979. Forholdene ved Gaustadbekkdalen var ikke noe bedre enn Gassverktomta. Et problem var at den lå så pass langt utenfor sentrum at de som bodde der omtrent ikke så folk. I følge Frans Josef, var de eneste som noen gang kom Gaustadbekkdalen sosialarbeidere, politi og leger. Samtidig var det så kaldt der om vintrene at vannet i toalettet frøs til is.²³⁵

Etttersom romfolket selv på slutten av 1960-tallet hadde kontaktet myndighetene, vurderte departementet at et tillitsfullt samarbeid mellom romfolket og det offentlige ville kunne løse boligproblemene på lengre sikt.²³⁶ På grunnlag av dette fant departementet det urimelig at gruppen skulle henvises til boliger som den øvrige befolkningen ikke ville finne tilfredsstillende. Videre utalte departementet at alminnelig

²³⁵ Skogaas, Lilleholt, 1978:136.

²³⁶ St.meld.nr.37(1972-1973): 13.

velferd og tilfredstillende bolig nettopp hadde sammenheng med muligheten for arbeid.²³⁷

En av årsakene til at så mange av boligforsøkene mislyktes, kan være liten innsikt i kulturen, men det er tvilsomt om formannskapet så dette selv. I følge Ted Harnich og Hjemdals evaluering av arbeidet var det en generell tendens blant dem som jobbet med romfolket å anse dem som utakknemlige ettersom de ofte brøt opp fra de leilighetene som myndighetene gav dem. Blant annet ved den ene familiens opphold ved den tidligere nevnte Grønnegata 19, ble en av romkvinnene syk av gallesten. Kvinnen skulle opereres ved Ullevål sykehus, i mellomtiden flyttet hun og mannen ut av det trangt bebodde huset, og inn i campingvognen for å få ro. Mannen strakte en kabel fra huset og ut i vognen slik at de kunne få litt lys. Men dette falt ikke i smak hos en representant fra sosialkontoret. Kabelen ble kappet på stedet, og paret fikk beskjed om å holde seg inne i huset, *”Ikke nok med at de var utakknemlige for huset, de stjal strøm også.”* I denne saken var det ikke marimereglene som gjorde at de to romene heller ville holde seg i campingvognen, men rett og slett ro, ettersom det allerede bodde 25 mennesker i huset.²³⁸

Romer fikk ved flere anledninger tildelt leiligheter som enten hadde en konstruksjon eller andre ting som ikke var forenelig med kulturen. Romfolket hadde blant annet et problem å bo i etasjer ovenfor hverandre, ettersom det fantes en forstilling om at *”ingen kvinne skulle kunne gå over en sovende mann.”* Ved to etasjer var faren for det stor.²³⁹ Ofte ble det takket nei til slike leiligheter til formannskapet, kommunens og i noen tilfeller opinionen og medias store forargelse. Det er ingen tvil om at hendelser som dette senket motivasjonen betraktelig hos mange av de engasjerte. En kultur er imidlertid alltid i endring, og dermed er ikke dette lengre relevante problemstillinger for gruppen. I dag bor de bofaste romene i Norge både i blokkleiligheter og i hus. Ettersom noen av de norske romene også var bofaste en stund i Sverige, kan en stille seg spørsmål om hva som lå til grunn for at bosetningsprosjektet i Norge tok så lang tid.

I forhold til forvaltningen var debatten om boligspørsmålet preget av konflikt mellom Oslo kommune og sosialdepartementet. Debatten gikk for det meste ut på hvem som skulle ha det økonomiske ansvaret. I november 1971 foregikk debatten

²³⁷ St.meld.nr.37(1972-1973): 7.

²³⁸ Skogass. Lilleholdt, 1978: 122.

²³⁹ Skogaas, Lilleholt, 1978:119.

også i media. Ted Harnich, som til da hadde jobbet tett sammen med romfolket, utalte i media i sammenheng med et boligprosjekt ved Voldsløkka, at kommunen ikke hadde tatt ansvar for å skaffe boliger til romfolket og at Sosialdepartementet nå hadde tatt ansvar for dette.²⁴⁰ Dette prosjektet oppsto i en periode hvor bosetningsprosjektet av romer var stoppet helt opp. Prosjektet gjaldt kun en familie, og var det prosjektet som tok lengst tid ifra vedtak til resultat. Boligprosjektet ved Voldsløkka stoppet opp for en god stund da Samferdselsdepartementet motsatte seg sosialdepartementets planer om å oppføre brakkehus for romfamiliene. Harnichs uttalelse ble ikke tatt imot med en god tone hos sosialrådmannen i Oslo, som var ganske raskt ute i media med motargumenter:

”Imidlertid har jeg erfart at det til statens bygge- og eiendomsdirektorat skal være sendt inn forslag fra sosialdepartementet om å stille til rådighet 5 sentralt beliggende tomter, hver på 1½ - 2 mål. Det kan umulig være meningen å pålegge kommunen å skaffe alle disse tomtene- hvor skulle de finnes vet jeg ikke. Men staten har kanskje sentralt beliggende tomter.”²⁴¹

Sosialdepartementet mente at oppgaven burde utføres i de kommuner hvor romfolket hadde tilhold.²⁴² Sosialrådmannen i Oslo hadde ved flere anledninger argumentert mot at dette skulle være kommunens ansvar ved og henvis til at det ikke fantes noen hjemmel i lov som tilsa at dette var deres ansvar:

”Oslo kommune har noen erfaringer når det gjelder spørsmålet om boligtilbud overfor sigøynere. På bakgrunn av disse må jeg sterkt framholde at sigøynere, som andre nomadefolk, som forsøkes gjort bofaste, fortsetter sin ”teltilværelse” selv om de flytter inn hus. (...) Jeg stiller meg tvilende til utvalgets antydning om at ”plassering” skal avgjøres i forhandlinger mellom myndighetene og sigøynere. (...) jeg vil advare mot en for tett bosetting, av hensyn til den belastning det utvilsomt vil bli for naboene.”²⁴³

Ettersom det nettopp var Oslo utvalget hadde foreslått, utalte han videre ”at det ikke var psykologisk fornuftig overfor befolkningen å søke sigøynere bosatt i de mest utsatte pressområder.”²⁴⁴ Denne uttalelsen fra sosialrådmannen bryter med enkelte av de prinsippene som var blitt lagt for det videre arbeidet i innstillingen fra 1970. Å ikke ville inkludere romer under forhandlingene om hvor de skulle bo, er brudd på innstillingens prisnipp om romfolkets inkludering. Stridighetene mellom Sosialdepartementet, Samferdselsdepartementet og Oslo kommune stakk så dypt at det

²⁴⁰ Harnich, 1976: 108.

²⁴¹ Harnich, 1976: 109.

²⁴² St.meld.nr.37 (1972-1973):13.

²⁴³ St.meld.nr37 (1972-1973): 8.

²⁴⁴ St.meld.nr.37 (1972-1973): 9.

tok et og et halvt år før brakkehusene ved Voldsløkka sto ferdig.²⁴⁵ De fleste steder hvor romer har hatt tilhold, om det har vært i vogner eller boliger, er resultatet ofte konfrontasjoner med den øvrige befolkning. Men bosetningsarbeidet var og blir ansett som det viktigste tiltaket overfor gruppen. Sigøynerkontoret jobbet i starten for å bygge et storfamiliesenter for hver familie. Dette ble det ikke noe av, og i stedet ble romer bosatt mer tilfeldig geografisk sett i Oslo. Dermed førte bosettingen til en oppsplitting av familiene.²⁴⁶ Dette hadde vært enkeltes frykt, da myndighetene startet boligplanlegging for gruppen. På mange måter kan en si at kun en brøkdel av de ambisiøse tiltakene overfor rom som ble foreslått på 1970-tallet ble satt ut i virke. Det er ingen tvil om at uenigheten mellom staten og kommunen satte en stopper for enhver progresjon i arbeidet. Istedenfor å komme fram til virkelig konkrete tiltak som kunne forbedre gruppens livsvilkår på sikt, handlet arbeidet mer eller mindre om å gi romer økonomiske midler gjennom stønader. Selve det sosiale arbeidet overfor gruppen vokste seg også stort i forhold til gruppens størrelse. Det er det ingen tvil om at et uoversiktlig prosjekt i sammenheng med liten kontakt og samarbeid mellom stat og kommune førte til at det ikke eksisterte noen form for koordinert samarbeid på det administrative planet. På denne måten var det ingen som hadde myndighet til gjennomføre en helhetlig politikk overfor gruppen. I forhold til den evaluering som ble gjort i forhold til arbeidet med den norske rom gruppen i 1981 er det ingen tvil om at oppbyggingen av arbeidet ikke var tilfredsstillende. Men likevel kom arbeidet og særomsorgen til å fortsette fram til 1990.

Konklusjon.

I 1970 ble romfolket definert som et sosialt problem, til tross for at gruppens størrelse ikke oversteg mer enn 100 personer. Etter St.meld.nr.37(1972-1973) kom arbeidet med romfolket i Norge under faste organiserte former. Utøver på 1970-tallet økte arbeidet med gruppen, i omfang men arbeidet ble svært ofte kritisert for å være svært oppsplittet og uoversiktlig. Hovedproblemet med bistanndarbeidet var uten tvil uenigheten mellom Oslo kommune, Sosialdepartementet og Rådet for Sigøynerspørsmål, i forhold til hvordan arbeidet skulle samordnes. Dette førte i flere tilfeller til at det tok svært lang tid fra det ble fattet et vedtak, til det ble satt ut i virke.

²⁴⁵ Hjemdal, 1982: 73.

²⁴⁶ Hjemdal, 1982: 129.

Etter den første innstillingen som tok sikte på å redegjøre for det arbeidet som allerede var gjort med romfolket i Norge, ble det konkludert med at en nå sto overfor en gruppe med store økonomiske problemer, og om en ikke tok affære nå, ville en muligens se en alvorlig kriminalisering av gruppen. I forhold til dette argumentet, er det bemerkverdig at myndighetene nettopp plasserte gruppen i et så utsatt område som Gassverktomta i Oslo var på slutten av 1960 og begynnelsen av 1970-tallet. De fleste i formannskapet hadde argumentert for at bosetting av gruppen var det viktigste, mens representanter for gruppen opp til flere ganger argumenterte for at de så på vernet sysselsetting som det absolutte viktigste tiltaket, så kunne det begynne å diskuteres boliger.

Norges prosjekter med å bosette romer må anses som mislykket i forhold til de svenske bosetningsprosjektene, selv om en kan kritisere det svenske prosjektet for å kjøre en mer assimilerende linje enn den norske. De norske bosetningsprosjektene besto som oftest av boliger, som de norske romene ikke ville flytte inn i ettersom de svært ofte brøt med deres tabuforestillinger. De norske "sigøynerleirene" var også under enhver kritikk. Samtidig antar jeg at de norske roms skepsis overfor det svenske prosjektet påvirket de norske representantene som jobbet med prosjektene. Samtidig var det jo nettopp Sverige og Danmark den norske romgruppen dro og fremdeles drar til når de føler at forholdene i Norge ikke er tilstrekkelige. En av grunnene for at Norske romer dro til Sverige og Danmark var at her kunne de drive handel med tepper. Dette var og er fremdeles ulovlig virksomhet i Norge.

Et prosjekt som derimot kan sees som mer vellykket i Norge var opprettelsen av en egen barnehage for rombarn. I en slik startfase i oppbyggingen av det sosiale arbeidet var dette en god løsning. Slik sett ville det bli lettere for mange av de voksne romene å delta i eventuell voksenopplæring, samtidig som en fikk ett tettere forhold mellom rom og gadze. Det største problemet med måten en valgte å bygge opp arbeidet på var nok at sosialomsorgen fikk mer preg av særomsorg, der Sigøynerkontoret hadde fått alt ansvar for den daglige kontakten med romer i Oslo. Svært mange rom følte seg stigmatisert av at de skulle innordnes i en egen særomsorg for romfolket, gjennom sigøynerkontoret. På slutten av 1970-tallet kritiserte romfolket i Norge gjennom sine ledere at sigøynerkontoret var knyttet til sosialetaten, da de følte at de dermed ble stemplet som sosialklienter uansett om de mottok sosialstønning eller ikke. På en annen side er det interessant at en faktisk i den perioden stilte spørsmål ved om særomsorgen kunne gjøre romfolket avhengig av stønninger, da dette er den problemstillingen som oftest blir diskutert når det gjelder gruppen i dag.

4. Norsk Politikk overfor romfolket 1980 – 1999.

Innledning.

I kapittel tre diskuterte jeg utviklingen av det sosiale hjelpeapparatet overfor romfolket i perioden 1970 til 1980. I dette kapittelet skal jeg ta for meg perioden 1980-1999. I kapittel tre ble det brukt mye plass til å gjøre rede for særomsorgens oppbygging. Jeg tok da for meg de områdene som ble ansett som viktigst i forhold til å ”drastisk forbedre sigøynernes livsvilkår.”²⁴⁷ Mens jeg i kapittel tre diskuterte hvordan myndighetene utarbeidet og legitimerte en egen særomsorg for romer, skal jeg i dette kapittelet se på hvorfor myndighetene valgte å legge ned særomsorgen. Kildegrunnlaget til kapittel fire skiller seg noe ifra kapittel tre. I kapittel tre brukte jeg endel politiske dokumenter og det var lettere å følge de politiske prosessene. Når det gjelder kapittel fire er kildegrunnlaget noe smalere. Det finnes ikke like mange rapporter og evalueringer av arbeidet i denne perioden. I SEIF sine rapporter, som tar for seg romfolkets livssituasjon, har det blitt presisert at det virket som om romfolket ”gikk i glemmeboken” i denne perioden.²⁴⁸ På grunnlag av det smale offentlige kildegrunnlaget har jeg valgt å også bruke endel avisartikler i dette kapittelet for å kunne si noe om situasjonen før og etter at det tidligere sigøynerkontoret ble nedlagt.

Politisk status 1980 -1990 - Evaluering av ti års sigøynerpolitikk.

Fram til 1980 var norsk politikk overfor romfolket preget av konflikt innenfor forvaltningen. Det hersket stor uenighet om ansvarforholdet på statlig og kommunalt nivå. Dette resulterte i at systemet ikke fungerte, det ble dermed ytret fra begge hold at det var behov for evaluering av det arbeidet som hadde vært gjort. Arbeidet med romfolket hadde til da vært under faste organiserte former i ti år.²⁴⁹ Svært mye av det arbeidet som hadde blitt utført var blitt fastsatt gjennom st.meld.37 (1972-1973). På slutten av 1970-tallet holdt sigøynerkontoret hyppige møter hvor forskjellige temaer ble diskutert. Et av disse temaene var hvordan arbeidet burde samordnes. Dette resulterte i at arbeidet med romfolket ble forhandlet på nytt i 1980. Oslo kommune fikk alene ansvaret for det videre arbeidet, og sigøynerrådet fikk mindre innflytelse

²⁴⁷ Innstilling om arbeidet blant norske sigøynere, 1970: 5.

²⁴⁸ SEIF, Rapport mars 2004- mars 2005: <http://www.seif.no/En/rapport04-05/#01> (2.5.2009)

²⁴⁹ Hjemdal, 1983: 1.

enn tidligere.²⁵⁰ Etter 1981 ble prinsippet om likebehandling av romer og andre sosialhjelpmottakere vedtatt. I opposisjon til denne avgjørelsen var de ansatte i sigøynerkontoret, Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet.²⁵¹

Samarbeidsproblemene bedret seg ikke til tross for omorganisering, dermed ble det vedtatt at det skulle iverksettes et utredningsprosjekt om det tidligere arbeidet. I de ti årene arbeidet hadde pågått vokste sektoren og ble etter hvert svært uoversiktlig.²⁵² Ole Kristian Hjemdal ble utpekt som prosjektleder og avla rapport om arbeidet i juli 1982. Torbjørg Bay, som jobbet ved sigøynerkontoret i perioden 1984 til 1985, har i sin hovedfagsoppgave i sosialt arbeid ved høgskolen i Oslo tatt for seg romfolkets livsvilkår i Norge, og hun argumenterte for at Hjemdals rapport fikk innvirkninger på det videre arbeidet ved sigøynerkontoret.²⁵³ Hjemdal konkluderte i sin rapport med at det var svært problematisk å samordne ansvaret for arbeidet ettersom det var mangel på minoritetspolitiske retningslinjer. Definisjonen av romfolket som et sosialt problem gjennom innstillingen fra 1970 var i følge Hjemdal det som bidro til at arbeidet overfor romfolket hadde blitt utformet som en særomsorg. Ved å definere romfolket som et sosialt problem generelt fokuserte myndighetene på å kontrollere gruppen, dette medførte manglende tillit mellom romer og myndighetene, noe som i mange tilfeller igjen førte til konflikt.²⁵⁴

I forhold til samordning virket det på Hjemdal som et av problemene var forholdet mellom praktisk ansvar og styring. ”Dersom en ikke får styringen, vil en heller ikke påta seg det praktiske ansvaret.”²⁵⁵ Hans hovedkonklusjon av arbeidet fram til 1982 var: ”Sigøynerarbeidet slik det er i dag, ikke er tilfredsstillende, verken med hensyn til arbeidets innhold, eller organisering av det apparat som utformer, styrker og utøver dette arbeidet.”²⁵⁶ En må stille seg spørsmål ved om det fantes flere eksterne årsaker enn denne som førte til at kontoret ble lagt ned. Bay har i sin hovedfagsoppgave vurdert de økonomiske faktorene som en av årsakene til at det tidligere sigøynerkontoret ble lagt ned. Jeg vil videre her vise at blant annet medias negative omtale av arbeidet kan ha fungert som en utløsende faktor for hvorfor arbeidet ble nedlagt til tross for motargumenter fra de ansatte i sektoren.

²⁵⁰ Bay, 2002: 44.

²⁵¹ Bay, 2002: 44.

²⁵² Hjemdal, 1982: 1.

²⁵³ Bay, 2002: 45.

²⁵⁴ Hjemdal, 1982: 223.

²⁵⁵ Hjemdal, 1982: 220.

²⁵⁶ Hjemdal, 1982: 222.

I 1986 ble det av sosialdepartementet oppnevnt en interdepartemental arbeidsgruppe som skulle evaluere arbeidet overfor romfolket. Målet var å komme fram til en framgangsmåte som ikke ville ha en like stor kostnadsramme for stat og kommune.²⁵⁷

Fra sigøynerpolitikk til minoritetspolitikk - Politikk og tiltak 1980-1990.

Da Innstillingen *om arbeidet blant norske sigøynere*, kom i 1970 ble det tatt et oppgjør med tidligere tiders assimileringpolitikk. Norsk innvandringspolitikk generelt i denne perioden tok et oppgjør med tidligere tiders praksis. Grunnlaget for innvandringspolitikken ble lagt igjennom St.meld.nr.39 (1973-1974). I denne meldingen ble det fokusert på innvandreres valgfrihet i forhold til assimilering, integrering og tilbakevending. På mange måter finner en likhetstrekk mellom St.meld.nr.39 (1973-1974) og St.meld.nr.37 (1972-1973) i det begge meldingene fokuserte på likestilling. Også i St.meld.nr.37 (1972-1973) ble det skilt mellom reell og formell likestilling, da det ble presisert at for å kunne få til en reell likestilling måtte det åpnes opp for særtiltak.²⁵⁸

Utover 1980-tallet hadde det blitt flere nye minoritetsgrupper i Norge, og politikken overfor både gamle og nye innvandringsgrupper hadde vært svært lik. Det ble for det meste satset på tiltak i forhold til språkopplæring, boligforhold, tilrettelagt arbeidsmarked, og kvinners rettigheter. Morsmålsundervisning var det kun Fremskrittspartiet som var kritisk til, ettersom partiet vurderte morsmålsopplæring som en privatsak.²⁵⁹ Særtiltak generelt ble imidlertid på slutten av 1980-tallet møtt med en kritisk holdning ifra flere hold. Det partiet som gikk hardest ut var nettopp Fremskrittspartiet, som gjentatte ganger kritiserte ordningen overfor rom og andre innvandringsgrupper. Hovedargumentet til Fremskrittspartiet var at særtiltakene favoriserte innvandrere framfor ressursvake nordmenn.²⁶⁰ Nedleggelsen av alle tiltak overfor romfolket kan sees i sammenheng med Fremskrittspartiets sin framgang politisk på slutten av 1980-tallet. Fremskrittspartiets framgang kan ha ført til at regjeringen følte seg truet og dermed innført en mer restriktiv innvandringspolitikk.²⁶¹

²⁵⁷ Bay, 2002: 46.

²⁵⁸ Brockmann, i Kjeldstadli (red), 2003: 156.

²⁵⁹ Brochmann, i Kjeldstadli (red), 2003: 190.

²⁶⁰ Engebriksen, i Woon (red) 1992: 84.

²⁶¹ Engebriksen, i Woon (red) 1992: 84. Og Brochmann, i Kjeldstadli (red), 2003: 297.

Det er viktig å ta til etterretning at selv om det var Fremskrittspartiet som fremmet kritikk av særomsorgen var det Brundtlandregjeringen i som i 1990 vedtok at særomsorgen skulle nedlegges. Antropologen Ada Engebrigtsen konkluderte i sin artikkel ”Om stigma og sigøynere i Norge ” at det var et gode at særomsorgen ble nedlagt, men at det var deprimerende at årsaken til dette var Fremskrittspartiets aktive kamp for å legge ned særomsorgen. Ettersom måten det skjedde på førte til at det ikke ble tatt noen evaluering av arbeidet.²⁶²

Gjennomgående i perioden spilte Fremskrittspartiet retorisk på en framstilling av Norge som en skjør liten nasjon hvor innvandring ville true norske kjerneverdier og den norske kulturarven. I bunn og grunn er dette å spille på folks fremmedfrykt.²⁶³ Ved kommune- og fylkestingvalget i 1987 fikk Fremskrittspartiet sitt første politiske framsteg. Fremskrittspartiet fikk 12 % stemmer fylkestinget og 10 % i kommunene. Ifølge valgforskere Bernt Aardal og Henry Valen gikk velgerne ifra ”tilfredshet med demokratiet” i 1985 til en helt annet situasjon i 1987. Tilliten til politikerne ble svekket, de mest kritiske røstene kritiserte det økonomiske aspektet og pekte på at det ble sløst med offentlige midler.²⁶⁴ Kritikken av arbeidet overfor romfolket ble møtt med samme argumenter. Konklusjonen var at romfolket var blitt mindre selvhjulpne etter at det var blitt forsøkt med særomsorg for gruppen.²⁶⁵

Norge bygget sitt velferdsystem på en universalistisk velferdsmodell, hvor kravet til likhet og likeartethet sto sterkt. En slik ideologi sto i kontrast til den særomsorgen som hadde blitt utviklet overfor romer.²⁶⁶ Utover 1980-tallet ønsket regjeringen å unngå systematiske forskjeller i samfunnet etter etnisk tilhørighet. Målet om reell likestilling ble presisert som likhet i muligheter snarere enn i resultater.²⁶⁷

Det er ingen tvil om at uviljen mot det fremmede var mer fremtredende ettersom Norge opplevd en relativ stor innvandringsbølge. Det ble gradvis utviklet en mer restriktiv innvandringspolitikk. I følge Berge Furre i *Norsk Historie 1914-2000 Industrisamfunnet-frå vokstervisse til framtidstvil* vokste det fram fremmedfiendtlige holdninger på slutten av 1970-tallet og utover 1980-tallet. Dette ble i følge Furre

²⁶² Engebrigtsen, i Woon (red) 1992: 84.

²⁶³ Brockmann, i Kjeldstadli, (red) 2003: 200.

²⁶⁴ Brockmann, i Kjeldstadli, (red) 2003: 296.

²⁶⁵ Møte i Helse-og sosialkomiteen 3.3.1988, sak nr 40:

<http://www.sak.oslo.kommune.no/dok/Bys%5C1988%5CHSK%5C0095066943-1-WBE-1-40-0.htm>
(9.5.2009)

²⁶⁶ Tjelmeland, i Kjeldstadli, (red) 2003: 124.

²⁶⁷ Brochmann, i Kjeldstadli, (red) 2003: 196

utnyttet politisk, ved at kritikken ble rettet mot velferdsstatsordningen. I følge Furre resulterte debatten om innvandringspolitikken til at styresmaktene valgte en mer restriktiv politikk.²⁶⁸

Forsøk på konkrete ervervsmessige tiltak.

Rundt 1980 ble det utprøvd endel forskjellige offentlige ervervstiltak overfor rom. Blant annet ble det utprøvd et prosjekt med teppealg ved Bygdøy Alle i Oslo vest. I VG i oktober 1980, kunne en lese at prosjektet var mislykket ettersom ingen ville leie ut egnende lokaler til romer. Den gang assisterende fylkesarbeidssjef, Svein Schjetne, kommenterte at prosjekter som dette lenge hadde eksistert i Sverige og at deler av problemet i Norge var at en aldri fikk tiltakene igjennom.²⁶⁹ Dette var det ervervet mange romer hadde jobbet for å få legalisert siden de kom tilbake til Norge. Dette er faktisk også det ervervet norske romer fremdeles prøver å få legalisert. Da en skulle starte prosjektet med teppealg i Oslo hadde arbeidsdirektoratet jobbet i to år med å få tak i lokale.²⁷⁰ Prosjektet med teppealg har også i senere tid av det offentlige og media blitt ansett som totalt mislykket. Da endel romer ble intervjuet av Torbjørg Bay, utalte en rom at ”Det må ikke være en gang og aldri mer”, med en henvisning til at de tiltak som ikke fungerte for hans far muligens kunne fungere for han.²⁷¹ I Hjemdals evaluering av dette prosjektet antok han at det var økonomiske faktorer som førte til at prosjektet strandet, han mente at prosjektet ble mye dyrere enn først antatt.²⁷²

Et annet prosjekt i samme periode var sykurs for kvinnene. Dette var endel av voksenundervisningen som fant sted på Lakkegata skole i Oslo på 1980-tallet. Her lærte kvinnene å sy tradisjonelle sigøynerklær og dukker med lignede antrekk. I 1987 ble disse forsøkt solgt ifra en salgsbod i Oslo sentrum.²⁷³ I motsetning til svært mange andre prosjekter som strandet på grunn av økonomiske midler ble dette nedlagt på grunn av hærverk mot salgsbodene.²⁷⁴

Et annet problem i forhold til prosjektene som ble utprøvd var i følge Bay at de ofte strandet på grunn av byråkratiske sperrer. I mange tilfeller gikk det lang tid ifra

²⁶⁸ Furre, 2000: 297f.

²⁶⁹ VG, 30. oktober, 1980: 11.

²⁷⁰ Bay, 2002: 69.

²⁷¹ Bay, 2002:79.

²⁷² Hjemdal, 1982: 52.

²⁷³ Bay, 2002: 69.

²⁷⁴ Bay, 2002: 79.

enkelte romer fikk bevilget økonomisk støtte til å starte bedrift til de faktisk vedtatte pengene ble overført.

”Stadig purret vognforhandleren på betaling og vi, attføringskonsulenten, den næringsdrivende sigøyneren og saksbehandler, purret på de bevilgende myndigheter som lovet at pengene snart skulle være der. Men snart ble så lenge at vognforhandleren hentet boden tilbake.”²⁷⁵

Svært mange av de som i denne perioden jobbet aktivt for å hjelpe romer, har konkludert med at slike hendelser har bidratt til en demotiverende holdning ifra enkelte. Etersom omferdselshandel ble ansett som ulovlig ble roms penger automatisk ”svarte penger ” og dens eneste legale mulighet til inntekt var igjennom sosialhjelp og trygd.²⁷⁶ I dag sies det gjerne at mange romer er avhengige av trygdeytelser, og for mange romer virker situasjonen svært håpløs. I denne sammenheng er det viktig å forstå de historiske forholdene som har bidratt til denne situasjonen. Den interdepartementale arbeidsgruppen som ble oppnevnt i 1986 for å evaluere arbeidet konkluderte med at vernet sysselsetting var et av de avgjørende tiltakene som en burde fortsette med.²⁷⁷

Særomsorgen oppheves 1990-1999.

Spørsmålet om det trengs et nytt sigøynerkontor har vært oppe til debatt flere ganger etter at kontoret ble nedlagt i 1990, seinest i 2008 etter en skyteepisode mellom to romfamilier i Oslo.²⁷⁸ Dette viser nok en gang i hvilke sammenhenger romer får mediedekning. Det er påfallende at hver gang disse bølgene av mediaoppslag som tar for seg romfolket kommer, så diskuteres de samme spørsmålene og de samme forslagene til tiltak blir fremmet. Spesielt spørsmålet om det er på tide med en ny særomsorg for romer stilles hyppig.²⁷⁹ Hvis vi i denne sammenheng tar et lite sideblikk til danske prosjekter overfor romfolket, ser en raskt at danske romer er svært skeptiske til en egen særomsorg. Danmark hadde på lik linje med Norge en svært restriktiv lovgivning som også holdt romer utenfor landets grenser fram til 1953, da det ble vedtatt en ny fremmedlovgivning. I motsetning til Norge er de danske romer for det meste innvandret som arbeidsimmigranter ifra tidligere Jugoslavia. Dette er det Danmark bruker som argument for ikke å anerkjenne romfolket i Danmark som nasjonal minoritet. Det er Helsingør kommune i Danmark som får mest kritikk for

²⁷⁵ Bay, 2002: 70.

²⁷⁶ Bay, 2002: 71.

²⁷⁷ Bay, 2002: 70

²⁷⁸ VG, 5. april 2008: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=518828> (25.4.2009)

²⁷⁹ VG, 10. april 2008: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=531627> (11.5.2009)

behandlingen av romfolket. I Helsingør bor mellom 10-15 % av alle registrerte romer i Danmark. Carsten og Malene Fenger- Grønland i *Sigøynere 1000 år på kanten af Europa*, forstår at romfolket ikke har noe tillit til kommunen da de ofte av kommunens ansatte blir omtalt i generaliserende termer og ofte også svært nedlatende.²⁸⁰ Det har vært egne romklasser i Helsingør siden 1982, men det særegne kontoret for romer ble åpnet i 2001. Romer i Helsingør føler seg utstøtt på grunnlag av sin etnisitet, ved at de ikke blir behandlet som andre borgere.²⁸¹

Selv om det var forholdsvis stor konsensus i formannskapet og Oslo byråd i perioden for å legge ned særomsorgen, var det også enighet om at behovet for tiltak fremdeles var der og spesielt innenfor områdene undervisning og ervervsmuligheter. I følge Helse og sosialkomiteens vurdering av forslaget i et møte den 3. mars 1988 ble det konkludert med at romfolket skulle behandles som alle andre norske innbyggere i Oslo kommune, og utgiftene skulle heretter dekkes av kommunen selv.²⁸² Etter nedleggelsen av Sigøynerkontoret ble det ikke tatt noen som helst form for evaluering av det arbeidet som hadde pågått i 20 år. Ettersom en ikke hadde noen oversikt over verken resultater eller premisser, ble konklusjonen at arbeidet hadde vært bortkastet.²⁸³ Det bør nevnes at det i perioden 1980-1990 ikke ble diskutert like hyppig de problemene en hadde med å bosette romer. Det ble i stedet fokusert mer på hvor mye det kostet å bosette romer. Dette kan ha en sammenheng med at de fleste romer i Norge på denne tiden var bosatt i ”sigøynربولigene” som var blitt oppført for dem. I følge Bay kom ikke nedleggelsen som en overraskelse. Høsten 1989 hadde kontoret begynt å merke en sterk økning av saker i media som tok for seg romfolket. I svært mange av disse artiklene ble det sosiale arbeidet overfor rom stilt i et negativt lys. Det er ingen tvil om at i forhold til antall har romfolket svært bred pressedekning. Muligens har den negative omtalen i media fungert som en utløsende faktor til hvorfor særomsorgen ble nedlagt.

Bred mediedekning er ofte årsaken til at enkelte tema kommer på den politiske dagsorden. Det var dette som skjedde på slutten av 1960-tallet da et radioprogram var med på å sette fokus på romfolkets livssituasjon, muligens var dette radioprogrammet medvirkende til at det ble nedsatt et utvalg som skulle vurdere arbeidet blant

²⁸⁰ Fenger-Grøndal, 2006: 348.

²⁸¹ Fenger-Grøndal, 2006: 334.

²⁸² Helse og sosialkomiteen sak nr. 40. 3.3.1988.

<http://www.sak.oslo.kommune.no/dok/Bys%5C1988%5CHSK%5C0095066943-1-WBE-1-40-0.htm>
(9.5.2009)

²⁸³ Engebrigtsen, i Woon, (red) 1993: 84.

romfolket. Ved slutten av 1980-tallet hadde vinden snudd en annen vei, nå var det særomsorgens oppbygging og de økonomiske konsekvensene av den som kom i søkelyset og ikke romfolkets levekår.²⁸⁴ Muligens kan medias fokus på mislykkede tiltak overfor rom ha bidratt til at de forskjellige prosjektene som ble forsøkt for å bedre romers livsvilkår ansett som totalt mislykket. I de fleste sammenhenger hvor media kommenterte arbeidet ble det i hovedsakelig lagt vekt på hvilket økonomisk pengesluk disse prosjektene var for den norske stat. Dette gjaldt spesielt bosetningsprosjektene. Magasinet Kapital var tidlig ute med endel artikler som tok for seg romer. Det interessante her er at artiklene kommer i sammenheng med personlig økonomi. I Kapital nr.7 1989 kunne det meddeles at ”våre” skattepenger ble brukt på å bosette ”sigøynere” i bunnen av Norges mest eksklusive ås. I følge Kapital var dette de mest eksklusive sosialboligene de hadde sett med både tre soverom, bad, kjøkken og vask.²⁸⁵ Men det nevnes aldri at boligen skulle romme opp til fjorten mennesker.

På slutten av 1990-tallet, før Europarådets rammekonvensjon ble vedtatt i Norge, var det representanter fra romfolket som fremdeles var positivt innstilt til Sigøynerkontoret. Enkelte hevdet at mange problemer ville vært unngått hvis det fremdeles hadde eksistert et slikt organ. Men hvordan ville egentlig rom at dette kontoret skulle utformes? November 1997 i Aftenposten ble det av Jan Lindstad hevdet at det burde opprettes et nytt sigøynerkontor, og at dette burde ledes av romfolket selv.²⁸⁶ I Torbjørg Bay sine undersøkelser om romfolkets levekår intervjuet hun endel romer, hun fikk et helt annet inntrykk av de romene hun intervjuet. I hennes intervjuer kommer det fram at muligheten og retten til deltakelse sto sterkest. Dette kan muligens sies å være en holdningsendring ifra enkelte romer sin side. I Hjemdals rapport over arbeidet overfor rom, ble det henvist til at svært mange romer var skeptisk til særomsorgen ettersom den bidro til klientinfisering og var svært stigmatiserende.²⁸⁷ Bay på sin side konkluderte etter samtaler med et bredt utvalg norske rom at behovet for et eget sigøynerkontor fremdeles var der. Men dette stedet skulle ikke fungere på lik linje med et sosialkontor hvor en gikk for å skaffe penger.²⁸⁸ På mange måter er det et kulturhus romfolket i Oslo trenger, mener hun. Spørsmålet om kulturhus for romfolket er et tema som har vært tatt opp i den senere tid. Både ifra

²⁸⁴ Bay, 2002: 49.

²⁸⁵ Kapital, nr 7, 1989: 126f.

²⁸⁶ Aftenposten, 28. november 1997: 19.

²⁸⁷ Hjemdal, 1982: 219.

²⁸⁸ Bay, 2002: 50.

den rådgivende komité for gjennomføring av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter og ifra SEIF.²⁸⁹ Et slikt kulturhus vil muligens virke samlende på gruppen.

Som tidligere nevnt var det personlige forholdet til saksbehandler og andre viktig for mange romer. Derfor ble det ytret ønske om at mange av de som tidligere hadde jobbet med romfolket skulle fortsette i slike erverv. Dette var i hovedsak fagfolk ifra majoritetssamfunnet.²⁹⁰ Dette viser hvor viktig tillitsforhold er og alltid har vært viktig for romer. I forhold til Olaçs undersøkelser rundt hjelpeapparatet i Sverige, blir det også gjentatte ganger henvist til at tillitsforholdet mellom hjelpeapparatet og rom var helt avgjørende for at tiltakene skal kunne lykkes.²⁹¹

Som et resultat av at særomsorgen ble nedlagt ble også de fleste tiltak nedlagt. Dette gjaldt også barnehagen for rombarn, som hadde vist seg å være et vellykket prosjekt sett i fra svært mange romers og de ansattes synspunkt.²⁹² Da det ble vedtatt at romfolket skulle inkorporeres innenfor vanlige rammer og kriterier for sosialhjelp ble det påpekt at det fremdeles var behov for ekstra innsats innenfor flere områder som bolig, helse, utdanning og erverv. Slik sett er det bemerkelsesverdig at alle tiltakene det tidligere sigøynerkontoret gjennomførte ble nedlagt så snart kontoret ble lagt ned ved årsskifte 1990/91.

Undervisningssituasjonen.

Rombarnas oppmøte i skolen ble redusert etter at Sigøynerkontoret ble nedlagt. I følge Torbjørg Bay ble ansvaret for rombarnas utdanning desentralisert, da det ble avgjort at de skulle integreres i vanlige klasser. Ettersom det ikke ble utviklet noen form for tiltak som skulle lette denne overgangen, førte det til drastisk nedgang i antall oppmøtte barn.²⁹³

Unntaket var et prosjekt utført i perioden 1995 til 1998 ved Nedre Bekkelaget skole i Oslo. Prosjektet het ”*Tilpasset undervisning for sigøynerbarn i samarbeid med deres foreldre*”. Formålet var å styrke forholdet mellom foreldre og skolen, og samtidig utvikle opplæringsmodeller som ville kunne lette skolegangen for rom.²⁹⁴

²⁸⁹ SEIF: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/#03> (29.4.2009)

²⁹⁰ Bay, 2002: 75.

²⁹¹ Olaçs, 1998: 108.

²⁹² Hjemdal, 1982: 124.

²⁹³ Bay, 2002: 65.

²⁹⁴ Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av Nasjonale minoriteter, 2001: 42.

Det har vært umulig å få fatt på den avsluttende rapporten om dette prosjektet, men i følge Hilde Lidens rapport om barn og unge fra nasjonale minoriteter var prosjektet vellykket. Da forholdene ble lagt til rette for dem, økte elevenes motivasjon, samtidig som lærerne hadde svært god kontakt med foreldrene. Deler av tilretteleggingen besto i hjemmebesøk. Tilretteleggingen omfattet også et tilbud hvor lærerne hentet elevene hjemme.²⁹⁵ Dette prosjektet er i norsk sammenheng det eneste som kan sammenlignes med de svenske og finske skoleprosjektene. Prosjektet kom før Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon, men det har ikke blitt gjennomført slike prosjekter i ettertid. SEIF har foreslått et lignende prosjekt.²⁹⁶

Lars Gjerde, som kan sies å være den personen som hadde mest kontakt med den norske romgruppen på 1990-tallet, hevdet at mange romforeldre var redde for at barna skulle bli påvirket av en negativ kulturpåvirkning hvis de gikk i vanlige klasser, og de ytret ønsker om egne klasser for romer.²⁹⁷ Om egne klasser for romer er den beste løsningen kan likevel diskuteres. Erfaringer fra både Danmark og Sverige tilsier at deltakelse i vanlige klasser er den beste løsningen. Det kan virke som om dette er et ønske også fra svært mange romer.²⁹⁸ Romer som gikk i ”sigøynerklasse” i Norge på 1970-tallet har i senere tid vært i media og kritisert disse klassene. En norsk romkvinne fra den opprinnelige romgruppen utalte til Dagbladet: ”Det var bare lek på skolen. Vi lærte ingenting. Jeg sluttet, og ingen spurte etter meg.” En annen romkvinne som kom til Norge fra Jugoslavia i 1990, ble også plassert i en egen klasse for romer ved Løren skole. Hun stilte seg også kritisk til egne klasser for romer og utalte:

”En dag pappa kom for å besøke skolen, ble han helt sjokkert. Han trodde ikke sine egne øyne. Barna bare lekt. Det var bare tull. Det var ingen lekser, ingen krav på Løren skole. Han tok oss ut av undervisningen der og fikk oss inn i en vanlig klasse.”²⁹⁹

På mange måter kan en si at det er enkelte romers syn på selve utdanningssystemet som stopper dem i å sende barna på skolen. I Gjerdes samtaler med romer på midten av 1990-tallet kommenterte enkelte at mye av skolens innhold var direkte bortkastet

²⁹⁵ Lidèn, 2005: 56.

²⁹⁶ SEIF, rapport mars 2006-mars 2008: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/#10> (1.5.2009)

²⁹⁷ Gjerde, 1996: 10.

²⁹⁸ Fenger-Grøndal, 2006: 341,

²⁹⁹ Dagbladet, 20. november 2004:

<http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001040087006&tag=item&words=sig%F8ynerklasser> (29.4.2009)

”ettersom en romgutt ikke trenger kunnskaper i kjemi og biologi for å bli en god selger.”³⁰⁰ Dette viser at det på mange måter var behov for en holdningsendring iblant enkelte romer, og at det nettopp i slike tilfeller er behov for spesielle tiltak som å hente barna hjemme og samtidig opparbeide et tillitsforhold til foreldrene.

Medias representasjon av romfolket.

Medias omtale av romfolket ble vektlagt i Hjemdals rapport i 1982. At pressens omtale og representasjon av gruppen spiller inn på publikums reaksjoner og tanker om romfolket er det ingen tvil om. Begrepet sigøyner, som er det vi oftest møter på i media også i denne perioden, vekker assosiasjoner hos de fleste. Igjenom historien har romfolket blitt representert på flere måter. Det bildet av romer som har vært mest framtrødende har vært tiggende, tyvaktige, upålitelige sigøynere som har vært på reise igjenom bygden eller byen.³⁰¹ Samtidig kan en si at romfolkets egen beskyttelsesmekanisme ved hemmeligholdelse og selvvalgt distanse fra majoritetssamfunnet har medførte at de representerte noe ukjent og annerledes for samfunnet og dermed var noe truende som måtte stoppes.

Et annet bilde av romer, er det tradisjonelle romantiske bildet av romfolket som har fokus på musikken og nomadelivets frihet. Dette bildet av rom brukte Katherine Taikon mye tid og krefter på å bryte ned. Hennes kritikk tok utgangspunkt i at tidligere tiders rasebiologers teorier ble videreført når enkelte snakket om romers iboende behov for å reise og rastløsheten i deres blod.³⁰² Slike teorier om romfolket eksisterer i dag også. Gjennom sitt arbeid for romers rettigheter i Sverige har Taikon bidratt til at svært mange romer i dag blant annet kan lese og skrive. Samtidig som hun igjenom sine mange bøker, og spesielt barnebøker, har bidratt til at et bredere lag av befolkningen helt siden 1960-årene har fått et innblikk i romfolkets kultur og livsvilkår.³⁰³ Men i kjølvannet av Taikons arbeid har det nå i fra enkelte romaktivister blitt argumentert for at høye tall på statistikken iblant romer når det gjelder kriminalitet, alkoholmisbruk og narkotika er et resultat av den svært raske integreringsprosessen som fant sted mellom 1960 og 1970 i Sverige.³⁰⁴

³⁰⁰ Bay, 2002: 67.

³⁰¹ Eide, Simonsen, 2007: 72.

³⁰² Fenger-Grøndahl, 2006: 327.

³⁰³ Taikon, 1967: 65.

³⁰⁴ Fenger-Grøndahl, 2006: 326.

Etter annen verdenskrig kan en i norske media finne et noe annet bilde av romfolket enn det som var vanlig tidligere. Dette var et bilde av fattige, frosne, barnerike familier som samfunnet så lenge hadde utstøtt, og som det nå var på tide å slippe inn i varmen. Det bør presiseres at det var snakk om vår varme, med våre krav om hva som definerer det gode liv. Hjemdal kalte det i sin rapport: ”Outsideren som samfunnet har nektet å slippe inn. Den utstøtte som påkaller vår barmhjertighet, og som det nå er på tide vi lar få ta del i vårt paradisi, i det store folkehjemmet.”³⁰⁵ Når romfolket i denne perioden framstilles om stakkarslige og sultne er dette med på å danne nye stereotypier av romer. Samtidig som det kun er en liten brøkdel av rombefolkningen som da blir representert. På lik linje med alle kulturer er heller ikke romfolkets kultur en homogen kultur. Vi vil finne både fattige og sultne romer, rike romer og kriminelle romer. Disse grupperingene vil vi finne overalt. Men når det kommer til romfolkets representasjon i media blir romer ofte framstilt og representert på en slik måte at det fremstår som at dette er noe alle romer mener, eller kulturelle trekk alle romer praktiserer. I norsk sammenheng har det hele tiden vært en tendens til at enkeltpersoner, familier og hendelser fremstiller hele gruppen.³⁰⁶ Hjemdal gikk igjennom landets aviser i perioden 1975, 1978 og 1980 i sin evaluering av arbeidet rundt romfolket. Han kom fram til at det er de små lokalavisene som er mest negative til romfolkets tilstedeværelse. Hovedtemaene i disse artiklene var blant annet anklager for tyveri og artikler som tok for seg ”mystiske” aspekt ved kulturen, som blant annet spåkoner.³⁰⁷ I Hjemdals undersøkelser presiserer han at lokalavisenes interesse for romfolket gradvis minsket. Det ville vært interessant å undersøke om det finnes en økning av disse artiklene etter at omstreiferloven ble opphevet i 2005. Innvandring av statsløse romer og romer fra Romania og andre Øst-Europeiske land har i dag ført til at endel lokalaviser igjen trykker avisartikler med lignende retorikk som ble brukt både før og etter 1970-tallet og 1980-tallet. Blant annet bare et år etter at Omstreiferloven ble opphevet hadde VG en ganske lang artikkel som omtalte bander av tiggere. Det blir framstilt som om tiggingen er organisert. Politiet hadde ingen beviser på at tiggingen av organisert, eller at det var forekommet noe kriminelt. I følge artikkelen blir Oslo by invadert av det de omtaler som tiggende rumenske sigøynere.³⁰⁸

³⁰⁵ Hjemdal, 1983: 147.

³⁰⁶ Hjemdal, 1983: 147.

³⁰⁷ Hjemdal, 1983: 148.

³⁰⁸ VG, 7. mai 2006: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=115640> (5.5.2009)

De store riksavisene hadde ellers et noe annet bilde av romfolket enn det de lokale avisene hadde. Fram til 1980-tallet fokuserte riksavisene ofte på mer konkrete minoritetspolitiske aspekt. Mange av tiltakene som ble utprøvd på 1980-talet ble omtalt i media, noen av dem er litt mer positivt enn andre. Boligprosjektene har hele tiden vært et hyppig tema i media. Det virker likevel som om media helst fokuserte på de tiltakene som ikke var vellykket. I forhold til de utprøvde tiltakene på boligområdet har det vært flere artikler som tok for seg romfolkets problemer med det å være bofast.

Hvilket tema i forhold til romfolket er det som oftest kommer fram? Endel avisartikler ifra 1980-tallet tok spesielt for seg situasjonen ved Gaustadbekkdalen barnehage. Avisartiklene kommer delvis spredt i tidsrom, og jeg har kun klart å finne avisartikler som tar for seg situasjonen i barnehagen når det ikke er barn der. Det er ingen tvil om at artiklene i denne perioden fokuserte mye på de økonomiske aspektene ved særomsorgen.³⁰⁹ Det er klart at det vekker reaksjoner hos offentligheten når det blir framstilt som at ni voksne mennesker sitter alene i en barnehage uten barn. I motsetning til medias omtale omtalte flere romer og representanter ved Sigøynerkontoret at prosjektet hadde vært svært vellykket.³¹⁰

Det skulle imidlertid bli en rettsbegivenhet som kom til å forme svært manges syn på romfolket på begynnelsen av 1990-tallet. Det var en hendelse som på mange måter kom til å videreføre de gamle stereotypiene, og som bidro til å holde dem i live.

Bedragerisaken.

”Først da Rene ”Roma Karoli ankom Oslo Byrett i går, startet sirkus Karoli i rettssal 9. Rene lagde et kolossalt lurveleven, skrek og bar seg og slynget ut opp til flere frodige påstander. Før han elegant avsluttet seansen med å smellkysse sin forsvarer Mona Høiness på kinnet.

Det overnevnte sitatet er deler av Dagbladets overskrift etter første dag i rettssaken i det som den gang ble omtalt som Norges største bedragerisak mot Norges bank og Kredittkassen i 1989. Sitatet forteller oss mye om hvilket fokus enkelte aviser hadde på rettssaken i 1991, nemlig underholdningsverdien av saken. Samtidig blir bildet av den romantiske ”sigøyner” videreført ved skildringen av Rene`s entre i rettssaken, ved å presisere at han avsluttet sin seanse ved å smellkysse sin forsvarer.

³⁰⁹ VG, 23. januar 1980: 17.

³¹⁰ Bay, 2002: 47.

Samtidig er også Rene selv er med på å videreføre et slikt syn, ved måten han entret salen på.

Denne rettsaken fikk en enorm spalteplass i media. Ettersom det generelt sett finnes svært mange avisartikler som tar for seg romfolket i Norge, har jeg valgt å se på tre store avisers representasjon av denne saken. Jeg har valgt å bruke Verdens gang, Dagbladet og Aftenposten, for å se hvordan tre aviser framstilte en og samme sak.

Høsten 1989 begynte snøballen å rulle i det som senere kom til å bli omtalt som Norgeshistoriens største bedragerisak. De tiltalte i saken var anklaget for å ha svindlet til seg 25.100.000 norske kroner gjennom bruk av falske bankremitter i Norges bank. Disse bankremissene skal ha vært forfalsket av soussjefen ved Kredittkassen i Drammen, Pål Jarle Svendsrud. Den Norske Bank utbetalte så lån til de tiltalte dels uten sikkerhet og dels med sikkerhet i ”edelstener”. Disse perlene kom til å få en sentral plass i rettssaken. Opprinnelig ble steinene taksert til en verdi av 149 millioner kr. Da rettsaken startet, hevdet enkelte spesialister at de i verste tilfelle kun var verdt 80.000. Noen reduserte edelstenenes verdi til perler. En ny vurdering takserte steinene til en assuranceverdi på 36 millioner kr.³¹¹ Ettersom store deler av tiltalen mot de siktede bygget på steinenes verdi, resulterte dette i total forvirring i rettsaken. Det ble krevd at det skulle oppnevnes en ny saksskyndig.³¹² Det ble spekulert i om steinene var byttet om, dette ble også brukt som argument av den domfelte takstmannen for å gjenoppta saken i 2006. Men gjenopptakelsen av saken førte ikke til endring for takstmannen.³¹³

De tiltalte i saken var blant annet fire søsken fra samme romfamilie: Tjominka Karoli, Jan Roger Karlsen, Eric Jann Karlsen og Rene Karlsen. Siktet var også den norske bankfunksjonæren og soussjef med navnet Pål Jarle Svendsrud, en israelsk diamanthandler med navnet Ezra Murad og to utenlandske romer med navnet Karlo Mutto og Louice Petalo. Da rettsaken startet var de to sistnevnte fremdeles ikke arresterte. Rettsaken kom til å pågå i et halvt år, og til sammen var det over 120 vitner i saken. I følge VG torsdag den 3. januar 1991 var det vitnerekord under rettsaken, deriblant også det VG omtalte som ”flere kjendiser fra Oslo politiet.”³¹⁴

³¹¹ Dagbladet, 20. februar 1991: 9.

³¹² VG, 20. februar 1991: 5.

³¹³ Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker, 8.5.2006 (2004 00070):

<http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=47> (31.5.2009)

³¹⁴ VG, 3.januar 1991: 21.

Dagen etter at rettsaken i svindelsaken startet den 2. januar 1991 kjørte VG en firesiders reportasje angående rettsaken. VG fokuserte fra første stund på dramatikken i rettsaken. Overskriften ”Sigøynerene viser muskler”, etterfulgt av en skildring av en av de tiltalte entre i rettsaken, er med å bygge oppunder stereotyper av romer som høyrøstede, aggressive og dramatiske:

”Jeg er uskyldig, jeg vet ingenting om denne saken. Jeg blir holdt som gissel fordi jeg er en svart sigøyner. Jeg er narkoman, analfabet og lever på sosialtrygd. Jeg har ikke stjålet millioner av kroner! ropte ”Roma” til de fremmøte pressefolkene i Tinghuset”³¹⁵

I forhold til de åtte tiltalte i rettsaken, er det ingen tvil om at den overnevnte familie nevnes betydelig mer enn de andre tiltalte i saken. Selv omtalte VG det som at ”de tre sigøynerbrødrene har toppet rollelisten sammen med Svendsrud.” Svendsrud på sin side ble første dagen representert som den kristne syvbarnsfaren som hadde blitt blendet av romfolkets gullklokker, Mercedesbiler og muligheten for hurtig økonomisk gevinst.³¹⁶ Det er ingen tvil om at Svendsrud ble tildelt offerstatus i avisene. Selv etter at Svendsrud tilsto bedrageriet ble han fremstilt som offer. Etter at Svendsrud tilsto bedrageriet skrev VG, fredag den 4. januar at:

”Med et tilsynelatende klart blikk for detaljer gjenga Svendsrud med sine ord hele hendelsesforløpet i bedrageriet, slik aktor Vidar Tholin skisserte første dag. Fra den første kontakten med Bratli, kontakten med Janek Karoli og veien inn i det rene bedrageri.”³¹⁷

Da rettsaken startet hadde Svendsrud allerede gitt 20 forskjellige forklaringer til politiet. Et par dager etter denne tilståelsen endret Svendsrud sin forklaring. Tirsdag den 8. januar 1991 kunne en i Dagbladet lese at Svendsrud nok en gang endret sin forklaring:

”Sossjefen Pål Jarle Svendsrud gjorde en ny helomvending i retten mandag. Tidligere har han utpekt Jan Roger ”Dolla” Karoli Karlsen som hovedmann i diamantsvindelsaken. –Jeg må ha forvekslet ”Dolla” med en annen person, forklarte Svendsrud i går.”³¹⁸

VG kommenterte også saken fokuserte også denne dagen på underholdningsverdien av saken. VG er også den avisen som i flest sammenhenger bruker benevnelser som ”sigøynerkonge” og ”sigøynerprinser.”

”En mann kunne glise bredere enn noen andre i Oslo byrett i går: Påtroppende sigøynerkonge Jan Roger ”Dolla” Karoli ble på det nærmeste ”frikjent” av sin medtiltalte Pål Jarle Svendsrud for skyld i 25-millioners kuppet.”³¹⁹

³¹⁵ VG, 3. januar 1991 side 3.

³¹⁶ VG, 4. januar 1991: 5.

³¹⁷ VG, 4. januar, 1991: 5.

³¹⁸ Dagbladet. 8. januar 1991: 18.

³¹⁹ VG, 8. januar 1991: 19

VGs hovedfokus igjennom rettssaken var dramaet i rettssaken, og det fra flere sider. Det ble fokusert mye på skandaler og det sensasjonelle ved rettssaken og avisen presiserte ved flere anledninger at dette ble regnet som ”Norgeshistoriens største bedragerisak.”³²⁰ Et annet aspekt som VG fokuserte på i sin framstilling av rettssaken var sikkerhetsopplegget rundt rettssaken. Også det var ifølge VG sensasjonelt.

”Sjeldent har et så massivt politioppbud vært til stede ved en byrettssak her i landet. Nærmere 30 uniformerte politifolk pluss et ukjent antall sivile spanere fulgte hvert skritt og hver bevegelse hos de seks tiltalte og de mange på tilhørerbenken.”³²¹

De rettssaker fra hvilke media vanligvis viser bilder fra tilhørerbenken, er som oftest av svært tungt kriminelle. Det er interessant at dette er en tendens også når representanter fra Karolifamilien er representert i en rettssak.

Igjennom det halve året saken var oppe, omtalte VG saken som ”Diamantsvindelen”, mens Dagbladet omtalte saken som ”Karoli-saken.” Dermed hadde Dagbladet gjort det ganske klart hvem de mente tronet på toppen av ”rollelisten.” Dagbladet brukte også betegnelsen ”Sirkus Karoli” ganske hyppig.³²² Å sette navnet i sammenheng med sirkus er i seg selv ganske på kanten og skaper med en gang assosiasjoner. I Dagbladets artikkel etter første dag i rettssaken blir det hevdet avslutningsvis at: ”Sirkus-Karoli fortsetter i Oslo byrett i ukene som kommer. Og det er ingen tvil om at det kan bli virkelig underholdende etter hvert.” Betegnelsen sirkus Karoli ble også benyttet av media da representanter fra samme familie var representert i en rettssak høsten 2008.³²³ Det er ingen tvil om at også Dagbladet i fokuserte på rettsakens underholdningsverdi.

Aftenposten hadde en noe annen framstilling av saken. Aftenposten fokuserte for det meste på det økonomiske aspektet. ”Norgeshistoriens største bedragerisak blir også historiens dyreste. Bare de syv forsvarsadvokatene koster staten 700.000 kr. i måneden”³²⁴ Det er ingen tvil om at Aftenposten tok utgangspunkt i at denne saken hadde vært en stor økonomisk byrde for samfunnet. Men underholdningsverdien av saken ble vektlagt også, spesielt da Aftenposten den 12. januar hadde et portrett av det de omtale som: ”Polykarp Karoli Sigøynerkongen.” Ved den retorikken som brukes i artikkelen, kan en ikke si noe annet enn at Aftenposten i denne artikkelen ikke sparte

³²⁰ VG, 20. februar 1991: 5.

³²¹ VG, 4. januar 1991: 5.

³²² Dagbladet, fredag 4. januar 1991: 7.

³²³ Dagsavisen, 27. januar 2008. <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article377030.ece> (17.3.2009)

³²⁴ Aftenposten, 8. mars 1991: 6.

på kruttet når det gjelder å omtale en rom ved bruk av de fleste stereotypier som eksisterer rundt romfolket:

”Etter lysene er slukket i rettssal 9, og Dolla, René og Jannek er fraktet tilbake til arresten, går Polykarp Karoli ut i mørket i Grubbegaten. Isgufset står nedefter fortauene og jager opp i glippen mellom treskoene og de sylpressede dressbuksene, og han hugger staven ned i sørpen for ikke å tippe over. - Har du noen gang hørt om den sigøyner som har myrdet? roper han, og snur seg under gatelykten med den tette barten som en skygge i ansiktet. - Aldri! En sigøyner får ikke lov. Aldri, sier jeg!”³²⁵

En slik billedlig framstilling av personen i innledningen til artikkelen bidrar raskt til at leseren danner assosiasjoner, men det stopper ikke der. Avisen skildrer Polykarp enda mer nøyaktig, hvor enda flere ”karakteristika” av en sigøyner ble brukt:

”Å stå foran Polykarp Karoli er som å stå foran et monument over engang så fjerne og fremmede land. Tykke rumenske øyenbryn, gnistrende svarte øyne, seig hud, bred nese, et flir så rått og saftig og hjertegodt at Karpatene og store netter på pusztaen og feiende fioliner og hissende sigøynerkvinner lyser i det lang vei, ja, ingen er mer eksotisk enn Polykarp Karoli. Og så er han barnefødt på Fetsund. Og ikke nok med det. Hans far er født i Oslo, hans mor i Drammen og kona hans kom boms til verden nede i Askim.”³²⁶

Men artikkelen kan sies å være tvetydig, i det journalisten refererer til at, til tross for at Polykarp har disse ”sigøynertrekkene” er han ”barnefødt på Fetsund” på denne måten knytter de Polykarps tilhørighet til Norge, og samtidig gjør han til nordmann og rom. Dette kan muligens fra medias side være et forsøk på å normalisere og folkegjøre romfolket. Ved at de faktisk henviser til deres norske tilhørighet.

Artikkelen avsluttes ved at journalistene informerer om at 15 minutter etter intervjuet ble Polykarp Karoli arrestert og plassert på glattcelle.³²⁷ Leseren stiller seg muligens spørsmålet om faktisk Polykarp virkelig var hjernen bak bedragerisaken.

Saken kom til å bli omtalt ved endel forskjellige benevnelser i media på 1990-tallet. Måten saken ble framstilt på bidro til at det ble rettet et mer negativt lys mot gruppen som helhet, selv om det var et fåtall romer som var anklaget for bedrageriet. Før denne saken hadde det i all hovedsak vært fokusert på hjelpetrengende romer og de politiske tiltakene som ble utprøvd overfor romfolket. Denne rettsaken bidro til å stemple romer i Norge som kriminelle. I denne perioden ble familien Karoli for mange synonymt med romfolket i Norge. Eller rettere sagt enkelte deler av familien Karoli ble synonymt med det å være rom i Norge. Et annet interessant aspekt er at juridisk sett het ingen av de dømte i svindelsaken Karoli, de het Karlsen. Det er ingen tvil om at navnet Karoli er et kjent romnavn, og når media bruker dette navnet på de tiltalte til

³²⁵ Aftenposten, 12. januar 1991: 7.

³²⁶ Aftenposten, 12. Januar 1991: 7.

³²⁷ Aftenposten, 12. Januar 1991: 7.

fordel for det mer vanlige norske navnet Karlsen, er det for å få mer blest om saken iblant publikum. Bruken av navnet Karoli ble av Solamia Karoli klaget for *Pressens faglige utvalg* i 1994, etter at pressen hadde sammenlignet en annen juridisk sak med Karoli-saken. Solamia mente at pressen hadde brutt god presseskikk ved å framheve Karoli- navnet på denne måten, og henviste til vær varsom plakaten. Pressens faglige utvalg konkluderte i denne saken med at pressen ikke hadde brutt god presseskikk.³²⁸ Men likevel er klagen et bevis på enkelte føler seg krenket av at Karoli-navnet blir framhevet på en slik måte. Det at avisartiklene flere ganger refererer til familiens navn i denne saken, har ført til at navnet i seg selv ble følt som svært belastende. Bay fikk i sine undersøkelser også inntrykk av at mange romer fant saken svært belastende. I følge Bay forlot mange romer landet i denne perioden. En av hennes informanter utalte at "(..) etter *"Diamantkuppet"* var det mange som kom og plaget og truet oss, enda vi ikke hadde noe med lureriene å gjøre. Til slutt ble vi så redde at vi reiste vekk." ³²⁹ (kursiv i originalen) Også i pressen kan en få inntrykk av at mange romer følte at situasjonen var vanskelig denne tiden. I følge VG den 23. november 1989 hadde politiet ransaket hele det norske sigøynermiljøet, deriblant også mange som ikke var mistenkte. Representanter fra det statlige sigøynerutvalget gikk ut i media og advarte mot å stemple en hel folkegruppe på en slik måte.³³⁰ Når media refererer til at "hele det norske sigøynermiljøet" ble ransaket etter at svindelen ble avslørt bidro det til at hele rommiljøet i Norge ble stemplet som svindlere.

Pressen er med å påvirke menneskers oppfatning av forskjellige situasjoner og hendelser de muligens ikke har vært vitne til selv. Media har innflytelse til å påvirke menneskers holdninger i forskjellige saker. I forhold til minoriteter som romfolket er ofte media den eneste innfallsvinkelen folk flest har som informasjonskilde.³³¹ Representasjonen av islam i norske media i dag kan på mange måter sammenlignes med den måten rom ble og fremdeles blir representert i media. I begge tilfeller har media en tendens til å fokusere på det negative. Det er ingen tvil om at pressen gir romfolket i Norge mer oppmerksomhet i tilknytting til dramatiske episoder.

Det ville vært svært interessant å gjøre en mer utdypende undersøkelse av medias dekning av rettssaker hvor rom er representert. Men kildeomfanget var mye større enn først antatt, at dermed lot det seg ikke gjøre i denne omgang.

³²⁸ PFU-sak 94-140 - <http://www.pfu.no/case.php?id=400> (15.3.2009)

³²⁹ Bay, 2002: 54.

³³⁰ VG, 23. November 1989: 8.

³³¹ Lindstad, Fjeldstad: 1999: 19.

Konklusjon.

I dette kapitlet har jeg sett på norsk politikk overfor romfolket mellom 1980-1990. I tiden før hadde arbeidet vært preget av konflikt mellom statlig og kommunalt nivå, i følge Hjemdal som ble utpekt til å evaluere de første ti årene med egen politikk overfor rom. Han konkluderte med at det manglet konkrete minoritetspolitiske retningslinjer i det sosiale arbeidet som ble bygget opp rundt romfolket. Videre utover 1980-tallet var Norge for alvor begynt å merke at det var behov for en mer helhetlig minoritetspolitikk, ettersom landet opplevde stor vekst i antall innvandrere utover 1980-tallet. Særtiltak for grupper som for eksempel romfolket ble sterkt kritisert ifra flere hold, men spesielt i fra Fremskrittspartiet. Nedleggelsen av det tidligere Sigøynerkontoret må sees i sammenheng med den sterke kritikken som ble rettet mot det. I kjølvannet av debatten ble det i Norge generelt i denne perioden innført en noe mer restriktiv innvandringspolitikk.³³² Da særomsorgen ble nedlagt kom ikke dette som en overraskelse på de involverte. De hadde merket en voldsom økning i antall avisartikler som diskuterte arbeidet. Da kontoret ble nedlagt ble det ikke tatt noen som helst form for evaluering av arbeidet. På mange måter virket det som om mange av de som hadde vært engasjert i arbeidet tok direkte avstand fra det. En kan si at mange var skuffet, ettersom resultatet ikke var slik som de trodde det skulle bli.

I denne perioden kan en også se at media endrer sin representasjon av romfolket. Disse ble ofte omtalt i media. Spesielt gjaldt dette barnehagen som var blitt dannet for rombarn ved Gaustadbekkdalen. I media blir denne barnehagen ofte framstilt i et negativt lys, men de romene som var aktive der og de som jobbet der vurderte dette som et vellykket prosjekt. I forhold til undervisningsprosjektene var det ingen tvil om at antallet oppmøtte barn ble drastisk redusert etter at særomsorgen ble nedlagt.

Uansett om det var den politiske debatten i perioden eller ikke som førte til at særomsorgen for rom ble nedlagt så var dens omtale i media en medvirkende faktor. Samtidig bidro den svært omtalte svindelsaken til å skape enda flere stereotypier av romfolket. Under denne rettsaken ble svært mange av de gamle stereotypiene av rom videreført, og en vil i avisartiklene som dekket saken finne retoriske virkemidler som henviser både til den romantiske sigøyner og til den kriminelle voldelige sigøyner.

³³² Furre, 2000: 297f.

Samlet kan en si at politisk endring, romfolkets negative representasjon i media og den negative omtalen av tiltakene bidro til at sigøynerkontoret sammen med alle tiltak ble nedlagt uten noen som helst form for evaluering av det tidligere arbeidet.

5. Nytt blikk på romfolket - Vern av minoriteter.

I dette kapittelet skal jeg diskutere romgruppens situasjon i Norge etter at gruppen ble anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter. Ettersom ratifikasjonen førte til at blant annet romfolket fikk en helt ny rettslig status i Norge, vil det være nødvendig å gi en kort introduksjon til det internasjonale arbeidet for vern av minoriteter. Videre i kapitlet vil jeg gjøre rede for de temaene som hyppigst har vært diskutert i forhold til romfolkets situasjon i Norge etter ratifikasjonen. Det som er bemerkelsesverdig, er at det etter godkjenningen av konvensjonen, fremdeles diskuteres de samme problemstillingene som på 1970-tallet.

Et ideologisk grunnlag for gjenoppbyggingen av Europa etter første verdenskrig var forestillingen om folkenes selvbestemmelsesrett, den skulle i utgangspunktet gi ulike nasjonale minoriteter muligheter til å bestemme sin politiske status. I Versailles-traktaten (1919-1920) ble det viet god plass til minoritetsspørsmål. Ettersom nye stater ble opprettet og gamle grenser flyttet, førte dette til endel konflikter mellom minoritet og majoritet i flere europeiske land. Målet i traktaten var at minoriteter skulle kunne oppnå like rettigheter selv om de ikke kunne påberope seg territorial selvstendighet.³³³

Etter andre verdenskrig økte fokuset på minoriteter og deres rettigheter. Et økende fokus internasjonalt for å beskytte mennesker mot statlige overgrep var helt naturlig etter at nazistenes grusomheter ble allment kjent. Allerede i 1949 opprettet FN en underkommisjon for å forhindre diskriminering av nasjonale minoriteter.³³⁴ Det henvises også til minoriteter i flere rettslige kilder som den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen, FN-konvensjonen av 21. desember 1965 *Om eliminering av alle former for rasediskriminering*, som Norge ratifiserte den 6. august 1970. Det henvises også til minoritetsrettigheter i FN-konvensjon av 16. desember 1966 *om sivile og politiske rettigheter*.³³⁵ Det er i denne konvensjonen at grunnlaget for minoritetsvernet ligger.

³³³ Harck, 2000: 43.

³³⁴ Harck, 2000: 55.

³³⁵ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-.html?id=202013> (4.12.2008)

På mange måter har romfolket likevel falt utenom de forskjellige konvensjoner og avtaler som ellers var ment for blant annet å beskytte dem. Norge deltar imidlertid også i flere internasjonale og regionale organer hvor minoriteters situasjon blir diskutert. Enkelte av foraene diskuterer kun rom som minoritet. Dette er blant annet Europarådets ekspertgruppe for rom. Internasjonalt er det The International Romani Union, tidligere The International Gypsy Committee som har hatt mest å si i kampen for romfolkets rettigheter. Forløperen for organisasjonen startet opp så tidlig som i 1965 under navnet World Gypsy Community. Men det var International Gypsy Committee som kom til å utforme og definere politikken, og påvirke i en internasjonal kontekst. Den 8. april 1971 organiserte organisasjonen den første World Romani Congress i London. Det var ved denne kongressen at det ble vedtatt at den rette benevnelsen var rom, samtidig som det ble tatt avstand fra begreper som sigøynere, tsigani og zigeuner.³³⁶ Samme dag ble det også vedtatt at denne dagen offisielt skulle være den internasjonale romadagen, mens sangen ”djelemd djelem” (jeg vandrer, jeg vandrer) ble valgt som romfolkets nasjonalsang.³³⁷

Denne organisasjonen kom til å fungere som et bindeledd mellom forskjellige romorganisasjoner. I ettertid ble det holdt flere internasjonale kongresser, og raskt innså de fleste organisasjonene behovet for å organisere seg på et internasjonalt nivå i samarbeid med europeiske institusjoner som Europarådet og Den europeiske union.³³⁸

I 1996 anerkjente Den europeiske union rom som ”a truly European people.” Dette bidro til at det ble satt fokus på romfolkets situasjon i hele Europa.³³⁹ Året etter var teksten til det som skulle bli Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av Nasjonale minoriteter vedtatt. Konvensjonen var en folkerettslig avtale. Den omfattet det som på engelsk kalles *public international law* som er basert på at traktater må godkjennes av traktatpartene.³⁴⁰ Konvensjonen definerer dermed ikke hva som inngår i begrepet nasjonal minoritet, ettersom det er de kontraherende stater som selv skal komme fram til sin egen forståelse av konvensjonen. De må selv drøfte hvordan den skal implementeres på statlig og kommunalt nivå.³⁴¹ Konvensjonen bygget mye på de

³³⁶ Liègeois, 2007: 213.

³³⁷ Fenger-Grøndahl, 2006: 360.

³³⁸ Liègeois, 2007: 215f.

³³⁹ Liègeois, 2007: 235.

³⁴⁰ Fimreite og Grindheim, 2007: 155f.

³⁴¹ Harck, 2000: 232f.

erfaringer man hadde fått gjennom arbeidet med Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk ifra 1992.³⁴²

Økt fokuset på nasjonale minoriteter utover på 1990-tallet må blant annet sees i lys av oppløsningen av det tidligere Jugoslavia. Europarådets konvensjon var et svar på de problemstillingene som oppsto etter oppløsningen. Europarådet vedtok teksten til rammekonvensjonen 10. desember 1994. Konvensjonen ble så åpnet opp for ratifikasjon 1. februar 1995. Norge var en av 21 stater som ratifiserte konvensjonen denne dagen.³⁴³

I norsk sammenheng var konvensjonen også et svar på norsk minoritetshistorie. Historieskrivingen hadde synliggjort grove overgrep mot minoritetene, som det nå var på tide å rette opp.³⁴⁴ Kunnskap om fornorskningspolitikken og dens konsekvenser er viktig for å forstå den nye statusen de nasjonale minoritetene fikk.³⁴⁵ Samtidig kan mange tiltak i denne perioden sees som en kompensasjon for tidligere tiders politikk.

Norges ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon.

Norge har lenge vært svært aktiv i minoritetsarbeid internasjonalt. Den 17. mars 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter. I forkant av ratifikasjonen ble spørsmålet om godkjenning sendt ut på høring til alle relevante instanser og interesseorganisasjoner.

I den norske anerkjennelsen forstås begrepet nasjonal minoritet ut ifra alminnelige folkerettslige regler for traktatordninger.³⁴⁶ Det var stort sett enighet om de to kriteriene for å bli anerkjent som nasjonal minoritet i Norge. Det første kravet var at gruppen måtte kunne vise til minimum 100 års tilknytning til landet. Det andre kriteriet var norsk statsborgerskap. Det var kun Fremskrittspartiet som kom til å stille seg kritisk til kravene ettersom de var skeptisk til å anerkjenne noen som helst minoritet som nasjonale i Norge.³⁴⁷ På denne måten er det kravet om langvarig

³⁴² Høstmølingen, 2003: 65.

³⁴³ St.prp.nr.80(1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/1.html?id=202014> (7.3.2009)

³⁴⁴ Brochmann, i Kjeldstadli (red), 2003: 380.

³⁴⁵ Holmesland, 2006: 13.

³⁴⁶ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (2.11.2008)

³⁴⁷ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (3.2.2009)

tilknytting som skiller nasjonale minoriteter fra andre minoriteter, sett bort ifra det samiske urfolket. Under vurderingen av hvilke grupper som ville falle inn under begrepet nasjonal minoritet ble samer, kvener, skogfinner, rom, romani og jøder fremhevet som aktuelle grupper. Under den norske godkjennelsen valgte sametinget å ikke integreres i konvensjonen. De ønsket heller å verne om den rettsstilling gruppen allerede hadde som urfolk gjennom ILO-konvensjonen nr 169. av 27. juni 1989 ”*Om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater.*”³⁴⁸ Men det var flere grupper som var skeptiske til konvensjonen. Blant annet var flere av interesseorganisasjonene for reisende skeptiske til en ny kategorisering. Et sentralt problem var at det var majoriteten som tilskrev minoritetene en ny status. I høringsuttalelsen til stiftelsen Roma kommer det tydelig fram at enkelte representanter ikke vurderte en ny status som noe positivt. De følte at etableringen av en ny kategori skjedde ved at majoriteten legitimerte sin egen posisjon ved å definere og framheve forskjeller.³⁴⁹

Allerede fra begynnelsen av 1990-tallet var enkelte i følge Einar Niemi begynt å argumentere for at det hadde bygget seg opp et minoritetshierarki i Norge.³⁵⁰ Interesseorganisasjoner for enkelte minoriteter argumenterte for at det var behov for å tilegne minoritetene en ny rettslig kategori på 1990-tallet.³⁵¹ Ved å definere fem av minoritetene som ”nasjonale minoriteter” har en nå fått en ny situasjon hvor samene er anerkjente som urfolk, deretter kommer de nasjonale minoritetene, mens øvrige innvandrere ikke har noen særstilling.³⁵²

Einar Niemi har i sin artikkel ”Nasjonale minoriteter en oppfinnelse?” pekt på at endringer i politikken overfor minoriteter ofte har sammenheng med internasjonale strømninger, hvor land ofte har forpliktet seg for ikke å tape anseelse internasjonalt.³⁵³ Dette kan nok stemme. Når et land som har forskjellige minoritetsgrupper har tatt det valget å ikke anerkjenne konvensjonen, har dette blitt møtt med reaksjoner fra det internasjonale samfunnet. Best kan denne kritikken eksemplifiseres med Tyrkias valg om å ikke anerkjenne noen minoriteter. Tyrkia har flere minoritetsgrupper, men har likevel valgt å ikke anerkjenne konvensjonen. Dette har blitt møtt med reaksjoner. I

³⁴⁸ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (3.2.2009.)

³⁴⁹ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (3.2.2009.)

³⁵⁰ Niemi, 2005: 179.

³⁵¹ Niemi, 2005: 179.

³⁵² Niemi, 2005: 178.

³⁵³ Niemi, 2005: 171.

forhold til romfolket er det tyrkiske eksempelet litt spesielt. I Istanbul eksisterer det som omtales som Europas eldste bofaste rombefolkning. Denne gruppen av romer er en av de gruppene det har blitt forsket minst på. Flere internasjonale interesseorganisasjoner for romfolket har reagert kraftig på den måten tyrkiske myndigheter behandler sin rombefolkning.³⁵⁴ Samtidig ser en også at det fra internasjonalt hold rettes kritikk mot enkelte av de vilkårene noen land har anerkjent konvensjonen på. Dette gjelder blant annet Danmark, som valgte å kun anerkjenne det tyske mindretallet som nasjonal minoritet. Europarådets ministerkomite og Den europeiske kommisjon mot rasisme og intoleranse har kritisert Danmark for ikke å anerkjenne romer, grønlandere og færøyinger som sine nasjonale minoriteter.³⁵⁵ Dette viser at selv om konvensjonen tilsier at det er de kontraherende stater selv som skal definere hvilke grupper de vurderer som nasjonale minoriteter, finnes der likevel visse kriterier som bør etterfølges.³⁵⁶

Internasjonalt var det et økt fokus på etnopolitiske spørsmål generelt på 1990-tallet. I Norge kan anerkjennelsen av ILO-konvensjonen 169 av 1989, og erklæringen av samene som et urfolk, ha fungert som en utløsende faktor for en sterkere bevissthet blant de nasjonale minoritetene generelt. Utover på 1990-tallet begynte flere av de nasjonale minoritetene å organisere seg. Alt i 1987 ble imidlertid Norske Kveners Forbund stiftet, Romanifolkets landsforening ble stiftet i 1995. Romfolkets internasjonale organisasjon The International Romani union, fikk også bedre fotfeste i Norge utover på 1990-tallet.³⁵⁷ Samtidig finner en i samme tidsrom et økt fokus på minoriteter og minoritetsrettigheter i norsk presse. Det kom dermed en offentlig debatt om hvilke grupper som skulle inngå i en eventuell kategori nasjonal minoritet.³⁵⁸

³⁵⁴ Rroma Foundation har siden 1993 jobbet for romers rettigheter. Juli 2008 gav organisasjonen ut en rapport om de Tyrkiske romers levekår og situasjon. I 2005 vedtok tyrkiske myndigheter at området Sulukule utenfor Istanbul hvor den tyrkiske rombefolkningen holder til skulle renoveres. Dette førte til at hele rombefolkningen tross protester ble flyttet ut av byen. Kritikken tok utgangspunkt i at dette ville utslette romers kultur og historie i Tyrkia. Et området som har mye og si for romer i resten av Europa. <http://www.roma.org/reports/sulukule.html> (10.9.2009)

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-636349> (10.4.2009)

³⁵⁵ Fenger-Grøndahl, 2006: 330.

³⁵⁶ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (2.11.2008)

³⁵⁷ Niemi, 2005: 179

³⁵⁸ Dagbladet, 26.januar 1998: <http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001980004848&tag=item&words=Romani-jubel%3Bfor%3Bminoritetsstatus> (30.4.2009)

Hva innebar denne nye kategorien for romfolket? Det er helt klart at den ikke endret de nasjonale minoritetenes livsvilkår. Men et viktig aspekt ved konvensjonen var at den påla medlemsstatene å aktivt bidra til å skape gjensidig respekt og forståelse mellom de mennesker som bor innenfor samme territorium.³⁵⁹ Men gav konvensjonen romfolket og de øvrige nasjonale minoritetene bestemte rettigheter? Før konvensjonen ble satt ut i virke var det allerede blitt ratifisert en menneskerettighetskonvensjon, som i utgangspunktet gir alle individer beskyttelse mot diskriminering. Likevel har det vært behov for å gi ekstra utsatte grupper ytterligere vern. På samme måte som FNs barnekonvensjon og FNs Kvinnekonvensjon fungerer som særkonvensjoner som skal bedre disse gruppenes stilling, er Europarådets rammekonvensjon som særkonvensjon utarbeidet for å sette fokus på og bedre minoriteters livssituasjon i Europa.³⁶⁰ Konvensjonen samler slik internasjonal lovgivning i et felles folkerettslig instrument.

Gjennom konvensjonen ble det stilt krav om at de kontraherende stater skulle være forpliktet til å fremme kunnskap om minoritetenes kultur, historie, språk og religion gjennom undervisning og forskning.³⁶¹ I forhold til undervisning kreves det gjennom konvensjonen at det finnes tilfredsstillende muligheter for lærebøker og annet undervisningsmateriale på minoritetsspråket.³⁶² I teorien skulle konvensjonen gi de aktuelle minoritetene muligheten til å bevare, reprodusere og utvikle sine grupperettigheter så lenge det ikke bryter med menneskerettigheter. En viktig problemstilling til diskusjon er om det har forekommet brudd på menneskerettigheter i Norge på grunnlag av grupperettigheter. Problemstillingen er høyst aktuell i forhold til romgruppen. Dette vil bli diskutert videre i kapitlet i sammenheng med tendensen at ekteskap blant mindreårige romer, disse ekteskapene skjer ofte uten at myndighetene griper inn.

Situasjonen etter ratifikasjonen - De første resultater av en ny politikk.

Da Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter ble ansvaret for oppfølging av dens lovnader lagt til Kommunal og

³⁵⁹ Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter: Artikkel 6.

³⁶⁰ St.prp.nr.80 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2/4.html?id=282541> (2.3.2009)

³⁶¹ Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter artikkel:12.

³⁶² Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter artikkel:12.

regionaldepartementet. I selve konvensjonens artikkel 24 til 26 er det innarbeidet regler for overvåking av konvensjonens forpliktelser. Det er Europarådets ministerkomité som har ansvaret for å overvåke at konvensjonens bestemmelser overholdes. Ministerkomiteen bistås av et rådgivende organ som er godkjent av ministerkomiteen. De kontraherende stater er forpliktet til å gi periodiske rapporter om hvordan de har valgt å arbeide for å forbedre nasjonale minoriteters retter i landet. Den første rapporten skulle avleveres senest et år etter ratifikasjon.³⁶³

Ettersom det ikke finnes mye forskningslitteratur som diskuterer Norges arbeid med de nasjonale minoriteter og da spesielt romfolket, er det nettopp Norges rapporter og ministerkomiteens rapporter som har vært de viktigste kildene i dette kapittelet. Under godkjenningen av konvensjonen ble det ytret bekymring over at det ikke var noe departement som hadde ansvar for blant annet romfolket. Denne bekymringen ble delt både av representanter fra gruppen og fra myndighetenes side. Departementet valgte derfor tidlig å nedsette en tverrdepartemental arbeidsgruppe for å sikre at statlig politikk var i tråd med rammekonvensjonens bestemmelser.³⁶⁴ Dette tiltaket, sammen med myndighetenes informasjonsskriv om nasjonale minoriteter, var det første klare tiltaket som kom som resultat av godkjenningen av konvensjonen. Informasjonsskrivet blir gitt ut tre ganger i året, det første i januar 2001. Ettersom det blir sendt ut til alle kommuner og de nasjonale minoriteters interesseorganisasjoner, er det med på å bidra til økt kunnskap om de nasjonale minoriteters rettigheter lokalt og regionalt.

Som en oppfølging av rammekonvensjonen avla kommunal og regionaldepartementet stortingsmelding nr. 15 (2000-2001) den 8. desember 2000. Denne meldingen drøftet statlig politikk overfor de nasjonale minoriteter i Norge. Som tidligere nevnt hadde regjeringen som mål å innfri alle målsetningene som ble utmeislet gjennom konvensjonen. I den første perioden etter godkjenningen fokuserte myndighetene på områder som angikk utdanning av barn og voksne, diskriminering, likestilling og medias oppgave i å formidle kunnskap om de nasjonale minoriteter. I forhold til romfolket var de første forslagene til tiltak rettet mot rombarnas undervisningsmuligheter. Det første forslaget var undervisning ved hjelp av IKT og ansettelse av støttelærere i aktuelle områder. Dette forslaget har ikke blitt realisert.

³⁶³ Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter artikkel: 25.

³⁶⁴ Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2001: 3.

Stortingsmelding nr.15 (2000-2001) var den første helhetlige gjennomgangen av de prinsipper som skulle gjelde for nasjonale minoriteter i Norge.³⁶⁵ I denne stortingsmeldingen og endel andre rapporter og politiske dokument, blir det tatt et oppgjør med tidligere tiders fornorskningsspolitikk. Det gis likevel ikke noe utfyllende bilde av den politikken myndighetene utarbeidet overfor rom på 1980-og 1990-tallet. Jeg anser dette som en svakhet i mange av mine kilder, og en svakhet i arbeidet med romfolket generelt sett i Norge. Erfaringer fra tidligere tiders arbeid ville kunne gjøre arbeidet med romgruppen i dag lettere, spesielt erfaring fra de siste ti årene ville vært nyttig ettersom det var i denne perioden at arbeidet vokste seg stort og uoversiktlig.

Ved godkjenningen av rammekonvensjonen ble det heller ikke presisert hvor mange romer det fantes i Norge.³⁶⁶ I regjeringens oppfølging av konvensjonen ble det imidlertid gjort en mer utførlig presentasjon av gruppene. I forhold til romfolket, ble det hevdet at den opprinnelige romgruppen i Norge består av 300-400 mennesker.³⁶⁷ Dette er også et av de aspektene som Norge ble kritisert for i den rådgivende komité's uttalelse om Norge. Under allmenne merknader til Norges oppfølging av konvensjonen peker nemlig komiteen på at Norge ikke har innhentet noen form for statistikk over hvor mange mennesker som regnes for å tilhøre de nasjonale minoriteter. Dette ønsket kan sies å være problematisk å etterkomme, ettersom norsk lovgivning ikke åpner opp for innsamling av statistisk data på etnisk grunnlag. Et unntak er samemantallet, et frivillig manntall en melder seg inn i for å kunne stille til valg og stemme ved sametinget. Myndighetene har etter 2005 vært i dialog med de nasjonale minoriteter for å prøve å finne en mulig løsning på statistikkproblemet, både for å etterkomme kritikken, men særlig for å kunne si noe om levekårene til gruppene.³⁶⁸ Et forslag hadde muligens vært frivillige lister også i romfolkets tilfelle. Men samtidig må det tas til etterretning at gruppen selv er svært skeptisk til denne formen for statistikkføring.³⁶⁹ En svensk undersøkelse utført av Ombudsmannen mot diskriminering har kommet fram til at opptil 50 % av alle romer i Sverige nettopp

³⁶⁵ St.meld.nr15.(20002001):<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/Stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=194028> (4.2.2009.)

³⁶⁶ st.prt.nr.80(1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/2.html?id=202015>. (4.2.2009)

³⁶⁷ St.meld.nr17(1996-1997):
<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/19961997/017/PDFS/STM199619970017000DDDPDFS.pdf>
(11.5.2009)

³⁶⁸ Norges andre rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2006: 11-12.

³⁶⁹ Norges andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 12.

velger å skjule sin identitet når de er i kontakt med det offentlige.³⁷⁰ Det er stor sannsynlighet for at dette er en tendens også i Norge. Ettersom det har blitt hevdet av romer i media at de ikke ønsker å stå fram som rom, på grunn av de konsekvenser dette eventuelt kan få av dem.³⁷¹

Andre områder og tema som komiteen pekte på når det gjaldt Norges oppfølging, var ivaretagelsen av de nasjonale minoriteters kulturelle tradisjoner, spørsmål om diskriminering og om vedvarende sosioøkonomiske forskjeller mellom romer og den øvrige befolkningen.³⁷² I forhold til diskriminering fulgte regjeringen opp med handlingsplan mot etnisk diskriminering. Handlingsplanen ble lagt fram 1.juli 2002 og omfatter nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn. Handlingsplanens mål var å sikre reell likestilling. Nå har alle i utgangspunktet like rettigheter i Norge gjennom norsk lov, men som en vet er det ikke alltid dette skjer i praksis. Derfor er det nødvendig å sette i gang tiltak for å sikre reell likhet. I følge handlingsplanen gjaldt dette spesielt områder som arbeidslivet, offentlige tjenester, skole/utdanningsmuligheter og i forhold til politi og påtalemyndighet i lokalmiljøet. Innenfor lokalmiljøet diskuteres også diskriminering på boligmarkedet.³⁷³ Det er de samme temaene som blir tatt opp i handlingsplanen og i SEIF`s rapporter. Dette viser at de områdene som regjeringen har lagt fram forslag til tiltak også omfatter romfolket. Handlingsplanen retter også et søkelys mot kvinner fra minoritetsgrupper, ettersom enkeltes leveste og tradisjoner innenfor minoriteten kan komme i konflikt med kvinners individuelle rettigheter i Norge. Dette gjelder spesielt situasjoner som kjønnslemlestelse og tvangsekteskap.³⁷⁴ Den sistnevnte kategorien er en aktuell problemstilling i forhold til romfolket. (se.side.110)

Som nevnt ble mange av de samme problemstillingene overfor gruppen diskutert i 2000 som i St.meld.nr.37(1972-1973.) Tema som hyppigst diskuteres i forhold til romfolket er fremdeles bekjempelsen av analfabetisme, boligproblematikken og mangel på sysselsetting. Samtidig er det et interessant aspekt at boligsituasjonen teas opp igjen. På slutten av 1980-tallet var ikke denne problemstillingen like aktuell, ettersom de fleste norske romer på denne tiden var bosatt i ”sigøynerboligene.” En tredje problemstilling, som derimot ikke ble diskutert

³⁷⁰ Fenger-Grøndal, 2002: 345

³⁷¹ Dagbladet, 19. april 2008: <http://wap.db.no/magasinet/2008/04/19/532946.html> (13.5.2009)

³⁷² Den rådgivende komité's første uttalelse om Norge, 2002: 15.

³⁷³ Handlingsplan mot rasisme og diskriminering, 2002: 13ffff.

³⁷⁴ Handlingsplan mot rasisme og diskriminering, 2002: 12.

på 1970-tallet, var spørsmålet om arrangerte ekteskap blant mindreårige romer. Denne problemstillingen var det SEIF som begynte å diskutere offentlig. Da den startet sitt arbeid med prosjektet ”*En plass i samfunnet også for meg.*” i 2003 var representanter for SEIF hyppig i media og diskuterte ekteskap blant mindreårige romer.³⁷⁵ Flere interesseorganisasjoner fikk i oppdrag å undersøke forholdene til de nasjonale minoritetene etter at Norge anerkjente Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter. De fleste av disse organisasjonene har undersøkt generelt om de Nasjonale minoritetene. Det er kun SEIF som har et eget prosjekt for romfolket.

I kjølevannet av ratifikasjonen oppsto det flere sosiale bevegelser for de nasjonale minoritetene. Dette var en klar tendens allerede fra begynnelsen av 1990-tallet.³⁷⁶ I mange av tilfellene hadde bevegelsene en identitetspolitisk agenda. I Norsk sammenheng har dette vært mest utbredt blant romanifolket. To år etter at Svanviken var nedlagt kom de to første organisasjonene for romanifolket i Norge. Ut over 1990-tallet oppsto det flere ulike grupperinger, den største organisasjonen som har hatt mest kontakt med norske myndigheter var Romanifolkets landsforening som startet opp i 1995. Romanifolket har hatt og har flere organisasjoner. Hvorfor noen er mer vellykkete enn andre er vanskelig å si. Den samme tendensen er gjeldende innenfor romgruppen. De ulike grupperingene og uenigheten mellom disse grupperingene gjør at det er svært vanskelig for myndighetene å vite hvem de skal forholde seg til når de prøver å komme i dialog med gruppen.

Politikk for å løse boligproblematikken.

At boligproblematikken fremdels står som et av de områdene hvor det kreves handling er tankevekkende, men likevel forklarelig. Arbeidet med romfolket de siste 30 årene kan best forklares med først assimilasjon, deretter en periode med oppgitthet, for så å gå i glemmeboken. Perioden med oppgitthet på slutten av 1970-tallet og videre utover 1980-tallet hadde nok særlig sammenheng med de problemer norske myndigheter hadde med å få til vellykkede boligprosjekter for romer. Men etter hvert som Oslo kommunes boliger for romer gradvis ble ferdig bygget, var de fleste Norske romer bofaste. Boligproblematikken på 1970-tallet hadde sammenheng med mangel

³⁷⁵ NRK-Norgesglasset, 8.12.2003: <http://www.nrk.no/programmer/radio/norgesglasset/1.894662> (30.3.2009)

³⁷⁶ Halvorsen, i Hvinden (red), 2000: 195.

på boliger, og ventelistene var lange i svært mange byer.³⁷⁷ I dag er ikke mangel på boliger det største hinderet for romer på boligmarkedet. Et hinder derimot, er at mange på lik linje med mange innvandrere blir utsatt for etnisk diskriminering på boligmarkedet.³⁷⁸ Dette fikk også Norge kritikk for etter sin første statusrapporter til den rådgivende komité. Komiteen kommenterte Norges arbeid med å sikre reell likhet for personer innenfor romkulturen og deres muligheter på boligmarkedet. Disse kommentarene kom i henhold til artikkel 4, som skal garantere nasjonale minoriteter likhet for loven, og enhver diskriminering basert på minoritetens tilhørighet skal være forbudt. I regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering blir boligmarkedet også lagt fram som et område hvor det kreves tiltak snarest, selv om det ikke blir lagt fram noen konkrete tiltak på det område.³⁷⁹

Paragraf 2 i artikkel 4 åpner opp for at det kan forekomme særtiltak overfor gruppene for å kunne fremme reel likhet, uten da at særtiltakene skal anses som diskriminerende.³⁸⁰ I SEIF's første rapport under sitt prosjekt *En plass i samfunnet også for meg* kommer det fram at svært mange romer ikke har et tilfredsstillende boligtilbud. Her kommer et annet hinder til syne: i mange tilfeller er det økonomiske årsaker som fører til den kritikkverdige situasjonen når det gjelder bolig.

I følge SEIF bør det jobbes mer for å få igangsatt en oppfølging fra det offentlige side for å unngå den stadige flyttingen mange romfamilier praktiserer i dag.³⁸¹ Fast bosted vil føre til mer stabil skolegang for barna. SEIF, som har jobbet tett på romfolket siden prosjektet startet, har mottatt endel henvendelser fra romer i forhold til problemer de står overfor når det gjelder boligmarkedet. Endel av sakene gjelder informasjon om kommunale boliger. Ofte gjaldt disse henvendelsene hjelp til å kunne søke på slike boliger. Det er et problem at romer har så store problemer med å skaffe seg bolig. Størst motstand møter romer ofte i møte med det åpne leiemarkedet. Gamle stereotyper og fordommer eksisterer fremdeles blant majoritetsbefolkningen. Fordommer som ”sigøynere er bråkete”, ”sigøynere er skitne” blir fremdeles brukt som argument for ikke å leie ut til romer.³⁸² Slike holdninger viser at det er behov for en holdningsendring i befolkningen.

³⁷⁷ Brochmann, i Kjeldstadli (red) 2003: 114.

³⁷⁸ Temahefte nr 21. UDI, 2005: 15.

³⁷⁹ Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering, 2002: 3.

³⁸⁰ Europarådets rammekonvensjon, artikkel 4, §: 1,2,3.

³⁸¹ Rapport fra SEIF mars 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008.)

³⁸² Rapport fra SEIF mars 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008.)

På 1970-tallet eksisterte det en viss skepsis mot Sveriges bosettingsprosjekter, (se.side.57), men i dag er situasjonen annerledes da enkelte vender seg nettopp til Sverige for å høste erfaringer derfra. Nå vurderes svenske bosettingsprosjektet overfor romfolket som positivt. Det er stor sannsynlighet for at det var det omfattende bosetningsprosjektet svenske myndighetene satte i gang på 1960-tallet som førte til at enkelte romfamilier så tidlig som 1970-tallet opplevde at tredje generasjon gikk på skole.³⁸³

Politikk for bekjempelse av analfabetisme.

Utdannelse av romer var et av de første områdene Europarådet fokuserte på da arbeidet med rom startet.³⁸⁴ Gjennom artikkel 12 i rammekonvensjonen, har Norge forpliktet seg til å gi alle de nasjonale minoritetene like muligheter for utdanning på alle nivå.³⁸⁵ Analfabetisme er imidlertid fremdeles en aktuell problemstilling overfor romfolket. Vanligvis henvises det til at kun en rom har fullført videregående skole og at bare en gutt og en jente har fullført ungdomsskole.³⁸⁶ Etersom hvem som tilhører gruppen av romer er ganske usikkert i Norge, og det ikke finnes noen oversikt over hvor mange romer som har innvandret fra det tidligere Jugoslavia eller andre europeiske land, er disse tallene svært usikre. Trolig vil det være mer korrekt å si at få fra den opprinnelige romgruppen i landet, har fullført sin skolegang. Selv om nyinnvandrede grupper ikke anses som nasjonale minoriteter på grunn av prinsippet om langvarig tilknytning til landet, vil grupper som har tilhørighet til den samme gruppen kunne omfattes av de tiltakene som er utformet for nasjonale minoriteter. Dette gjelder spesielt tiltak innenfor undervisning og språkopplæring.³⁸⁷

Svært få av kravene i forhold til undervisning av romer er oppfylt. Problemstillingen er likevel relativt kompleks. På den ene siden forekommer sjeldent reaksjoner fra myndighetenes side når romforeldre ikke sender barna på skolen. På den andre siden har flere romer fra foreldregenerasjonen søkt om billighetserstatning for tapt skolegang, mens de likevel selv velger å holde sine barn borte fra skolen.³⁸⁸

³⁸³ Olgaç, 2006: 109.

³⁸⁴ Liègeois, 2007: 171.

³⁸⁵ Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter: artikkel 12.3

³⁸⁶ Rapport fra SEIF juni 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008)

³⁸⁷ Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av Nasjonale minoriteter, 2001: 17.

³⁸⁸ Rapport fra SEIF juni 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008)

I forhold til rammekonvensjonens krav var målet å fremme kunnskap generelt om de nasjonale minoriteters kultur, religion, historie og språk. Det er dermed også et krav at det finnes tilfredsstillende muligheter for læreropplæring og tilgang til bøker. Da Norge avga sin første rapport ble det i forhold til rombarnas skolegang henvist til et noe eldre prosjekt ved en grunnskole i Oslo. Dette prosjektet ble støttet av EUs Socrates program, staten og Oslo kommune. Et lignende prosjekt ble forsøkt i Norge i 2005 overfor romanifolket. Da det ble tatt initiativ til et prosjekt kalt ”Romani- fra barn til voksen.” Prosjektet hadde som utgangspunkt å finne løsninger på de problemene barn av romanifolket ofte står overfor i møte med barnehager og skole.³⁸⁹ Prosjektet ble satt i gang av Taternes Landsforening.³⁹⁰ Dette prosjektet var ment på romanifolket og ikke romfolket i Norge.

Kommunal og regionaldepartementet ble sammen med Oslo kommune tildelt øremerkede midler høsten 2005 og fikk så i oppdrag å utvikle tiltak som fokuserte på norskopplæring, førskoletiltak og oppfølgingstiltak. Det ene forslaget gikk ut på å etablere en egen møteplass for romkvinner og barn. Hensikten var at prosjektet skulle bidra til dialog med gruppen og dermed også på sikt kunne danne et bedre tilbud og mer motivasjon blant elevene.³⁹¹ I følge SEIFS rapport i 2006 hadde de enda ikke sett noe til de midlene som var bevilget. Fremdeles jobber SEIF aktivt for å utvikle en egen møteplass.³⁹²

Med tanke på hvor mange romer som ikke har fullført grunnskolen til tross for at Norge startet sine første tilrettelagte undervisningstilbud på midten av 1960-tallet, er behovet for en mer helhetlig gjennomgang av tidligere undervisningsprosjekter blitt tydelig. Det er helt klart en tendens til at det er de samme tiltakene overfor gruppen som blir utprøvd hver gang gruppens situasjon kommer opp til diskusjon. Problemene reisende står overfor når det gjelder å fullføre utdannelsen er likt for både rom og romani, og internasjonalt har det blitt vanlig å løse problemstillinger som reisende grupper står overfor sammen.³⁹³ Dette er også vanlig i Sverige og i Finland. I Sverige finnes det en mer helhetlig skolepolitikk, og konkrete tiltak som skal føre til at flere

³⁸⁹ Andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11.

³⁹⁰ Tidligere Romanifolkets Landsforening – foreningen har valgt å gå over til bruke benevnelsen tater, for å rekonstruere den tidligere stigmatiserende effekten begrepet tater hadde.

³⁹¹ Andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11.

³⁹² Rapport fra SEIF, mars 2005 - mars 2006: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/> (20.3.2009)

³⁹³ Education of Roma children in Europe – Tekst and activities of the Council of Europe concerning education, 2006: 35

rom- og romani barn skal kunne fullføre sin skolegang. Hovedproblemet i Sverige har imidlertid også vært dårlig oppmøte. Men som Christina R. Olgaç kom fram til i sin avhandling *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* er at det i Sverige som i Norge er et problem at det ikke er noen som reagerer når rombarn uteblir ifra skolen.³⁹⁴

Men hva er det egentlig som gjør at rombarn generelt i de fleste europeiske land har dårlig utdanning? Europarådet begynte å interessere seg for romers utdanning allerede på 1980-tallet. Liègeois hevder at det er mangel på utdanningsmuligheter og få tilrettelagte prosjekt for rom som er problemet.³⁹⁵ Et annet aspekt som Liègeois trakk fram som avgjørende for lav deltakelse på skolen var at barna kan bli marginalisert på to måter når de velger utdanning: Fra samfunnet side fordi det fremdeles ikke er vanlig at romer fullfører sin utdanning, samtidig som enkelte kan oppleve å bli marginalisert innenfor sin egen familie på grunn av at de har valgt utdanning.³⁹⁶ Dette har også vært diskutert i Sverige. Et problem er at lærere har hatt en tendens til å automatisk plassere elever med rombakgrunn i spesialklasser hvor det forventes mindre av elevene.³⁹⁷ Olgaç intervjuet flere pedagoger og romer som var pedagoger. De kritiserte særlig svenske myndigheter for ikke å ta affære når barna uteble fra skolen, og vurderte dette som selve roten til problemet.³⁹⁸ Selv om en i Sverige i dag ser en mer positiv innstilling til utdanning blant romer, så finnes det eksempler hvor skolen blir nedprioritert. Familiemønsteret innenfor mange romfamilier er svært tradisjonelt og organisert på en slik måte at det er vanskelig å forene med barnas skolegang. Det største problemet for mange er faktisk å komme tidsnok på skolen om morgningen.³⁹⁹ For mange barn i familier som ikke har tradisjon for å gå på skolen, og hvor ingen av foreldrene har erfaring fra skolesystemet, ender ansvaret opp hos barna. Det er barna selv som må sørge for at de kommer tidsnok på skolen. Eller om de går på skolen i det hele tatt.⁴⁰⁰ I Sverige har dette blitt løst ved å ansette pedagoger som er rom i skolen, som i mange tilfeller henter barna hjemme og tar dem med på skolen. Dette har vært svært vellykket i Sverige. I Norge er det SEIF

³⁹⁴ Olgaç, 2006: 110.

³⁹⁵ Liègeois, 2007: 172.

³⁹⁶ Liègeois, 2007: 172.

³⁹⁷ Olgaç, 2006: 127.

³⁹⁸ Olgaç, 2006: 110

³⁹⁹ Olgaç, 2006: 105

⁴⁰⁰ Olgaç, 2006: 111.

som har jobbet for en slik ordning etter at konvensjonen ble godkjent.⁴⁰¹ I enkelte tilfeller i Sverige har enkelte romer fått spesialutdannelse som hjelpepedagoger, selv om de muligens ikke hadde den formelle bakgrunnen.⁴⁰²

I Norge diskuteres ofte muligheten for å innføre egne klasser for romer. I Danmark har det i Helsingør eksistert egne romklasser siden 1982. I Danmark er ikke romfolket som nevnt anerkjent som nasjonal minoritet og dette er et aspekt som flere organisasjoner har klaget på.⁴⁰³ Igjennom Carsten og Malena Fenger-Grøndahls undersøkelse i *"Sigøjnere 1000 år på kanten af Europa"* kommer det fram igjennom samtale med enkelte representanter for skolesystemet i Helsingør at de så på romfolkets kultur som årsaken til manglende skolegang, og ikke den enkelte foreldres valg om å sende barna på skolen eller ikke. En lærer skal ha presisert under intervjuet at romfolket er så annerledes at de ikke kan sammenlignes med andre innvandrergupper.⁴⁰⁴ Samtidig argumenterte en skoleinspektør for at det var etniske årsaker til at rombarna lærte mindre enn barn ifra andre kulturer:

"Vi har et stort koncentrat af tyrkiske børn fra landdistrikterne, og jeg synes, at de tyrkiske og tildels de arabiske børn har den evne i forhold til sigøjnerne, at de kan sette seg nogle mål. Sigøjnerene har der grønlændermentalitetet, nå i morgen, skide være med det, for det er lige nu og her, det handler om."⁴⁰⁵

Når representanter for skolesystemet ytrer slike holdninger overfor elever, kan dette føre til at elevenes motivasjon synker, og mange barn får dermed et dårlig forhold til skolen. I følge Carsten og Malene Fenger-Grøndahl bidrar slike uttalelser til at mange romer i nettopp Helsingør velger å ikke sende sine barn på skolen på grunn av de holdningene som de blir møtt med og fordi at det er tendens til at de er nødt til å gå i "sigøynerklassen," foreldrene ytrer ofte ønske om at barna skal følge vanlig undervisning.⁴⁰⁶

Finland er det landet i Skandinavia som muligens har kommet lengst når det gjelder romers rettigheter og da spesielt når det gjelder utdannelse. Siden 1989 har romer hatt muligheten til morsmålsundervisning ved enkelte skoler, og i dag er alle skoler i Finland forpliktet til å gi morsmålsundervisning i romanes så lenge det er minimum fire elever.⁴⁰⁷ Samtidig har en i Finland jobbet svært mye for å utarbeide

⁴⁰¹ Rapport fra SEIF: <http://www.seif.no/En/rapport05-06/> (9.2.2009)

⁴⁰² Lidén, 2005: 54

⁴⁰³ Fenger-Grøndahl, 2006: 330.

⁴⁰⁴ Fenger-Grøndahl, 2006: 338.

⁴⁰⁵ Fenger-Grøndahl, 2006: 338ff.

⁴⁰⁶ Fenger-Grøndahl, 2006: 338.

⁴⁰⁷ Fenger-Grøndahl, 2006: 328.

lærebøker i romani. Det har også fra statlig hold blitt organisert kurs for romanilærere, som fungerer som støttelærere i undervisningen.⁴⁰⁸

Da SEIF i 2003 startet sitt prosjekt ”*En plass i samfunnet også for meg*” mottok det en rekke henvendelser fra foreldre som ville ha hjelp til å ta barna ut av skolen før ferien og tillatelse til at barna kunne begynne senere om høsten. Dette ble i de fleste sammenhenger begrunnet med økonomiske og kulturelle årsaker.⁴⁰⁹ I norske media kan en ofte lese om romforeldre som ikke sender barna på skolen. I følge den svenske forskningslitteraturen kan dette ha sammenheng med historiske faktorer. Skolen har historisk sett blitt oppfattet av romer som en fremmed og assimilerende institusjon, og mange eldre romer har dårlig erfaring fra skolesituasjonen. På grunnlag av dette har enkelte problemer med å sende barna sine der.⁴¹⁰ Denne forklaringen støttes også opp av Liègeois.⁴¹¹ Men det er likevel ikke fullt så enkelt. Samtidig som det ofte er historiske årsaker til hvorfor mange romer velger å holde barna vekk fra skolen, er det i mange sammenhenger nettopp den eldre generasjon som er pådriver for at barna skal få gå på skole.⁴¹² Olgaç pekte flere ganger i sin avhandling på betydningen av kontakten med den eldre generasjon ved pedagogenes hjemmebesøk. I følge den tyrkiske psykologen Çağdem Kâğıtçıbaşı som har skrevet mye om ulike familiesystemer, er det i all hovedsak to sett familiesystem. Det ene er basert på avhengighet, det andre på uavhengighet. I familiesystem som er bygget på avhengighet er familien en svært viktig faktor i barnets sosialisering. Den andre modellen er typisk for det vestlige familiemønsteret, hvor individets står i fokus og generasjonene lever mye mer separate.⁴¹³ Kâğıtçıbaşı har kritisert den posisjonen det vestlige systemet har fått, ettersom det har utviklet seg en tendens at det blir ansett som det eneste riktige familiesystemet.⁴¹⁴ Måten familiemønsteret fungerer innenfor mange romfamilier gjør at den eldre generasjon gjerne har enorm innflytelse på barna. Derfor er det svært viktig å komme i dialog med de eldre, når det gjelder skolegang.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Fenger- Grøndahl, 2006: 329.

⁴⁰⁹ Rapport fra SEIF juni 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008)

⁴¹⁰ Olgaç, 2006: 114

⁴¹¹ Liègeois, 2007: 173.

⁴¹² Olgaç, 2006: 129.

⁴¹³ Kâğıtçıbaşı, 2007: 127.

⁴¹⁴ Kâğıtçıbaşı, 2007: 127f.

⁴¹⁵ Olgaç, 2006: 117.

Ettersom rom og romani i Norge er anerkjente som to forskjellige nasjonale minoriteter, er det naturlig at det utvikles forskjellige tiltak overfor gruppene. I forhold til undervisning er det imidlertid vanskelig å lage et eget undervisningsopplegg for romer, ettersom det er så mange forskjellige grupperinger innad i gruppen. Tiltak som fungerer for noen romer vil ikke automatisk fungere for alle.⁴¹⁶ Dette kan muligens være et av de problemene Norge også står overfor. Det blir ofte presisert at enkelte tiltak overfor gruppen ikke fungerer fordi det er interne stridigheter.⁴¹⁷

Dette gjelder spesielt i forhold til språket romanes. I Sverige har denne problemstillingen blitt løst ved at det har blitt utarbeidet en overordnet skolepolitikk overfor de nasjonale minoritetene, hvor de samme tiltakene har blitt utarbeidet i forhold til rom og romani. Det kan virke som en helhetlig politikk på dette området er mer gunstig. I forhold til de svenske undersøkelsene viser det seg også at morsmålsundervisning ikke er det som blir høyest prioritert av mange romer. Enkelte romer i Sverige føler at det er viktigere at barna lærer bra svensk. Dette var et argument enkelte norske romer også kom med under diskusjon om å innføre morsmålsundervisning for romer på 1970-tallet. (se.side.53) I følge Olgaç er mange barn innenfor romkulturen ikke bare tospråklig, men i mange tilfeller også firespråklig. De snakker gjerne polsk, rumensk, romanes og gjerne tysk og fransk også.⁴¹⁸ I den norske romgruppen behersker ofte barna norsk, spansk, engelsk, fransk og tysk. Liden påpekte også i sin rapport om Barn og unge fra Nasjonale minoriteter at skolene ikke var flinke å synliggjøre de kunnskaper og erfaringer som barn ifra romkulturen sitter inne med.⁴¹⁹ Rombarnas kunnskapsmengde et aspekt som ofte blir utelatt når en diskuterer rombarnas skolegang. Det blir vanligvis fokusert på mangel på kunnskap, noe som viser at rom for det meste kun blir representert når det gjelder negative aspekter ved kulturen.

Kravet om å innlemme stoff om nasjonale minoriteter generelt i skoleelevers pensum kan bidra til mer forståelse for minoritetenes kultur og historie, noe som igjen på sikt kan føre til mindre diskriminering. I denne sammenheng vil det blant annet være nødvendig å øke allmennlærernes kunnskap om romfolket og de nasjonale

⁴¹⁶ Liègeois, 2007: 172.

⁴¹⁷ Rapport fra SEIF juni 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport/> (1.12.2008)

⁴¹⁸ Olgaç, 2006: 140.

⁴¹⁹ Liden, 2005: 54.

minoriteter generelt.⁴²⁰ Uten oppdatert undervisningsmateriale er det naturlig at romfolkets kultur og historie uteblir i undervisningen. Dette er et aspekt som Olgaç har fokusert på i sin avhandling. Flere av hennes informanter etterlyser nettopp at elevene blir undervist i romfolkets kultur, tradisjoner og historie på lik linje med andre kulturer.⁴²¹ For veldig mange romer blir dette framhevet som mer viktig enn morsmålsundervisning.⁴²²

I 2004 ble det avsatt to millioner kroner på statsbudsjettet som var øremerkede tiltak for å sikre skolegang for rombarn. Men da SEIF startet sitt arbeid med å bistå familier med å registrere rombarn i skolen, var likevel fremdeles ingen tiltak satt i gang i Oslo området, og fremdeles ble søskenflokker splittet opp og henvist til skoler som lå langt ifra hjemmet.⁴²³ SEIF la fram et forslag til tiltaksplan overfor romungdommen, hvor det ble presisert hvor stort behovet var for oppfølging og kontinuitet spesielt når det gjelder jenter på ungdomskolenivå. Under hjemmebesøk hos romfamilier, kom representanter fra SEIF i kontakt med flere jenter mellom 13 og 15 år som ikke hadde gått på skole. Innad i kulturen finnes det forestillinger om at når jenter kommer i kjønnsmoden alder må de ikke ha kontakt med menn, og da spesielt menn som ikke er endel av dens egen kultur. Det kan i verste tilfelle føre til at de unge jentene kan bli sett på som marime.⁴²⁴ Dette er en høyst aktuell problemstilling i dag, og flere romjenter har blitt tatt ut av ungdomskolen. Det som overrasker mest er at dette skjer uten at noen myndigheter reagerer.

Under SEIF`s prosjekt en *plass i samfunnet også for meg*, har de flere ganger presisert hvor viktig det er at det blir tydelig lagt fram for foreldrene hvorfor de sender barna på skolen. Fokuset må være på elevenes beste, slik at en ikke får en tendens til at foreldre sender barna sine på skolen kun for å blidgjøre myndighetene. I følge SEIF er eneste måten å få til en vellykket integrering i skolen å øke både foreldrene og barnas engasjement.⁴²⁵

SEIF ser det slik at de vil satse på barna, mens Oslo kommune nok engang vil satse på foreldrene og voksenopplæring.⁴²⁶ Dette viser at Oslo kommune ikke har tatt til seg de erfaringer en kan lese ut ifra tidligere tiders politikk, ved å satse på relativt

⁴²⁰ Liden, 2005: 62.

⁴²¹ Olgaç, 2006: 118.

⁴²² Fenger-Grøndahl, 2006: 346f.

⁴²³ Rapport fra SEIF mars 2004-mars 2005: <http://www.seif.no/En/rapport05-06/> (10.12.2008)

⁴²⁴ Rapport fra SEIF mars 2006-mars 2007: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/> (10.12.2008)

⁴²⁵ Rapport fra SEIF mars 2006-mars 2007: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/> (10.12.2008)

⁴²⁶ Rapport fra SEIF mars 2005-mars 2007: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/> (10.12.2008)

like prosjekter som ble utprøvd i 1972. Da ministerkomiteen la fram den andre statusrapporten om Norge i 2006, var komiteen fremdeles bekymret over rombarnas utdanningsmuligheter. Den anbefalte myndighetene å trappe opp arbeidet med rombarn i skolen. Samtidig kommer det ganske klart fram at komiteen vurderte boligspørsmålet i sammenheng med utdanningsspørsmålet.⁴²⁷

Politikk for bekjempelse av arrangerte ekteskap blant mindreårige romer.

I løpet av 1990-tallet ble det rettet et økende fokus på ungdom med minoritetsbakgrunn som giftes bort mot sin egen vilje. Høsten 1998 la regjeringen fram en handlingsplan mot tvangsekteskap, men selv om romungdommen var og er berørt av problematikken, ble gruppen fullstendig oversett i dette arbeidet. SEIF, som har jobbet for å få denne problemstillingen på den politiske dagsorden, merket ved flere hjemmebesøk hos romfamilier at jenter så langt ned som i 13 års alderen gikk hjemme i det som skulle vært skoletid. Som tidligere nevnt har kulturen tradisjon for at barna gifter seg i svært ung alder, disse ekteskapene er ofte arrangert av foreldrene. Nå er ikke arrangerte ekteskap forbudt med norsk lov. Men ekteskap blant mindreårige er forbudt og det samme gjelder om ekteskapet blir gjennomført ved tvang. Nå er en av problemstillingene rundt romers ekteskap at de har egne bryllupsseremonier, og ekteskapet blir dermed ikke registrert hos norske myndigheter. Dette fører til at kvinner blir registrert som enslige forsørgere og mottar stønader deretter.⁴²⁸ Det er blant annet slike trygdesvindelsaker som resulterte i Bjarne Håkon Hansens uttalelse om en mislykket ”sigøynerpolitikk.”

De første som tok opp problemstillinger tilknyttet tvangsekteskap og ekteskap blant mindreårige romer var SEIF. Gerd Fleischer, som er leder for SEIF og en internasjonalt anerkjent menneskerettighetsforkjemper, har utallige ganger vært i media og satt fokus på blant annet tvangsekteskap blant norske romer.

Hun mener at norske myndigheter ikke har tatt hensyn til erfaring fra tidligere forsøk:

”Det ble ikke stilt krav til dem. Nå innser mange i miljøet at analfabetisme, bruderov og fattigdom ikke er kultur, men overgrep. Hvis EU fikk vite hvordan det står til med norske sigøynere, ville det bli en internasjonal skandale⁴²⁹”

⁴²⁷ Den Rådgivende komité om beskyttelse av nasjonale minoriteter, andre uttalelse om Norge, 2006: 5.

⁴²⁸ Rapport fra SEIF mars 2006-mars 2007: <http://www.seif.no/En/rappport06-07/> (10.12.2008)

⁴²⁹ Aftenposten, 13. Januar 2004: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article707567.ece> (11.2.2009)

Nå har ikke Norge mottatt noen kritikk enda på dette punktet. Ministerkomiteens siste uttalelse om Norge diskuterte ikke denne problemstillingen i forhold til norske romer. Dette er en svært viktig problemstilling i forhold til menneskerettighetskonvensjonen og barnekonvensjonen. En må stille seg spørsmål om hvorfor ikke ministerkomiteen har tatt denne problemstillingen opp med norske myndigheter. Et problem kan være at det er svært vanskelig i mange sammenhenger å avgjøre om et ekteskap er tvang eller ikke. Det eksiterer en viss gråsoner, ettersom et ekteskap arrangert av foreldre i vestlige øyne blir ansett som en ufri handling. Muligens har ikke den rådgivende komité blitt informert om at den norske gruppen har hatt tradisjoner for å arrangere disse ekteskapene blant mindreårige. Problemstillinger knyttet opp til tidlige giftemål blir heller ikke diskutert av ministerkomiteen eller i forskningslitteraturen. Det er ingen tvil om at disse barna blir oversett på mange måter. Myndighetenes valg om å ikke gripe inn skjules ofte bak argumentet om at romkulturen må respekteres.⁴³⁰ Her ser en brudd på menneskerettigheter ved at i noen tilfeller unge jenter og gutter blir fratatt sine retter ettersom ingen griper inn med nettopp det argumentet at dette er romfolkets kultur. Det er på grensen til kulturel relativisme når det blir godtatt at så mange unge barn uteblir fra skolen og giftet bor i så ung alder, ettersom det bryter med norsk lovgiving. Om barnevernet ikke har grepet inn i situasjoner hvor det burde ha grepet inn på grunnlag av at de vedkommende foreldre er romer, er en sak som har vært mer diskutert de siste årene.⁴³¹

Debatten rundt arrangerte ekteskap, eventuelt tvangsekteskap i Norge inngår i multikulturalismedebatten. Denne debatten i Norge har båret preg av etnosentrisme hvor "våre" vestlige idealer blir satt som målestokk andre kulturer. I norsk sammenheng er spørsmålet hyppigst diskutert i sammenheng med islam. Det er interessant at debatten rundt tvangsekteskap blant muslimer har båret mer preg av etnosentrisme, mens ofte når det gjelder romer har det vært mye mer stille. I norsk sammenheng har det vært debatt rundt forskjellen og hvor grensen går mellom tvangsekteskap og arrangerte ekteskap. Antropologen Unni Wikan hevder at det ikke eksisterer noe skille og at arrangerte ekteskap er en døende tradisjon.⁴³² Andre

⁴³⁰Rapport fra SEIF mars 2006-mars 2007: <http://www.seif.no/En/rapport06-07/> (10.12.2008)

⁴³¹I 1991, kom de første reportasjene i media angående, saker i barnevernet, hvor barnevernet ikke hadde grepet inn i opplagte barnevernssaker, på grunnlag av at det gjaldt saker i rom miljøet. Den 26.mars 2004 gikk det så langt at Kirsten Hjernstad, direktør for barne- og familieetaten varslet byrådsavdelingen om at barnevernet ikke hadde nådd fram i saker som angikk omsorgssvikt overfor rombarn. Aftenposten 17. August. 2004 <http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/article849822.ece>

⁴³²Wikan, 1995: 91f

teoretikere har argumentert for at det må skille mellom tvangsekteskap og arrangerte ekteskap, ettersom arrangerte ekteskap også kan innebære frihet til å velge.⁴³³ Men i mange av de sakene som gjelder arrangert ekteskap blant romer, står de som velger å unnlate å gripe inn overfor to problemstillinger. Et problem er å bedømme om ekteskapet er tvang eller frivillig. Et enklere spørsmål er å bedømme om det er et ekteskap blant mindreårige. Hvis offentlige myndigheter velger å ikke gripe inn i klare saker på grunnlag av at dette er endel av romfolkets kultur, kan man si at grupperettigheter har blitt gitt på bekostning av menneskerettigheter.

Lovlige ervervsmuligheter fremdeles en utfordring.

Lovlige ervervsmuligheter for romer har vært diskutert helt siden romfolket kom tilbake til Norge på 1950-tallet. For både rom og romani har tradisjonelle erverv gradvis blitt utdatert og erstattet med for eksempel masseproduksjon, og påvirket av urbaniseringen. Folk hadde ikke lenger det samme behovet for omreisende handelsmenn som før. Utfordringene i forhold til erverv som mange norske romer står ovenfor, deles med svært mange andre romer i Europa.⁴³⁴ I mange tilfeller er det restriksjoner og reguleringer som fører til at romer blir marginalisert på arbeidsmarkedet.⁴³⁵ I norsk sammenheng er det romfolkets mulighet til å drive en reisende handelsvirksomhet som ofte har bydd på problemer. Svært mange romer i Norge hevder selv at de fremdeles er avhengig av omferdselshandel og derfor velger å forlate landet for å drive denne handelen.⁴³⁶ I all hovedsak dreier dette seg fremdeles om muligheten til å drive salg av tepper. Enkelte romer i Oslo har handelsbrev og driver butikk. Disse vil ikke stå fram med ansikt eller gi inntrykk av hvilke butikker som er deres, i frykt for å miste kunder ettersom de er rom.⁴³⁷

Da ervervspørsmål ble drøftet på 1960- og 1970-tallet ble det av rom stilt to krav. Det ene var at det skulle være en virksomhet som de selv drev, den andre at virksomheten skulle fungere slik at tiden mellom investering og utbytte ikke ble for

⁴³³ Jacobsen, Gressgård, Holst (red), 2002: 202.

⁴³⁴ Liègeois, 2007: 139.

⁴³⁵ Liègeois, 2007: 139.

⁴³⁶ Aftenposten, 30. mai 2008: <http://www.aftenposten.no/amagasinet/article2448278.ece> (9.5.2009)

⁴³⁷ Dagbladet, 19.april.2008: <http://wap.dagbladet.no/magasinet/2008/04/19/532946.html> (24.2.2009)

stor. Nå viste det seg at det første kravet ikke ble ansett som en nødvendighet blant yngre romer.⁴³⁸

Før Norge anerkjente Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter var det blitt satt i gang enkelte forsøk som skulle sikre romer økonomisk autonomi. Det ble blant annet opprettet utsalgssteder for romer, for salg av tepper. Disse prosjektene ble satt i gang med støtte fra Oslo kommune. Gjennomgående har målet vært å få til konkrete prosjekter som skulle få rom ut i arbeidslivet. Fremdeles er det lav sysselsettingsprosent, noe en muligens kan se gjenspeilet i de mange trygdesvindelsaker som det har vært hyppig referert til i media. En kan stille seg spørsmål om det hadde vært færre slike saker hvis flere innenfor gruppen hadde hatt større økonomisk autonomi. Myndighetene hevdet at det har blitt diskutert mulige løsninger på sysselsetningsproblematikken. Norske myndigheter har vært i kontakt med Taternes landsforening⁴³⁹ og med stiftelsen Roma. Dialog med gruppene på dette området ble nå ansett som avgjørende for en vellykket politikk.⁴⁴⁰

I Norges gjennomgang av arbeidet overfor de nasjonale minoritetene, ble rom og romanifolkets ervervsmuligheter diskutert. Spesielt ble det pekt på romanifolkets tradisjoner innenfor forskjellige praktiske yrker som takteking og murer- og tømreryrke. Vanligvis ble slike yrker videreført fra far til sønn og dermed vurdert av mange som endel av deres kultur. I følge norsk lovgivning er en forpliktet til å ha blant annet svennebrev for å drive slik virksomhet lovlig.⁴⁴¹ Ved Norges gjennomgang av politikken overfor de nasjonale minoritetene ble dette diskutert. Fag eller svenneprøve anses som minstekrav i forhold til Plan og bygningslovens krav for å få godkjent eventuelle oppdrag. Samtidig åpner lovverket opp for at det i enkelte tilfeller kan se bort ifra utdanningskravene, og i enkelte tilfeller kan også

⁴³⁸ Harnich, 1976: 97

⁴³⁹ Taternes landsforening tidligere Romanifolkets landsforening, fra og med 2005 valgte organisasjonen betegnelsen taterne landsforening til fordel for romanifolkets landsforening. Foreningen valgte å bruke betegnelsen tater for å kunne revitalisere begrepet tater, Norges andre rapport om gjennomgangen av Europarådets rammekonvensjon ombeskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/Stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=194028> (25.2.2009)

⁴⁴⁰ Norges andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11.

⁴⁴¹ St.meld.nr.15 (2000-2001): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/Stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=194028> (25.2.2009)

utdanningskravet falle helt bort.⁴⁴² I den rådgivende komité's første uttalelse i forhold til Norges arbeid med de nasjonale minoriteter, ble romfolkets muligheter sysselsetting diskutert. Komiteen pekte på at Norge ikke hadde tatt hensyn til deres tradisjoner og kultur i relevante normer og forvaltningspraksis. Komiteen argumenterte for at dette var en av faktorene som hinderet like muligheter i arbeidslivet.⁴⁴³ I Norges svar på komiteens uttalelser blir ikke denne problemstillingen diskutert. Men det blir presisert at kommunal og regionaldepartementet har vært i dialog med Oslo kommune angående romfolkets levekår, samtidig som Norge hadde utarbeidet en handlingsplan mot diskriminering som også skulle gjelde i arbeidslivet.⁴⁴⁴ I regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering er romfolket nevnt som en gruppe hvor behovet for tiltak haster.⁴⁴⁵ I SEIF's første rapport om romfolkets livssituasjon presiserte SEIF at det er et stort behov for å kunne tilpasse vokseopplæringen for romer. SEIF anbefalte at det i denne sammenheng satses på aldersgruppen 18-30 år.⁴⁴⁶ Innunder tidligere voksenopplæringsforsøk ble ofte denne gruppen utelatt. Det har vanligvis blitt satset på de aller yngste eller de som var over 30 år. SEIF's forslag er at det utarbeides tilrettelagte skrivekunnskapskurs i kombinasjon med yrkesrettet kursdel.

I samtlige rapporter både fra interesseorganisasjoner og ifra regjeringen blir det vanligvis henvisning til fornuftspolitikk som har funnet sted overfor rom og romani. Men en finner ikke noen rapporter som diskuterer eller gjør rede for den politikken som ble først mot rom i perioden 1980-1990, til tross for at myndighetene brukte 210 millioner kroner som blant annet også gikk til vokseopplæringsprosjekter. Det ville vært en fordel å vite hvor disse prosjektene feilet, før det settes i gang nye tiltak og prosjekter.

I 2005 hadde det fremdeles ikke skjedd noe konkret i forhold til å utarbeide tiltak som skulle få rom ut i arbeidslivet. I Norges andre rapport om arbeidet med de nasjonale minoritetene, ble det nok en gang fremhevet at norske myndigheter ønsket å komme i dialog med romfolket for å diskutere lovverket og mulige løsninger på

⁴⁴² St.meld.nr.15 (2000-2001):

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20002001/Stmeld-nr-15-2000-2001-.html?id=194028> (25.2.2009)

⁴⁴³ Den rådgivende komité for rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter første uttalelse om Norge, 2002:2.

⁴⁴⁴ Den Norske regjeringens kommentarer til synspunktene til sen rådgivende komiteen om oppfølging rammekonvensjonen m beskyttelse av nasjonal minoriteter, 2002: 2.

⁴⁴⁵ Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering, 2002: 10.

⁴⁴⁶ SEIF, rapport juni 2003-mars 2004: <http://www.seif.no/En/rapport> (1.3.2009)

problematikken.⁴⁴⁷ Det er spesielt i forhold til artikkel 15 i konvensjonen at Norge har mottatt merknader fra den rådgivende komité.

”Den rådgivende komité oppfordrer myndighetene til å overvåke om de rettslige kravene til handel med bruktvarer, som nå omfatter faste utsalgssteder, og krav til fagbrev i visse yrker har negativ innvirkning på gjennomføringen av artikkel 15 når det gjelder rom og romanifolket.”⁴⁴⁸

Som nevnt i forhold til undervisningsspørsmålet har svenske myndigheter hele tiden lagt et skritt foran Norge når det gjelder å utarbeide politikk for romfolket. Selv om det prosentvis finnes flere romer i Sverige som har fullført sin utdanning, er også muligheten for erverv en aktuell problemstilling i Sverige.⁴⁴⁹ Dette viser at de problemstillingene som er tilknyttet rom og romani står overfor er mye mer komplekse enn først antatt. Det er ikke gitt at om det satses på utdanning av barn og unge, vil dette automatisk føre til mer sysselsetting innenfor gruppene. Ettersom det ikke har kommet noe konkrete tiltak som tar sikte på å finne en løsning på romfolkets ervervsmuligheter i Norge, kan det virke som at norske myndigheter prøver å løse slike problemstillinger med mer generelle tiltak som vil kunne påvirke flere grupper. Dette er ganske naturlig ettersom mange av de problemstillingene som den norske romgruppen står overfor, på mange måter ligner de utfordringene mange innvandringsgrupper møter. Det må også tas til etterretning at mesteparten av romgruppen nettopp er bosatt i Oslo-området. I Oslo er levekårsforskjellene generelt sett større enn i resten av landet. Byen er preget av et rikt mangfold ettersom det er byen i Norge med flest innvandrere. Dette blir ofte satt i sammenheng med den høye arbeidsledigheten.⁴⁵⁰ For å redusere de sosioøkonomiske forskjellene mellom den øvrige befolkning og rom, er utviklingen av reelle arbeidsmuligheter avgjørende for en vellykket integrering.⁴⁵¹

Medias omtale etter 1999.

Media har en enorm makt i å forme meninger, media klassifiserer virkeligheten rundt oss. Måten media velger å framstille forskjellige saker på er ofte med på å forme

⁴⁴⁷ Norges andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 11.

⁴⁴⁸ Norges andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, 2005: 31.

⁴⁴⁹ Montesino, 2002: 193.

⁴⁵⁰ St.meld.nr.31 (2006-2007): 27.

⁴⁵¹ St.meld.nr.31 (2006-2007): 33.

stereotypier og i mange tilfeller også myter om mennesker, kulturer og land.⁴⁵² Romfolket i Norge har alltid hatt en bred pressedekning. Alt tidlig på 1900-tallet kunne en følge reisene deres gjennom media. På mange måter har det vært media som har vært den viktigste innfallsvinkelen majoritetssamfunnet har hatt til romer og deres kultur. Teorier om rom og romani ble i media på begynnelsen av 1900-tallet presentert av myndighetspersoner i samfunnet, som definerte dem som utskudd som levde på siden av samfunnet.⁴⁵³ På mange måter lever de negative stereotypiene videre i dag igjennom avisartikler som ensidig fokuserer på negative aspekt ved romfolket og kulturen. Fram til 1990 fokuserte media for det meste på alle de mislykkede politiske tiltakene. Et tema i media som kom til å overskygge disse sakene og som kom til å bidra til at rom i Norge ble stemplet som svindlere var den store svindelsaken (se.side.84)

En skulle tro at medias representasjon av romfolket endret seg etter anerkjennelsen av rammekonvensjonen. I følge rammekonvensjonens lovnader forpliktet Norge seg til å jobbe for økt toleranse, respekt og dialog mellom de mennesker som bor innefor samme territoriet. Å bruke media til å fremme kulturell forståelse blant majoritetsamfunnet ble tidlig ansett av Norge som den beste løsningen for å endre majoritetens holdninger overfor stigmatiserte grupper og det som kan oppfattes som fremmed.⁴⁵⁴ Da Norge gav sin første rapport om gjennomføringen av konvensjonen, hadde senter mot etnisk diskriminering fått ansvaret for å overvåke pressens omtale av minoriteter. Spesielt så den på hvordan pressen dekket spørsmål som forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme. Senteret hentet sin informasjon fra lokale og nasjonale medier og konkluderte med at norske medier var flinke til å avsløre diskriminering av minoritetsgrupper, men samtidig kritiserte den media for ikke å ha en bevisst holdning til formuleringer som brukes i overskrifter.⁴⁵⁵ Dette er en relevant problemstilling overfor rom. Selv om rom allerede var anerkjente med sitt rette etnonym rom i 1999, ble de for det meste omtalt som sigøynere fram til 2007. Det bør nevnes at også Gerd Fleischer og Bjarne Håkon Hansen bruker betegnelsen sigøynere på gruppen når de omtaler dem i offentligheten.

⁴⁵² Hall, (eds) 2007: 235.

⁴⁵³ Hvinden, (red) 2000:18.

⁴⁵⁴ Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av Nasjonale minoriteter, 2001: 29.

⁴⁵⁵ Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av Nasjonale minoriteter, 2001: 29.

I debatten rundt hvordan en skal omtale romfolket offentlig, blir det som oftest diskutert hvordan myndighetene, media og allmennheten skal omtale rom. Men hvordan omtaler romer seg selv overfor det de omtaler som gadze? De fleste romer i dag bruker nok flere betegnelser på seg selv. I sammenhenger de velger å presentere seg selv som en rom, vil svært få forstå hva de snakker om, og blir møtt med replikken: Har det noe å gjøre med romerriket eller har dette sammenheng med Romania? Dette er noe som Biljana Muncan har fått føle på kroppen. Biljana ser på seg selv som en dansk rom. Det tok mange år før hun valgte å stå fram som rom. Ettersom Biljana har universitetsutdannelse, har hun opplevd at enkelte faktisk ikke tror henne når hun forteller om sin bakgrunn. Da hun begynte å presentere seg som rom oppdaget hun at svært få mennesker faktisk viste hva det innebar å være rom. Hun måtte dermed forklare at det var det som en i Danmark omtalte som sigøynere. Ettersom hun ikke passer inn i de stereotypiene som er bygget opp rundt romer, har hun ofte måtte forklare at ikke alle romer passer med stereotypiene av romer som omreisende, tiggende, upålitelige. I enkelte tilfeller har Biljana påpekt at kampen mot stereotypiene virker håpløs, og at hun derfor har akseptert at svært mange romer velger å skjule sin identitet.⁴⁵⁶

Det er ikke bare representasjonen av romer i media som er viktig. Minoritetenes adgang til media blir også ansett som viktig. I forhold til romfolket, har det i Norge ikke kommet noen konkrete tiltak på dette område. Her ligger Sverige foran Norge. Nå har jeg ingen rapporter eller forskning som kan fortelle meg noe om svenske medias representasjon av romfolket. Men som resultat av Europarådets rammekonvensjon har det i Sverige blant annet kommet et tidsskrift for romer kalt *E romani Glinda*, og radioprogrammet *Radio Romano*. Her blir saker som angår romer tatt opp og en fremhever positive tiltak og hendelser som påvirker rom. Ofte løfter radioprogrammet fram unge og voksne som blant annet har fullført skolegang, noe som igjen fører til at flere er positivt innstilt til skole.⁴⁵⁷

”Jag ser ljusere på skoleutbildningen. Jag tycker det verkar som om fler, allt fler, och då tror jag att det kommer att ha en liten positiv spiral med att alt fler går i skolan och att dom själva mycket mer fattar att skolan är viktig (...) Det beror på att trenden har vänt, att dom ser at det lönner sig att gå i skolan. Dom blir uppmuntrade. Det är det viktigaste”

⁴⁵⁶ Fenger-Grøndal, 2006: 352.

⁴⁵⁷ Olgaç, 2006: 122.

Å ha tilgang til media er viktig og mediernes tilgjengelighet for allmennheten er satt opp som et mediepolitisk mål igjennom st.prp.nr.1(2004-2005) hvor det presiseres at media er en viktig forutsetning for å sikre minoritetenes ytringsfrihet.⁴⁵⁸

Går en gjennom avisartikler etter godkjenningen av konvensjonen finner en få avisartikler som diskuterer romfolkets kultur og historie. De fleste artikler fokuserer på negative hendelser blant representanter fra kulturen. I sommerhalvåret øker antall avisartikler om rom. Det er nok flere grunner til det. En grunn er at de fleste norske rom reiser om somrene.

Etter at Omstreiferloven ble opphevet i 2005 fikk mediebildet en litt annen innfallsvinkel. På grunn av at det da ble tillatt å tigge, har en fått en relativ stor innvandring av utenlandske romer, som får svært diskriminerende og negativ omtale i media. Slike oppslag gjør at det vokser fram en skepsis til hele gruppen. Artikler som tar for seg innvandring av utenlandske romer, har på mange måter lik retorikk som avisene hadde på 1980 og 1990-tallet i sin representasjon av mange flyktninggrupper som kom til Norge. På lik linje som artikler som tok for seg romfolkets innvandring ved århundreskifte, finner en fremdels artikler som sier ”sigøynersflom,” eller ”invasjon av sigøynere”. Om 14 romer fra Øst-Europa en juli måned kom på turistvisum vil ikke det akkurat innebære en invasjon av Norge. Slik retorikk var også veldig vanlig under medias dekning av serbiske asylsøkere sen vinteren 1998. Også i disse artiklene ble det brukt begreper som ”*strøm av og store bølger av*”. Ifølge Merete Lindstad og Øyvind Fjellstad i boken ”*pressen og de fremmede*” fører slik retorikk til at det formidles et bilde av noe som truende og ukontrollerbart velter inn over oss.⁴⁵⁹ Denne forklaringen kan overføres til den retorikken media i dag bruker overfor utenlandske romer i Norge.

⁴⁵⁸St.prp.nr 1 (2004-2005): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/regpubl/stprp/20042005/Stprp-nr-1-2004-2005-/2/2.html?id=291510> (9.5.2009)

⁴⁵⁹ Lindstad, Fjellstad 1999: 139.

Foto: Torgny Skogsrud

Konklusjon.

I dette kapittelet har romfolkets situasjon etter anerkjennelsen av Europarådets rammekonvensjon blitt diskutert. Før denne anerkjennelsen hadde romfolket på mange måter falt utenfor de forskjellige konvensjoner som ellers var ment for å beskytte minoriteter. Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter bygget på de erfaringer en hadde høstet fra Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk. Det bør nevnes at det ikke hersket 100 % konsensus rundt anerkjennelsen. Blant annet var stiftelsen Roma skeptisk til å bli plassert i en ny kategori av myndighetene. Argumentet til Roma var at dette var å definere og fremheve forskjeller. Framskrittspartiet var svært skeptiske til hele konvensjonens innhold og Norges tolkning av den.

I denne perioden ble de samme tiltakene som hadde vært diskutert på 1970-tallet børstet støv av og foreslått på nytt av myndighetene. St.meld.15(2000-2001) som var den første helhetlige gjennomgangen av Norsk politikk overfor nasjonale minoriteter, blir det foreslått at det er nødvendig å fremme tiltak i forhold til boligproblematikken, analfabetisme og ervervsmuligheter. Den nye problemstillingen som kan sies å ha blitt diskutert, er tendensen til ekteskap blant mindreårige.

Nå er de kontraherende stater nødt til å fremme tiltak som styrker minoritetenes kultur, språk, historie, og religion. Minoritetene har rett til å bevare, reprodusere og utvikle sine grupperettigheter så lenge de ikke bryter med menneskerettigheter. Problemstillingen i forhold til ekteskap iblant mindreårige kan

sies å være en aktuell problemstilling i forhold til brudd på menneskerettigheter. I Norge er det kun SEIF som har tatt opp denne høyst viktige problemstillingen. Hvis unge jenter og gutter blir giftet bort og myndighetene velger å se bort ifra det, er dette brudd på norsk ekteskapslov og barnelov, samtidig som det også bryter prinsipper om menneskerettigheter.

Også i forhold til undervisningsspørsmålet er det offentliges mangel på reaksjon et stort problem. Spørsmålet om rombarnas skolegang er et komplekst problem, ettersom flere voksne romer har søkt om billighetserstatning for tapt skolegang, men velger selv å ikke sende barna på skolen. Det blir veldig tydelig at mangel på evaluering av de tidligere prosjektene er så godt som fraværende, noe som igjen fører til de samme feilene blir gjentatt gang på gang.

I Norge var det en skeptisk holdning til det svenske rehabiliteringsprogrammet som fant sted på 1960-tallet. Det er interessant at en i dag nettopp strekker seg etter de tidligere svenske prosjektene. I Sverige har en kommet lengre, men det gjenstår mye arbeidet også der. Der er en klar tendens at rombarn generelt har høyere fravær enn andre elever. I de fleste sammenhenger blir kulturen konsekvent omtalt som en barriere i forhold til blant annet utdanning. Dette går igjen i Norge, Sverige og Danmark. Boligproblematikken blir svært ofte satt i sammenheng med undervisningsspørsmålet, ettersom en stabil boligsituasjon kan føre til at prosentvis flere barn møter regelmessig opp på skolen. Norge har blitt kritisert av den rådgivende komité for at romer blir diskriminert på boligmarkedet. Dette gjelder spesielt i forhold til leiemarkedet. I likhet med de svenske undervisningsprosjektene som Norge var skeptiske til på 1960-tallet og 1970-tallet, vender enkelte seg i Norge også i sammenheng med boligproblematikken til Sverige. At Sverige ligger så langt foran i undervisningsspørsmålet, kan nettopp ha en sammenheng med at romfolket i Sverige har vært bofaste siden 1970-årene.

En skulle tro at medias representasjon av romfolket endret seg etter at gruppen ble anerkjent som nasjonal minoritet. I forhold til romfolket er media for de fleste fremdeles eneste innfallsvinkel til romfolket. Senter mot etnisk diskriminering har kritisert norske media for ikke å ha en bevisst holdning til formuleringer som brukes i overskrifter. Og dette gjelder i aller høyeste grad romfolket. Samtidig som bruken av etnonymet rom først begynte å bli vanlig i media under arbeidet med denne oppgaven. Det er påfallende at en offentlig person som Bjarne Håkon Hansen bruker begreper som sigøynere og sigøynerpolitikk når han omtaler romfolket i Norge.

Samtidig har opphevelsen av omstreiferloven ført til at et gammelt bilde av romer nok en gang kommer til syne i media. Opphevelsen har ført til en ny innvandring av tiggende romer på turistvisum til Norge. Artikler som tar for seg disse romene har lik retorikk som en kan finne langt tilbake i historien. Retorikken spiller retorisk på noe ukontrollerbart og truende som velter inn over landet.

Spørsmålet om noe har endret seg for romfolket siden de ble anerkjente kan en si at endringen er på vei. I forhold til de nasjonale minoritetene kan romfolket anses som den nasjonale minoriteten hvor det har kommet færrest tiltak.

6. Hovedkonklusjon.

Norge har i lang tid hatt reisende grupper i landet. Deres historie og opphav er historikere og andre forskere noe uenig om. Men vi vet at forfedrene til den romgruppen som Norge har anerkjent som nasjonal minoritet ankom en gang på midten av 1800-tallet. På begynnelsen av 1900-tallet begynte myndighetene igjen å føre en restriktiv linje overfor romer ved blant annet å innføre den omtalte sigøynerparagrafen sa at sigøynere og andre omstreifere ikke hadde adgang til riket.

Det fantes svært få romer i Norge mellom 1934 og 1956, noe som har sammenheng med at en større gruppe romer ble nektet innreise i 1934. Resultatet var at de ble sendt tilbake til Tyskland, hvor de ble internert. Romfolkets holocausthistorie er et tema som sjeldent har vært omtalt i historieskrivningen.

Mange romer var statsløse etter andre verdenskrig, dette gjaldt også for de gjenlevende norske romene. Det skulle vise seg å bli en lang kamp for å få godkjent statsborgerskap. Selv om sigøynerparagrafen ble opphevet i 1965, var det tydelig at det fremdeles fantes motforestillinger til romfolket. En ting var nordmenn som ikke var interessert i få romer som nabo og som sendte klager til både kommunen og til avisene. En annen måte motvilje ble vist på var nettopp igjennom den langdryge affæren det var for mange romer å få tildelt statsborgerskap og også krigsskadeerstatning. Spesielt vanskelig var det for kvinner å få innvilget den krigsskadeerstatningen som de hadde krav på.

Ettersom romers tradisjonelle erverv falt bort blant annet på grunn av økende industriproduksjonen og bedre utbygd kommunikasjon havnet den norske romgruppen i en økonomisk krise. En begynte å diskutere om romfolket skulle plasseres på Svanviken på lik linje med romanifolket. Årsaken til at det aldri ble fattet et vedtak om at romfolket skulle sendes til Svanviken var økonomiske. Det ville fort bli kostbart for det offentlige. Men samtidig reiste mange romer ofte ut av landet i frykt for å bli fratatt barna. Da romfolkets levesett og livsvilkår ble ansett som et relativt stort sosialt problem ble det i 1962 nedsatt et Kontaktutvalg for Sigøynerspørsmål. Dette var forløperen til det sosiale arbeidet som kom til å bli utført overfor romfolket. Kontaktutvalget la i 1970 fram en Innstillingen kalt *om arbeidet blant norske sigøynere*. Dette dokumentet kan sies å være grunnlagsdokumentet for det sosiale arbeidet som ble bygget opp rundt romfolket. Arbeidet vokste seg svært uoversiktlig. En årsak til dette kan være at romfolket ble definert som et sosialt

problem i utgangspunktet gjennom innstillingen og st.meld.nr.37(1972-1973)
Samtidig ble ingen konkrete tiltak foreslått, verken i innstillingen eller meldingen.
Måten arbeidet ble bygget opp på, hvor Oslo kommune skulle ha hovedansvaret, førte til at arbeidet ble oppstykket. Mye tid og ressurser ble brukt til å diskutere hvem som hadde det økonomiske ansvaret. Representanter for romfolket selv var ikke delaktig i diskusjonen om det sosiale arbeidet som skulle bygges opp for dem, selv om dette hadde vært en intensjon allerede i st.meld.nr.37(1972-1973). De som la premissene for politikken som ble utarbeidet overfor romfolket var representanter fra Sosialdepartementet, Oslo kommunes sosialavdeling, Oslo politikammer, samt endel ildsjeler som hadde et brennende ønske om å bedre romers livsvilkår. Den siste gruppen hadde nok noe kunnskap om romfolkets kultur.

Det er et aspekt som fort slår en når en går igjennom de foreslåtte tiltakene overfor romfolket i Norge etter 1970, og det er at fremdeles diskuteres de samme tiltakene overfor gruppen som i 1970. I kapittel tre la jeg fram de første foreslåtte tiltakene overfor romfolket. Dette gjaldt bolig, undervisning og erverv. Det mest positive resultatet i denne perioden var nok Gaustadbekkdalen barnehage. Evalueringer og rapporter om denne barnehagens resultater står i kontrast til det bilde av barnehagen som ble ytret i media.

Et annet interessant aspekt er at de som jobbet innenfor særomsorgen for romer på 1970-tallet var relativt kritisk til det svenske rehabiliteringsprosjektet. I dag prøver en å høste erfaring fra dette prosjekt. Selv om ikke alt har vært vellykket i Sverige heller, kan for eksempel prosentvis flere svenske enn norske romer lese og skrive og har fullført utdanning. Likevel sliter de ofte på arbeidsmarkedet.

På begynnelsen av 1980-tallet ble kritikken overfor arbeidet til Sigøynerkontoret sterkere. Media kritiserte arbeidet for å være pengesluk, og en annen side var at arbeidet ble møtt med politisk press fra blant annet Fremskrittspartiet. Spesielt ble det rettet kritikk mot de nyoppførte "sigøynerboligene". Disse boligene førte faktisk til at boligspørsmålet ble løst på 1980-tallet. Det interessante er at etter Sigøynerkontoret ble nedlagt forsvant også boligene. Resultatet av dette var at boligspørsmålet nok en gang ble en avgjørende faktor når romfolkets situasjon etter godkjennelsen av konvensjonen om nasjonale minoriteter ble diskutert. Dette viser at det hadde vært behov for en evaluering av arbeidet før det ble nedlagt. Endel har argumentert for at kontoret ble nedlagt uten spørsmål nettopp på grunn av den sterke kritikken arbeidet ble møtt med.

Medias bilder av de norske romene på 1970-tallet bar ofte preg av stakkarsliggjøring. Det ble fokusert på forfrosne barn i telt og campingvogner. Etter 1980 er det et annet bilde av romer som inntar media. Det kom svært tydelig fram under arbeidet med denne oppgaven at romfolket i Norge er en gruppe som er svært mye representert i media, særlig i forhold til gruppens størrelse. Det var spesielt en sak som kom til bidra til at media tok i bruk gamle stereotypier av romer: Det som har blitt omtalt som den store svindelsaken, stemplet romfolket i Norge som kriminelle. Media spilte på alle de gamle stereotypiene av romer som kjeltringer og voldsmenn – men også romantiske.

Samtidig var det var interessant å se hvordan enkelte romer selv valgte å framstille seg overfor media. At romer omtaler seg selv i media som blant annet ” en skitten sigøyner,” er med på å opprettholde stereotypiene av romer. På en annen side kan dette være romers måte å vise hvordan majoriteten og media velger å framstille dem. Media ville aldri omtalt noen som en ”svart sigøynere,” og slik sett kan dette være romers måte å sette hele situasjonen: Dette er den måten de oppfatter at majoriteten ser på dem. Det er ingen tvil om at mange romer bruker de fordommene som eksisterer instrumentelt, i et forsøk på egne egen sak. Det må samtidig tas til etterretning at romer for det meste blir representert i media når de oppfyller stereotypiene som kriminelle kjeltringer og analfabeter.

Den 17. mars 1999 ratifiserte Norge Europarådet rammekonvensjon for nasjonale minoriteter. Denne konvensjonen skulle stadfeste de nasjonale minoritetenes rettigheter i Norge. I forhold til konvensjonen i sin helhet var det av de norske partiene kun Fremskrittspartiet som stilte seg kritisk. Men også en av interesseorganisasjonene for romanifolket var kritisk ettersom den var skeptisk til at majoriteten nok en gang skulle definere deres gruppe og plassere dem i en ny kategori som nasjonal minoritet. På mange måter viser dette at den politikken Norge har ført overfor både rom og romani fremdeles påvirker gruppen. Motstanden mot å godkjenne konvensjonen var imidlertid så liten at konvensjonen ble godkjent. Den kom i norske sammenheng til å gjelde rom, romani, kvener, skogfinner og jøder.

Nå ble ikke forholdene for de nasjonale minoritetene endret over natten. Et av de første tiltakene som var et resultat av konvensjonen, var blant annet et informasjonsskriv som har blitt utgitt siden 2001 om nasjonale minoriteter. Dette vil kunne bidra til at økt kunnskap om de nasjonale minoritetenes situasjon. Den rådgivende komiteens uttalelser om Norges arbeid viser imidlertid at Norge fremdeles

hadde en lag vei å gå i forhold til å bedre blant annet romfolkets livsgrunnlag. Norge mottok kritikk i forhold til de samme punktene som de selv tidligere hadde utmeislet som avgjørende områder for å bedre romefolkets livsvilkår. Kritikken ble i hovedsak rettet mot den utbredte analfabetismen blant romer, den vanskelige boligsituasjonen og ervervssituasjonen.

Et spørsmål som har kommet opp etter at Norge anerkjente konvensjonen er norsk politikk for bekjempelse av arrangerte ekteskap blant mindreårige romer. Det virker som om mange i det offentlige tjenester unnlater å gripe inn overfor disse barna. Det er interessant at den rådgivende komité heller ikke har stilt dette spørsmålet overfor Norge ettersom ekteskap blant mindreårige jo bryter med barnekonvensjonen.

Jeg var svært spent under arbeidet mitt på om medias representasjon av romfolket hadde endret seg noe etter at gruppen ble anerkjent som nasjonale minoritet. Jeg antok først at jeg ville se en hyppigere bruk av etnonymet rom i sammenheng med saker som tok for seg romfolket. Det skulle vise seg at denne overgangen, altså de siste par årene i begrepsbruk tok noe lenger tid. Først under arbeidet med denne oppgaven, altså de siste par årene ble det vanlig å bruke begrepet rom i media.

Jeg var samtidig interessert i romfolkets adgang til media. I det siste spørsmålet viste det seg at Sverige lå et stykke foran Norge, ettersom det i Sverige har kommet både et tidsskrift og et radioprogram for romer.

En interessant endring i medias representasjon av romer etter ratifikasjonen av rammekonvensjonen, kom etter at Norge valgte å oppheve den tidligere omstridte omstreiferloven. Da denne ble opphevet ble tigging lovlig i Norge. Raskt merket en innvandring av romer fra andre land. Denne innvandringen har fått svært negativ omtale i media og det spekuleres i om dette er organisert kriminalitet. Svært mange av disse avisene som omtaler dette, har lignende retorikk som en kunne finne i aviser som omtalte romer på gjennomreise i Norge før andre verdenskrig og i tiden etter. På samme måte som slik negativ omtale skapte problemer overfor gruppen på 1970-tallet skaper slike avisartikler i dag en skepsis overfor gruppen som helhet, samtidig som gamle stereotyper blir videreført. Betegnelsen sigøyner blir også brukt hyppig.

I oppgavens innledning og innledningen til kapittel tre henviste jeg til arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hansens uttalelse om en mislykket sigøynerpolitikk. Om norsk politikk overfor romfolket har vært helt mislykket er

vanskelig å si. Til det trengs en helhetlig evaluering av alt arbeidet. Til tross for at jeg ikke har hatt det tidligere Sigøynerkontorets arkiver tilgjengelig, ser en ganske tydelig at noen av tiltakene ble vurdert som vellykket av dem var rettet mot. Problemet i sin helhet var at en hel gruppe ble definert som et sosialt problem. Måten bistandsarbeidet ble bygget opp på 1970-tallet kan i dag virke svært ugunstig, men ble vurdert som riktig den gang. I dag er det en ny generasjon romer som trenger hjelp, en ny generasjon med andre krav. Det er et hypotetisk spørsmål å diskutere om problemene en hadde med å integrere romfolket i samfunnet ville opphørt over tid hvis ikke arbeidet hadde blitt nedlagt i all hast. Konklusjonen i dag slik Bjarne Håkon Hansen legger det fram er at vi må starte helt på nytt igjen.

Med utgangspunkt i de problemstillinger jeg skisserte opp i innledningsvis kan en konkludere med at Norges arbeid politisk for den norsk romgruppen har vært preget av oppsplittethet og uenighet. Arbeidet har vært preget av at en i en periode på over 30 år har diskutert de samme tiltakene igjen og igjen. Dette gjelder spesielt arbeidet i perioden 1980 og fram til 2008.

Litteraturliste.

- Andenæs, Kristian. 1974. *Retts hjelp til Norske sigøynere i en rettspolitisk og samfunnsmessig belysning*. Oslo, Institutt for rettssosiologi.
- Bay, Torbjørg. 2002. *Før det er for sent - Sigøynereenes livsbetingelser i Norge*, Høyskolen Oslo Avdeling for økonomi-, kommunal og sosialfag.
- Eide, Elisabeth, and Anne Hege Simonsen. 2007. *Mistenkelige utlendinger - minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Enevig, Anders. 2007. *Sigøinere, Tatere og danske Rejsende* Viborg: Wisby & Wilkens.
- Engebrigtsen, Ada. 1993. *Felleskap til besvær-om nyere innvandring i til Norge*. Edited by L. L. Woon. Oslo, Universitetsforlaget.
- Council of Europe. 2002. *Education of Roma children in Europe*. Stasbourg. Council of Europe publishing.
- Council of Europe. 2007. *Framework Convention for the protection of national minorities*. Strasbourg, Council of Europe Publishing.
- Council of Europe. 1995. *Community and ethnic relations in Europe*: Kommunal og arbeidsdepartementet.
- Fenger-Grøndahl. 2006. *Sigøjnere - 1000 år på kanten av Europa*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.
- Fenigsen, Alicja, and Jerry Bergman. 1994. *Hvem er Sigøjnerne?* Holstebro, Munksgaard .
- Fimreite, Anne Lise og Grindheim, Jan Erik. 2007. *Offentlig forvaltning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Furre, Berge. 2004. *Norsk Historie 1914-2000 Industrisamfunnet -frå vokstervisse til framtidstvil*. 4 ed. Oslo Det Norske samlaget
- Gjerde, Lars, 1994 "*The orange of love*" and other stories - the rom-gypsy language in Norway. Scandinavian University press. The Institute for Comparative Research.
- Gotaas, Thor. 2000. *Taterne - Livskampen og eventyret*. Oslo: Andersen & Butenschøn.
- Guenter, Lewy. 2000. *The Nazi persecution of the gypsies*. New York: Oxford university press.
- Hall, Stuart. 2007. *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Edited by H. Stuart. London: The Open University.

- Hancock, Ian 2005. *We are the romani people*
Ame sam e Rromane dzene. Hertfordshire, University of hertfordshire Press.
- Harck, Sten. 2000. *Nationale mindretal i europæiske perspektiv - en analyse af*
Europarådets Rammekonvensjon for nationale minoriteter. København, Jurist-
og økonomiforbundets forlag.
- Harnich, Ted 1976. *Om Sigøynerspørsmålet*
En undersøkelse av bakgrunnen for sosial konfrontasjon Oslo: Institutt for
samfunnsforskning.
- Hjemdal, Ole Kristian 1983. *Evaluering av arbeidet med sigøynere* Oslo:
Sosialdepartementet.
- Holmesland, Hilde. 2006. *Arkivene, bibliotekene, museene og de nasjonale*
minoritetene. Vol. 25. Oslo: ABM-utvikling.
- Hvinden, Bjørn. 2000. *Romanifolket og det norske samfunnet - Følgene av hundre års*
politikk for en nasjonal minoritet. Edited by B. Hvinden. Oslo Fagbokforlaget.
- Høstmælingen, Njal. 2003. *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo.
Universitetsforlaget.
- Jacobsen, Christine M, and Gressgård Randi E. 2002. *Kjønnsrettferdighet -*
utfordringer for feministisk politikk. Edited by C. Holst. Gjøvik: Gyldendal.
- Jenssen, Ingvild. 2005. *The EU's minority policy and europe's Roma - cultural*
differentiation or cosmopolitan incorporation edited by A. R. N. 5. Oslo
- Johansen, Jahn Otto 1991. *Skumringen i Øst* Oslo: Aschehaug.
- Kâğitçibaşı, Çiğdem *Family, self and human development Across cultures. Theory*
and Applications. 2006, New Jersey Lawrence Erlbaum Associates, Inc
- Kjeldstadli, Knut 1999. *Fortiden er ikke hva den en gang var*. Oslo:
Universitetsforlaget.
- Laurence, Rees. 2005. *Auschwitz*. London BBC Books.
- Lidèn, Hilde. 2005. *Barn og unge fra Nasjonale minoriteter - En nordisk*
kunnskapsoversikt Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Lidèn, Hilde 1990. *Vokse opp som sigøyner i Norge*
Sosialisering i en etnisk minoritetsgruppe. Magistergradsoppgave, Institutt og
Museum for antropologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Liégeois, Jean - Pierre 2007. *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Lindstad, Merete, and Øyvind Fjeldstad. 1999. *Pressen og de fremmede* Kristiansand Høyskoleforlaget
- Lucassen, Leo, Wim Willems, and Annemarie Cottar. 1998. *Gypsies and other itinerant groups - a sosi-historical Approach*. London: Macmillan Press LTD.
- Montesino, Norma. 2002. *Zigenarfrågan - Intervention och Romantik*. doktorsexamen, *Lund Dissertations in Social work* Lund: Lund Universitet.
- Niemi, Einar. 2002. Kategoriens etikk og minoritetene i nord - Et historisk perspektiv. *Samisk forskning og forskningsetikk 2*.
- Niemi, Einar, Myhre, Jan Eivind og Knut Kjeldstadli. 2003. *Norsk innvandringshistorie - I nasjonalstatens tid. 1814-1940*. (Red) K. Kjeldstadli. Vol. 2. Oslo: Pax Forlag A/S Norge.
- Niemi, Einar, 2005. "Nasjonale minoriteter - En oppfinnelse? Om Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter og Norge." I G Aalhaug, E Mørck og A.K. Pedersen (red) i *Mot rikare mål og trå. Festskrift til Tove Bull*. Oslo. Novus Forlag
- Okely, Judith, 1983. *The traveller-gypsies*. Cambridge. Cambridge University press.
- Olgaç, Christina Rodell. 2006. *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola - Från hot till möjlighet*. Doktorgradsavhandling Stockholm, Högskoleförlaget vid larahögskolan i Stocholm
- Said, Edward. 2001. *Orientalismen - vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo. De norske bokklubbene.
- Skogaas, Peder, og Lilleholt Kåre. 1978. *En for hverandre Sigøynere Milos Karoli og Frans Josef forteller*. Oslo Gyldendal Norske forlag AS.
- Schülter, Ragnhild 1993. *De reisende - en norsk minoritets historie og kultur*. Ad notam Gyldendal. AS
- Wikan, Unni, 1995 *Mot en ny norsk underklasse - innvandere, kultur og integrasjon*. Oslo Gyldendal Norske forlag AS.

Trykte Kilder

Innstilling om arbeidet blant Norske sigøynere, 1970, Sosialdepartementet.

St.meld.nr.37 (1972-1973) Om tiltak for de Norske sigøynere. 1973.
Sosialdepartementet. Oslo.

St.meld.nr.39(1973-1974) Om innvandring. Sosialdepartementet. Oslo

St.meld.nr.17 (1996-1997) *Om innvandring og det flerkulturelle Norge.*
Sosialdepartementet. Oslo

St.prp.nr.80 (1997-1998) *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets
rammekonvensjon av 1.februar 1996 om beskyttelse av nasjonale minoriteter.*

St.meld.nr.15 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Norge - Om statlig politikk overfor
jødar, kvenar, rom, romanifolket og skogfinnar.*

Innst.S.nr.145 (2000-2001)*om nasjonale minoriteter i Norge - Om statlig politikk
overfor jødar,kvenar,rom,romanifolket og skogfinnar.* Fra Kommunalkomiteen om
nasjonale minoriteter

Ot.prp.nr113(2004-2005). 2005. *Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om
endringer i straffeloven.* Politidepartementet. Oslo.

St.meld.nr.9 (2006-2007)*Arbeid, velferd og inkludering.* Arbeid og
Inkluderingsdepartementet.

St.meld.nr.31 (2006-2007) *Åpen trygg og skapende hovedstadsregion -
Hovedstadsmeldingen.* Kommunal og regionaldepartementet.

Regjeringens handlingsplan mot Rasisme og diskriminering. (2002-2006)

Norges første rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om
beskyttelse av nasjonale minoriteter. 2 mars 2001.

Den rådgivende komité for rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale
minoriteter – uttalelse om Norge. Strasbourg, 12. september 2002.

Norges andre periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets
rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Oktober 2005

Den rådgivende komité for rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale
minoriteter. Andre uttalelse om Norge. Strasbourg. 5 oktober 2006.

Kilder til Media

Aktuell, 1963, januar 1963.

Aftenposten: <http://www.aftenposten.no/> (10.5.2009)

Dagbladet: <http://www.dagbladet.no/> (10.5.2009)
Dagsavisen: <http://www.dagsavisen.no/> (10.5.2009)
VG: <http://www.vg.no/> (10.5.2009)
Dagsavisen: <http://www.dagsavisen.no/> (10.5.2009)
Kapital: nr. 7 1989.
Kapital: nr. 14 1989.
Kapital: nr. 15 1989.

Elektroniske kilder

Europarådets hjemmeside: <http://www.coe.int/> (10.5.2009)
Hurriet: <http://www.hurriyet.com.tr/english/turkey/> (11.5.2009)
Kommisjon for gjenopptakelse av straffesaker:
<http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=9> (11.9.2009)
Regjeringens nettside: <http://www.regjeringen.no> (10.5.2009)
Lovdata: <http://www.lovdata.no> (10.5.2009)
Oslo Kommune Hjemmeside: <http://www.oslo.kommune.no/> (14.5.2009)
Pressens Faglige Utvalg: http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/ (11.5.2009)
Raftostiftelsen: <http://www.rafto.no/> (13.5.2009)
Pressens Faglige Utvalg: http://presse.no/Pressens_Faglige_Utvalg_PFU/ (11.5.2009)
Rroma Foundation hjemmeside: http://www.rroma.org/contact_us.html (10.5.2009)
Selvhjelp- for innvandrere og flyktninger: <http://www.seif.no/> (11.5.2009)
Utenriksdepartementets nettside:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud.html?id=833> (14.5.2009)

